

VIGILIA

1999/2

Keresztény századok – a 14. század

Tanulmányok a szerzetesi életről, a pápaság és a világi hatalom harcáról, a lovagrendekről, Nagy Lajos király édesanyjáról, a német misztikusokról

SZABÓ FERENC: Julien Green halálára

RÓNAY LÁSZLÓ: Harc és/vagy igehirdetés?

Beszélgetés Szendi József érsekkel

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A szabadság fogságában	81
----------------	------------------------	----

KERESZTÉNY SZÁZADOK – A 14. SZÁZAD

BERTÉNYI IVÁN:	A 14. század Európája	82
VARGA IMRE		
KAPISZTRÁN:	A szerzetesség kiütkeresése a 14. században	87
SZOVÁK KORNÉL:	Potestas papae potestas regia	93
MAGYAR ISTVÁN		
LÉNÁRD:	A spirituálisok mozgalmától a ferences obszervanciáig	
	Magyarországon	100
SZENDE LÁSZLÓ:	Lokietek Erzsébet — Nagy Lajos király édesanyja	105
DRESKA GÁBOR:	A templomos rend Magyarországon	109
VARGA LAJOS:	A 14. századi német misztika	113

SZÉPÍRÁS

VÖRÖS ISTVÁN:	A sátor; A kíváncsi alvó (<i>versek</i>)	119
SZÜTS ZOLTÁN:	A gazda visszakeríti házát; Subj: Re: kísértés (<i>versek</i>)	121
SZABÓ FERENC:	Julien Green halálára (1900-1998)	122
RÓNAY LÁSZLÓ:	Harc és/vagy igehirdetés?	
	(Fejezet a katolikus sajtó és rádió hazai történetéből)	125
MAGYAR IMRE:	Párhuzamos életrajzok (<i>próza</i>)	135

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

ZIMÁNYI ÁGNES:	Szendi Józseffel	146
----------------	------------------	-----

EGYHÁZ A VILÁGBAN

SZŐKE PÉTER:	Emberek és vallások találkozója	153
--------------	---------------------------------	-----

KRITIKA

ASZALÓS JÁNOS:	François Varillon: A hit öröme: az élet öröme	155
----------------	---	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	157
---	-----

A szabadság fogságában

A természet meghódításának mítosza lassan kezd szertefoszlani. Az emberiség által összegyűjtött tudásanyag egyre gyorsabban növekszik. Ennek ellenére — vagy talán éppen ezért — csökken azoknak a száma, akik a tudományos haladásban látnák az emberiséget boldoggá tévő csodaszert. Sőt, szaporodnak a figyelmeztető jelek: óvnunk is kell a természetet, elsősorban önmagunk mohóságától. Fennáll ugyanis annak a veszélye, hogy a természeti kincsek kizsákmányolásával saját életterünket s ezáltal önmagunk életlehetőségeit pusztítjuk el. A környezetvédőket eleinte furcsa különcöknek tartotta a közvélemény, s bizony mindmáig nem ivódott be szokásainkba, gondolkodásunkba az a tudat, hogy saját jövőnk érdekében kímélnünk, sőt gondoznunk kell a környezetünket.

Évek óta lázasan folyik az országban a társadalmi viszonyok átalakítása. Egyre nyilvánvalóbb azonban, hogy az „emberi tényező” nem hagyható figyelmen kívül. Hiába próbálnak törvényekkel rendet teremteni a közéletben, a társadalomban, a gazdasági és kulturális életben, ha magukban az emberekben tovább burjánzik a zűrzavar. Sőt! 1990-ben boldogan kóstolgattuk a politikai szabadság ízét. Kevesen gondoltak akkor még arra, hogy a szabadság megnövekedett tere új veszélyek lehetőségét hordozza magában.

Ha az emberek a saját értékeik és érzelmeik világában nem tudnak rendet teremteni, ha nem tanulnak önfegyelmet vagy legalábbis önmérsékletet, ha egyéni érdekeiket próbálják igazságnak vagy közérdeknek kikiáltani, akkor a bennük lévő káoszt rázúdítják a többi emberre, a társadalomra. Foglyaivá válnak a szabadságnak.

A politikai szabadság hiánya korlátozta a külső lehetőségeket. A korlátlan lehetőségek viszont ma reánk kényszerítik a feladatot, hogy saját bensőnkben kell rendet raknunk, érzelmeinket, érdekeinket kell felülvizsgálnunk, értékrendünket kell újragondolnunk s hozzáigazítanunk a valósághoz. Nem elég a természetet meghódítani — saját természetünket, indulatainkat kell „művelés alá fogni”.

A korlátlan szabadság mítosza foszladozóban van. Érik a felismerés: felelősség nélkül a szabadság nem biztosítja az életet. A környezetvédők után meg kell jelenniük azoknak, akik az embert magát veszik védelmükbe: a személyes kapcsolatokat, az egymásért vállalt felelősséget, a szolidaritást és a szeretetet. Az egyház mindig az emberi személy érdekében emelte föl szavát. Ezt teszi ma is. Közérdek, hogy társakra találjon.

A 14. század Európája

BERTÉNYI IVÁN

Született 1939-ben Budapesten. 1990-től egyetemi tanár az ELTE Történelem Segédtudományai Tanszékén, 1995-től a Középkori és Koraújkori Magyar Történeti Tanszék vezetője. 1987-1993-ig a Keszthelyi Helikon Könyvtár igazgatója. 1993-97-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Medievalisztika Tanszékének oktatója. 1987-ben a történettudományok (heraldika) doktora. A Nemzetközi Heraldikai Akadémia, a Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogica, és az „Adler” Osztrák Heraldikai Genealogiai Társaság tagja. Főbb tudományos témái: 14. századi magyar történet, címertan, pecséttan.

14. századi összeállításunk szerkesztője.

A pápaság hanyatlása

A 14. század Európában történeti és egyháztörténeti szempontból egyaránt ellentmondásos időszak. A katolicizmus és az ortodoxia követői hozzávetőlegesen fele-fele arányban osztoznak kontinensünkön, rajtuk kívül sokáig csak az Ibériai-félszigeten találhatók a mohamedán hitet a magukénak valló területek, s Kelet-Európa északi része hódol a kis országból ekkor erős középhatalommá izmosodó pogány Litván Fejedelemségnek. A század folyamán ez a vallásföldrajzi kép annyiban módosul, hogy 1354-ben az ugyancsak mohamedán oszmán-török hatalom megveti lábát a Gallipoli-félszigeten, majd félelmetes gyorsasággal előretörve a Balkánon 1389-ben Rigómezőn maga alá gyűri az addig erős szerb államot, 1396-ban pedig Zsigmond királyunk (1387-1437) nagy nemzetközi lovaghadát is legyőzi. E jelentős területvesztéssel szinte párhuzamosan azonban a kereszténység területet is nyer Európában — békés úton: Nagy Lajos királyunk lányának, Hedvig lengyel királynőnek (1384-1399) a Jagello litván fejedelemmel kötött házassága révén a krewói lengyel-litván unió a litvánoknak a keresztény hitre térítése jegyében következik be. Századunk legvégén a török európai előretörésének egy időre gátat szab az oszmánokra kelet felől rátörő és felettük 1402-ben nagy győzelmet arató tatár hódítás.

A század politikai viszonyainak fontos tényezője az 1328-ban kihalt Capeting-dinasztia örökéért folyó, s a százéves háborúban (1337-1453) hosszú fegyveres konfliktussá fejlődő angol-francia rivalizálás. A kisebb megszakításokkal szinte folyamatosan zajló háború Európa két legvirágzóbb országát hosszú időre szinte teljesen lekötötte, s ezzel mintegy elvonta a kontinens más térségeinek az ügyeibe való hatékony beleszólás lehetőségétől.

A 14. század magával hozta a nem sokkal korábban még abszolút lelki és politikai tekintélynek örvendő pápaság hanyatlását is. A megelőző századok invesztitúra harcai során a Német-római Császárságon úrrá lévő pápai hatalom a 14. század elején maga is elvesztette önállóságát, s miután V. Kelemen (1305-1314) székhelyét a francia területekkel határos Avignonba helyezte át, a francia érdekek politikai támaszává vált. Ráadásul az 1309-től 1377-ig tartó „babiloni” fogság 1378-ban kettős pápaválasztásba torkollott: a Rómába visszatérő s ott uralkodó VI. Orbán (1378-1389) ellenében a bíborosok francia orientációjú csoportja VII. Kelemen (1378-1394) személyében (Avignonban székelő) ellenpápát választott. E „nagy egyházszakadás” azt eredményezte, hogy az (egyébként vallásos)

európai uralkodók a két pápa közül a politikai érdekeiknek megfelelőbbet ismerjék el Szent Péter törvényes utódjának. Orbán és Kelemen egyaránt egyházi büntetéssel sújtotta ellenfelét és a másik pápa követőit — mégis találunk mindkettőjük hívei közt később kanonizált szentet is!

A pápai hatalom korlátozása

A pápaság tekintélyének hanyatlása nyomot hagyott a 14. század teológiájának az alakulásán is. A ferences Ockham a pápai teljhatalom korlátozásáról elmélkedett, s úgy vélekedett, hogy a pápa hatalma csupán a lelkek üdvösségéhez és a hívek vezetéséhez szükséges dolgokra terjed ki. Páduai Marsilius párizsi filozófia professzor a népfelség gondolatát fejlesztette tovább, s (a politikai hatalom által összehívott) egyetemes zsinatot tette meg a legfőbb egyházi hatalommá. Mindemellett tagadta az egyház beleszólásának a jogosságát a (nem lelki) bírói és törvényhozói ügyekbe.

John Wyclif

Az avignoni pápák franciabarát politikája kiváltotta az angol királyok egyházkorlátozó intézkedéseit, s bátorította a pápaság ellen nyilatkozó angol filozófusokat. Közülük John Wyclif kimondta, hogy a világi hatalom és a vagyon ellentétes Krisztus, valamint az apostolok tanításával, és ártalmas az egyházra. Ezek a nézetek hatottak az 1380-as angol parasztfelkelés résztvevőire, hosszabb távon pedig előkészítették a 15. század nagy zsinatait, nemkülönben a huszita eszmerendszert, amelyen keresztül még tovább, a 16. századi reformációig íveltek.

A Német-római Császárság

A Német-római Császárság a 16. századra látszólag magához tért a pápaság elleni investitúra harcokban elszenvedett korábbi vereségéből és a megelőző évszázad interregnumainak zűrzavaros állapotából. Bajor Lajos (1313-1347) hosszú küzdelmek után nem csupán ellenlábását, a XXII. János pápa (1316-1334) és a magyar király által is támogatott (Habsburg) Szép Frigyes (1314-1330) győzte le (mühldorfi csata, 1322), hanem hatalmát is meg tudta erősíteni. Mindemellett hiába volt ő is s (Luxemburgi) IV. Károly (1347-1378) is a büszke császári cím tulajdonosa, s mint ilyen, az első Európa koronás főinek a társaságában. Ha birodalma formálisan a lengyel és a magyar határoktól Franciaországig, az Északi-tengertől (és a Dánia birtokában lévő Schleswigtól) az Adriai- és a Földközi-tengerig terjed is, s ráadásul néhány észak-itáliai terület, s a francia Provence grófsága is hozzá tartozott, a hatalmas birodalom csak névleg állt a császár uralma alatt: egyes tartományai államot képeztek az államban, az egyes birodalmi fejedelmek pedig szinte teljesen önálló politikát folytattak. Így a 14. század legkiválóbb német uralkodója, IV. Károly is — felismerve a realitásokat — csak a saját családi tartományaira támaszkodva tudott elődeinél jelentékenyebb hatalomra szert tenni.

A cseh területeket fejlesztve Károly támogatta a még édesapja által érseki rangra emelt prágai (fő)egyházmegyét. 1348-ban megalapította, s fallal vette körül Prága Újvárosát. Prágában (ugyan-

csak 1348-ban) egyetemet is alapított. Így székvárosa Európa egyik legvirágzóbb — és hetedik legnépesebb városává vált.

IV. Károly további nevezetes tette, hogy — ugyancsak reálpolitikusként — az 1356-os német Aranybullával ő szentesítette országában a tartományúri hatalmat: az egyes fejedelmeket szinte teljes önállósággal ruházta fel (pénzverési jogot, önálló bírászkodást, vámszedést stb. biztosítva nekik), a hét legjelentősebb egyházi és világi fejedelem, a mainzi, a kölni, a trieri érsekek, a cseh király, a szász herceg, a rajnai palotagróf és a brandenburgi örgróf ezen felül még abban a kiváltságban is részesültek, hogy ők választhatták meg a német királyt, illetve a császárt.

A Hanza-szövetség

A cseh területeken kívül századunkban nagyot fejlődött a nagyobb kereskedővárosok (Hamburg, Lübeck, Bréma) irányítása alatt álló Hanza városszövetség, amelynek kereskedői külföldön is — Londontól Novgorodig — különféle előjogok birtokába juttatott telepeket szerveztek, hajóik Oroszországtól Angliáig a legkülönbözőbb árukkal megrakva járták az északi tengerek vizeit. (IV. Károly császár maga is kapcsolatban állt a Hanza-városokkal.) Főleg a század vége felé más városszövetségek is fontos szerephez jutottak. Az 1380-as években a svájciakkal szövetségre lépő rajnai szövetség sikerrel mérte össze fegyvereit a Habsburgokkal.

A svájci kantonok

Az Alpok átjáróinak a birtokában stratégiai helyzetű svájci kantonok 1315-ben döntő győzelmet arattak Habsburg Lipót osztrák herceg ellen (morgarteni csata). Hamarosan jelentős városok is csatlakoztak hozzájuk (Zürich, Bern), s 1386-ban Sempachnál ismét győzedelmeskedve sikerült elismertetniük az osztrák területektől való függetlenségüket.

Észak-kelet-európai hatalmi harcok

A 14. században a Német Lovagrend is hatalma csúcsára jutott. 1342-ben Lengyelországtól sikerült megszereznie Pomerániát, s hosszú harcokat folytatott a litvánokkal és az észtekkel. 1410-ig, összefogott ellenfeleitől elszenvedett grünwaldi vereségéig a lovagok igen jelentős hatalomnak számítottak.

A 12-13. században szétagolt lengyel területeket a 14. század elején Lokietek Ulászló brzesc-kujáviai fejedelem egyesítette, aki 1320-ban lengyel királlyá koronáztatta magát. A cseh király azonban elragadta, s (az elismerés fejében) meg is tartotta Sziléziát. Ulászló fiát, Nagy Kázmért (1333-1370) a litvánok ellen folytatott számos háborújában unokaöccse, a mi Nagy Lajos királyunk (1342-1382) segítette, aki hosszú évtizedeken át a gyermektelen Kázmér örökösének számított, s nagybátyja halála után el is nyerte a lengyel trónt. „Magyar” Lajost (1370-1382) azonban nem számítják nagy uralkodók közé a lengyel történészek: saját, majd lánya trónöröklésének elismertetése érdekében a király számos engedményre kényszerült, amelyek meggyengítették az uralkodói hatalmat.

A litvánok — miután nyugat felé vezető útjukat a lengyel-magyar és a német lovagrendi seregek elállták — kelet felé próbáltak

terjeszkedni. Olgerd (1345-1377) megvetette lábát Kijevben, Csernigovban és Volhíniában, sőt két ízben Moszkva elfoglalására is kísérletet tett. Az orosz fejedelmek ekkoriban tatár fennhatóság alatt álltak, s első önállósulási törekvéseikkel kísérleteztek. Dmitrij Ivanovics moszkvai nagyfejedelem (1359-1389) a Don melletti Kulikovónál 1380-ban nagy csatát nyert a tatár Arany Horda ellen, a tatár uralmat azonban még nem sikerült megdöntenie. A megvert Mamaj kán helyébe lépő Tohtamis 1382-ben Moszkvát is elfoglalta.

A Balkánon

A Balkánon a 14. században két újonnan alapított államalakulat teszi meg kezdő lépéseit, a magyar királyok hűbéresei által igazgatott Moldva és Havasalföld. Ezek, valamint a többi balkáni állam (Szerbia, Bulgária, Bosznia és a hanyatló Bizánc) egymás elleni harcaikban és az egyes területek uralkodó családjain belül a hatalomért folyó küzdelmek során többször segítséget kérnek az Európában lábát a század közepén megvető Oszmán Birodalomtól, amivel (akaratlanul is) elősegítik a török gyors előretörését és európai nagyhatalommá válását.

Magyarország helyzete

Hazánk helyzete a 14. század Európájában igen kedvező volt. Miután első Anjou-uralkodónk, Károly Róbert (1308-1342) úrrá lett a különböző tartományurakon, erős központi hatalmat hozott létre. Amint láthattuk, ekkoriban nem volt Európában igazi nagyhatalom (a pápaság és a császárság lehanyatlott, Franciaországot és Angliát lekötötte a százéves háború, a Német Birodalom nem volt egységes), így Magyarország Károly Róbert uralma második felében és Nagy Lajos uralkodása idején nagyhatalomnak számított, amelynek elsősorban az erős Litvániára és — az 1360-as évektől — a gyorsan terjeszkedő Oszmán Birodalomra kellett figyelemmel lennie. A tartományurak leverése után, Károly Róbert és Nagy Lajos alatt alig érinti ellenség hazánk területét, Lajos főleg lengyel és litván területeken, a Balkánon és Itáliában vívja háborúit, az itthoni békés termelőmunkát nem fenyegetik az ellenség pusztításai. Mária (1382-1395) és Zsigmond uralkodása alatt a századvégen ez a helyzet már megváltozik: az 1390-es évek török becsapásai már előrevetítik a későbbi vészterhes időket.

A 14. század társadalma minden változatossága mellett Európa-szerte egységes abban, hogy a kontinens szinte minden keresztény országában jobbágyok dolgoznak a földesurak tulajdonában lévő földeken. Szinte egyedüli kivétel a több kisebb államalakulatra bomló Itália, ahol egyes helyeken sor került már a jobbágyviszonyok felszámolására. Érdekes ugyanakkor, hogy a személyükben szabaddá vált parasztok földbérleteinek a terhei vetekeznek a jobbágyterhekkel (mezzadria = feles bérlet). A városiasodó Firenzében a gyapjúkártoló munkások valamint a hozzájuk csatlakozó kis mesterek (és parasztok) mozgalmának az eredményeként 1378 tavaszán sor kerül Európa első munkásfelkelésére (ciompók felkelése).

A kor vallásossága a bemutatott vallásellenes tanok és a pápaság hanyatlása ellenére sem hanyatlott le egyértelműen. Szép számmal találkozunk a hit szinte felmagasztosult megnyilvánulásaival.

Misztikusok

Heinrich Seuse, az 1366-ban elhunyt német misztikus szerzetes nem csupán műveiben hirdeti az aszketizmust, hanem Jézus nevét is a szíve fölé tetováltatja, hogy olyan szerelmeshez hasonlíthasson, aki kedvese nevét a köpenyén viseli. VI. Károly francia király (1380-1422) egy ünnepélyes alkalommal kiosztja őse, Szent Lajos (1226-1270) bordáit. A neves teológus, Pierre d'Ailly és az uralkodó nagybátyjai, Berry és Burgundia hercegei egy-egy egész bordát kapnak, a főpapok egy csontot, hogy osszák el egymás közt. Az osztozkodásra az ünnepélyes lakomát követően mindjárt sort is kerítenek.

Nagyon tanulságos, hogy Dante (1265-1321) *Isteni Színjátékának* az Alvilágában pápák is bűnhődnek. Boccaccio (1313-1375) a komikum eszközeivel teszi nevetségessé a korabeli társadalom laza erkölcsű képviselőit, akik sorában szép számmal szerepelnek egyházi személyek is. Nem érdektelen, hogy Boccaccio frivol történeteinek előszeretettel szórakozott Endre hercegünk feleségének, Johanna nápolyi királynőnek (1343-1382) az udvara is, amely a szerencsétlen hercegre végül orgyilkosokat küldött...

Az egyház időleges hanyatlása, a sok áldozatot követelő százéves háború, a török európai megjelenése és gyors előretörése, a századközepi nagy pestisjárvány, a városi lakosság számának csökkenése, a falvakban a műveletlen földek számának emelkedése, a romló éghajlati viszonyok, s végül az egyes gazdaságtörténészek által kedvezőtlennek minősített folyamatok mérlegelése alapján — a magyar sikerekkel szemben — európai látószögből vizsgálva a 14. század aligha nevezhető a siker évszázadának, s a neves holland történész, Johan Huizinga századunkról is írt műve címéül *A középkor ősze* megnevezést adja, munkájának magyar fordítása pedig *A középkor alkonya* címet viseli.

A szerzetesség kiútkeresése a 14. században

VARGA IMRE
KAPISZTRÁN

*„A szerzetes útja sohasem volt könnyű,
sem magától értetődő.”*
(Walter Nigg)

1961-ben született. 1979-ben lépett be a ferences rendbe. Az ELTE Bölcsészkarán történelem-latin szakos diplomát szerzett 1987-ben, és ekkor szentelték pappá. Ez évtől kezdve a rend esztergomi gimnáziumában tanár. 1989-től pedig a kollégium vezetője. 1997-től a budapesti pasaréti kolostor guardiánja és az itt tanuló növendékek magisztere. 1989-től szerzetesség- és rendtörténetet tanít a Ferences Hittudományi Főiskolán. Kutatási területe a ferences rendtörténet és a középkori magyarországi ferences legendairódalom.

¹Nigg, Walter:
A szerzetesek titkai,
1984, Bp. 24.

Ha nem is alkony, mindenképp délután a 14. század a középkor és a középkori szerzetesség történetében. Ebben a korban nem élnek olyan nagyhatású rendalapítók, mint az előző századokban, és a szerzetesség életében erős válságtünetek mutatkoznak. Témánk hívó megközelítése nem vezet elfogultsághoz, hiszen amint a protestáns Walter Nigg is írja: „A szerzetességet saját feltételei alapján kell megítélni, és ezek kizárólag vallási jellegűek... A monasztikus téma vallásos felfogása fenntartás nélkül elismeri a szerzetesség nagyságát. Tényleg oly nagy a jelentősége, hogy még sajátos hanyatló korszakait is ellensúlyozza.”¹

A 14. század, a szerzetesség egésze szempontjából, hanyatló korszak, még akkor is, ha ez a tendencia nem egyformán érintett minden rendet. A hanyatlás gyökerei korábbra nyúlnak vissza, az ún. virágkorba, amelyet nem lehet túlszárnyalni. A válságból való kilábalásnak viszont még csak az első útkereső lépései történtek meg, a reformokat már ekkor elindító szerzetesrendek esetében is. Hanyatlás és reform. A kettő egymás mellett volt jelen akkor is, mint mindig: a komor tények mellett a megújulás reménye.

Amikor a 14. századi szerzetességet a legfontosabb kortörténeti összefüggésekbe helyezzük, röviden azt mondhatjuk: megváltozott a világ. A virágzó középkor minden téren olyan megváltozott viszonyokat teremtett, amelyek között minden, ami korábban természetes volt, egészen másként hatott. Gondoljunk csak arra, hogy az egyetemek megjelenésével például egészen más színben tűnik fel a klérus hiányos képzettsége, vagy hogy a tisztán kidolgozott teológiai rendszerekkel szemben milyen otrombán hat a tanulatlanság, a túlzott ereklýe-kultusz, a babonaság vagy a szentségi élet hanyatlása. De ugyancsak változást jelent, hogy Szent Tamás, vagy Szent Bonaventúra szent tudott lenni az egyetemi magiszterség mellett, Gerhard Groote azonban már úgy érzi, ő nem tud az lenni. A lelkiélet elszakadt a teológiától. A század gondolkodásbeli, gazdasági, társadalmi és politikai síkon egyaránt a szétesést, a dekadenciát sugallja.

Az „ars nova”, a „dolce stil nuovo”, a „via moderna” és a „devotio moderna” kifejezések jól jelzik az új igénylését és valami teljesen új születését is az élet minden területén. Fordulat érlelődött a filozófiában és a teológiában, a képzőművészetben és a zenében, valamint a vallási életben is.

Társadalmi folyamatok

Európa mozgásteret a 14. században, földrajzi értelemben is, eléggé leszűkül. (1291: Akkón eleste; 1396: a nikápolyi csatavesztés.) A császárság ugyan mentesül a pápaság gyámkodásától, de ezzel együtt elveszti univerzalisztikus jellegét is. Előtérbe kerül az individualizmus és a partikularizmus. Általánossá válik az anarchia, a hatalmaskodások, a törvényes védelem hiánya, az útonállók veszélye. A százéves háború az érintett országok szerzetességére nézve is sok szellemi és anyagi veszélyt tartogat. A rendezetlen közállapotok miatt a kolostorok földje sok helyütt műveletlenül maradt, a monasztikus szerzetesek a városokba kényszerülnek, s találkozunk olyannal is, hogy koldulnak. Példátlan éhínségek pusztítanak a században, az 1347-től pedig szinte rendszeresen ismétlődő pestisjárvány három év alatt elviszi a lakosság harmadát. Tehetlenség érzésével és világ végét váró hangulattal tölti el az emberek. A halálozási arány a kolostorokban még nagyobb, és ennek következtében az egyes rendek engedményeket tesznek a jelentkezők életkorát és műveltségét illetően.² Ez hosszabb távon hat bénítólag mind a szerzetességre, mind az egyházra.³ Ekkor kezdődik az a stagnálás is, ami a 14-15. század folyamán számos nagy múltú apátságot a tönk szélére juttat. A feudalizmus alapjainak megingásakor, az ahhoz sok-sok szállal kötődő monostorok is elbizonytalanodnak, mi lesz a sorsuk, a megváltozott körülmények között.

²Lékai Lajos O.Cist.:
A ciszterciek,
1991, Bp, 106.

³Duby, Georges:
A katedrálisok kora,
1984, Bp, 187.

Ilyen mérvű változás, bomlás természetesen vezetett a hagyomány és a folytonosság letéteményeseinek elbizonytalanodásához is. A gyors és gyökeres változások közepette kérdések bukkantak fel a szerzetességgel kapcsolatban is, melynek értelmét és szükségességét addig alig vonta kétségbe valaki. Az egyes szerzetesi közösségek képesek-e megfogalmazni a kor emberének nagy kérdéseit, felismerik-e vágyait, igényeit? Van-e ezekre válaszuk, képesek-e a változások közepette is maradandóan érvényes eszményképet felmutatni? Van-e mondanivalójuk, vagy csak a tehetlenség tartja életben ezeket a környezetüktől teljesen idegen képződményeket?

Ezek után megkockáztathatjuk azt a kérdést is — vállalva a félreérthetőség veszélyét —, hogy a szerzetesség történetében valóban az számít-e a csúcshoz, amikor a legnagyobb számban alapítottak kolostorokat, amikor a kolostoroknak a legtöbb lakója volt, amikor a szerzetesek a legtöbb tárgyi emléket alkották, a szerzetesség befolyása pedig az élet minden területére kiterjedt? A legtöbb szempontot figyelembe véve nyugodtan lehet igennel válaszolnunk ezekre a kérdésekre. Ugyanakkor, rendenként más-más mértékben, de a szerzetesség lényegéhez mindig alapvetően hozzá-

**A birtok mint a
szerzetesi élet gátja**

tartozott a világtól való elszakadás és az elvonulás. Amikor azt látjuk, hogy egyre többen lépnek egy szerzetesrendbe, és a szerzetesek egyre hatékonyabban éreztetik jelenlétüket a világban (amit jónak kell tartanunk, és a szerzetességet semmiképpen sem akarjuk a kolostorok falai közé visszaszorítani), nem bonyolódik-e bele túlságosan a világ dolgaiba a szerzetesség, és nem távolodik-e el éppen ekkor saját lényegétől? Azt hiszem, ennek veszélye mindig nagy. Amikor pedig válságról beszélünk nemde mindig ez az eltávolodás derül ki? Az, hogy a szerzetesi életet nem külső okok tüntették el, hanem az, hogy az arra hivatottak már nem úgy élnek? Ez utóbbi minden külső beavatkozásnál súlyosabb dolog. Miértjeit keresve bőven találunk külső és belső okokat egyaránt.

A földbirtokos rendek esetében, az alapítás idején még a monostor létét biztosító, az apátokat az országnagyok közé emelő birtok ekkor már magát a szerzetesi életet akadályozta. A 13. század második felében ugyanis újra feléledt a korábban már többé-kevésbé visszaszorított kommenda-rendszer, melynek lényege az, hogy a megüresedett apátság javadalmát valakinek átadják kezelésre (in commendam). Az ún. kommenda, vagy kommandátor apátot tehát nem a szerzetesek választják, hanem valaki (uralkodó vagy pápa) kinevezi, és az illető ezért fizetssel tartozik a kinevezőnek. Természetesen ezek a kommenda-apátok a szerzetesi étellel nem törődtek. Nem éltek a monostorokban, de ha ott éltek, az sokszor még rosszabb volt. A szerzetesi közösség tényleges vezetője a perjel lett. Ez azonban a ciszterciek esetében a rend szervezetének teljes szétzilálódásához vezetett, mert a káptalanokon sem a kommenda-apátok, sem a perjelek nem vehettek részt. Az így kinevezettek természetesen igyekeztek az apátságok jövedelmének mind nagyobb részét saját céljukra felhasználni. Ezért vált kívánatosná a világi hatalmasságok számára minél több apátság megkaparintása. A kérdést ugyan tárgyalta a Konstanzi zsinat, de megnyugtatóan nem tudta rendezni. A kommenda-rendszer elleni tehetlenségükben az egyes apátságok szerzetesei kénytelenek voltak szerződéseket kötni a kommenda-apátokkal, amelyek rögzítették, hogy a monostorok jövedelméből egy meghatározott összeget a szerzetesek ellátására kell fordítaniuk. De még ha a szerződést be is tartották, a pénz vásárlóerejének csökkenése miatt, egyre kevesebb szerzetes ellátása vált lehetővé. Így a kolostorba felvehető szerzetesek számát is maximálták, vagy csökkentették. Ezzel a kör be is zárul.⁴ Mindezt súlyosbította még az avignoni fogság, majd pedig a nyugati egyházszakadás idején a pápaság részéről a monostorokra nehezedő anyagi teher és a szakadással együttjáró erkölcsi kár. A monasztikus alapítások száma annyira lecsökkent, hogy többé már nem volt képes kiegyenlíteni az elnéptelenedő és elpusztuló kolostorok számát.⁵

Mindezt tapasztalva egyes közösségek a rövidebb távon sikerrel kecsegtető megoldások felé mozdultak el, kezdetben csak ap-

⁴Vö.: Lékai: im: 107-112.

Csóka Lajos: *Szent Benedek fiainak világtörténete*, 1969, Bp, II. 592.

Puskely Mária: *Keresztény szerzetesség*, 1995, Bp, 556.

⁵Lásd: Lékai: im: 97-98.

A ciszterciek esetében: 1250-1300 között 50 új monostor, 1300-1350 között 10, 1350-1400 között 5 új alapítás.

ró, később egyre nagyobb engedményeket téve a szerzetesi élet minden területén. Lemondtak a kolostori fegyelemről a ruházkodásban, a klauzúra betartásában, szerény zsebpénzt biztosítottak a rendtagoknak. A következő lépés a szerződésben biztosított magánvagyon lett, amire kezdetben épp a kommenda-rendszer miatt volt szükség. A folyamat pedig végződhetett azzal, hogy az apátság vagyonát felosztva javadalmakká alakították azt át, amit az egyes szerzetesek kaptak meg. A monostor szabad apátsággá vált.

A kolduló rendeket is megtépázták a század megpróbáltatásai, de még tartott a kezdeti lendület. Igaz, hogy a ferencesek a szegénységi vita végén szembefordultak a pápával, és Bajor Lajos mellé állva közülük került ki az ellenpápa. William Ockham pedig tanításával komoly hivatkozási alapot adott a pápaságot és a klerikusokat bírálók számára. Mégis jelentős számban alapítottak új kolostorokat, vezető szerepüket továbbra is megtartották a prédikálásban és az egyetemeken, a lelkipásztorkodás, a missziók és az irodalom terén. Itt is akadtak visszaélések a szegénység tekintetében, de a spirituálisok, később pedig a reguláris obszervancia hívei mindig napirenden tartották az alapító elképzeléseit és ideálját. Gúnyolódás tárgyává, főleg a következő században, inkább a kolduló barátok, azok üzleties viselkedése lett.

Így áll elő az a helyzet, hogy a szerzetességet kemény kritikával illetik, Wyclif pedig a Szentírás tekintélyére hivatkozva a szerzetességnek még a létjogosultságát is elutasítja.

Néhány kolostor azonban már ekkor más útra lépett, hogy fenntartsa a hagyományos szerzetesi életformát. Ennek előmozdítására részint a pápa, részint az egyes szerzetesi közösségek reformokat vezettek be. Rendszerint olyanokat, amelyek a náluknál később keletkezett rendek esetében már kiállták az idő próbáját. Új lelkiségi irányzatokat, ájtatossági formákat, szervezeti struktúrát kezdtek meghonosítani, hogy saját lelkiéletüket megalapozottabbá tegyék és biztosítsák az utánpótlást. Kérdés persze, hogy az újításokban hol az a határ, amíg egy rend megőrzi önazonosságát, de az is, hogy önmagában mennyire érték egy kikristályosodott struktúra.⁶

⁶Lásd: Lékai: im: 98-99.

A felülről jövő reformkezdeményezés jellegzetes példája XII. Benedek pápa (1334-1342) 1336-ban kiadott reformbullája, amellyel a bencés rendi élet kereteit kívánta szabályozni. Először is tartományi rendszerbe osztotta az apátságokat, káptalan tartását és vizitátorokat rendelt. Csökkentette az apátok abszolút hatalmát, és ösztönözte a monostorokat, hogy a tehetségesebb rendtagokat küldjék egyetemre. Ezek az intézkedések a koldulók szervezeti felépítését próbálták átvinni a bencés rendre. Jellemző, hogy a monostorok belső rendjét és fegyelmét szabályozva, a pápai bulla és más reformhatározatok is, csupán a meglévő szokások és életforma megtartását sürgetik, a rendelkezések nagy része fegyelmi és anyagi természetű. De pusztán ezekkel nem lehet el-

érni a megújulást, amint a Benedictinák is csak két országban, Angliában és Magyarországon fejtették ki a kívánt hatást. Az igazi reformok, ha nem is sokat, de még váratnak magukra Szent Benedek Rendjében.

Rend a rendben

A ciszterciek körében a reformok még később jelentkeznek, míg a karthauziak, a *devotio moderna* átvételével váratlanul modern renddé lettek.

A szerzetesség világát ekkor döntően meghatározó nagy koldulórendek, és a nyomukban szerveződött kisebb társulatok is eltértek alapítóik szándékától, és a reform igénye itt is jelentkezett. Ennek megfelelően, különböző obszervanciájú férfi és női kolostoraik eléggé áttekinthetetlen rendszere élt egymás mellett ebben az időben. A domonkosok soraiban Capuai Rajmund magister generalis idején (1386-1399), Sienai Szent Katalin sürgetésére indult meg a reform, főként a belső rend megszilárdítására irányítva a figyelmet. A reformált kolostorok egymással szövetségre léptek, és ezzel sajátos helyzetet hoztak létre. Gyakorlatilag új rend alakult egy renden belül. Hasonló reform kezdődött az ágostonos remeték között is, míg a kármeliták körében ez csak később indult meg.

A vallásgyakorlás modern formái

Ami azonban ennek a századnak leginkább sajátja, az a *devotio moderna*, és ennek behatolása a régi monostorok és kolostorok életébe. Kialakulásához a keresztes háborúk idején jelentkező, a városok és a polgárság megjelenésével egyre inkább teret nyerő új típusú vallásosság vezetett. Az emberek ekkor már nem elégedtek meg azzal, hogy valaki imádkozzék és vezekeljen értük vagy helyettük, hanem maguk is tenni akartak üdvösségükért. „A 14. század korszerűsége igen nagy részben a vallásos magatartásformák megújulásában és a vallásos gyakorlat »modern« formáinak megjelenésében rejlik: ezekhez vezet el a középkori kereszténység történetének nagy fordulata. A keresztény vallás... megszűnt szertartások és papok ügye lenni. A 14. században arra törekedett, hogy a tömegekhez csatlakozzék... Európa egészen addig a keresztény világ képét mutatta: a keresztény hitet a maga teljességében mégis csupán egy kis számú elit réteg élte át. A most véget ért fordulat nyomán ettől fogva úgy jelenik meg, mint népi vallás.”⁷ A korábbi harmadrendek nyomán hihetetlen mértékben elszaporodtak a társulatok: foglalkozás, játékonykodás, bűnbánat tartás, egy-egy szent tisztelete, egy kápolna gondozása, mind társulatot hozhatott létre. Ezzel együtt járt az is, hogy most már világiak is törekedtek a szertartások, a szent szövegek megértésére, átelmélkedésére, s ehhez, személyessé váló vallási életük gyakorlásához, legális keretet adtak a társulatok. Jól jelzik ennek az igénynek fejlődését a beginák, majd a közös élet testvéreinek megjelenése.

A Németalföldön keletkezett *devotio moderna* „nem a problémákat akarta megoldani, hanem a Krisztus követés gyakorlatát sürgette.”⁸ Igazi megalapítójának Geert/Gerard Grootét tartják (1340-1384). A tevékenysége nyomán létrejövő Közös Élet Testvéreinek

⁷Duby, Georges: im: 207.

⁸Puskely: im: 217.

⁹Southern, R. W.:
*A nyugati társadalom
és az egyház a
középkorban,*
1987, Bp, 419.

Társaságában a legszokatlanabb az volt, hogy nem rendelkeztek regulával, és nem kellett kötelezően fogadalmat tenniük, kezük munkájából éltek, és közösségeikben klerikusok és laikusok laktak együtt.⁹ Csodálták és támadták is őket. Szempontunkból azonban a legfontosabb, hogy Groot élete végé felé Windesheimben egy kanonok kolostort alapítva mintegy jelzi, hogy az új jámborság nem idegen a szerzetességtől. Amint nem is volt az, sem kifejlődésében, sem hatásában. A régi rendek azért kaphattak új erőt ettől a mozgalmtól, mert a tudatos, bensőséges és személyes imaélet minden külsőségre irányuló reformintézkedésnél hatékonyabb a szerzetesi élet szempontjából. (A későbbiekben a devotio moderna hatással lesz Loyolai Szent Ignácra is.)

A szerzetesrendek túléltek a 14. század válságát. Ezzel azt is bizonyították, hogy vitalitásuk nem pusztán társadalmi, gazdasági struktúrák függvénye; hogy üzenetük nem köthető kizárólagosan egy meghatározott korhoz. Ezek a válságok és hanyatló korszakok ahhoz is hozzásegítették a szerzetességet, hogy spirituális tartalma egyre gazdagodjék és tudatosodjék. S amikor megszűnt körülöttük mindaz, ami keletkezésükkor körülvette őket, a rendek azonban megmaradtak, kivételes életerőről tettek tanúságot, ami a szerzetesi élet eszményét képes átmenteni egy másik korba, és az átszenvedett idő tapasztalataival képes gazdagítani. A 14. század ehhez az általános tapasztalathoz hozzáadta még sajátos jámborságát, a devotio modernát, ami szervesen fejlődött ki az előző idők vallási áramlataiból, és sokak számára hozzáférhetővé tette az eddig jórészt csak szerzetesek számára elérhető lelki tapasztalatokat. Mindez visszahatott a régi rendekre, ugyanakkor újak számára is készítette az utat. Ebből bontakozik ki a nyugati keresztény szerzetesség sajátossága: a régi eszmények mindig új köntösben való megjelenése, a szerzetesi elvek új és megújult, a korhoz alkalmazkodó új formákban történő sokszínű kibontakozása.

SZOVÁK KORNÉL

Potestas papae potestas regia

Politikai viták a 14. század elején

Született 1962-ben Sárváron. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett latin–történelem szakos tanári oklevelet. A Magyarországi Középkori Latinság Szótára főszerkesztője, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának oktatója.

Az új nemzeti felfogás győzelme

Korunk egyik francia történésze egy korábban megjelent munkájában az 1270-1330 közé eső fél évszázadot úgy jellemezte, mint a nyugati keresztény világ általános válságát. A válság tünetei politikai téren jelentkeztek először, közismerten ekkor vált érzékelhetővé a pápák császárok fölött aratott győzelmének valóságos hatása, Nagy Ottó birodalmának darabjaira hullásában. A krízis azonban át- meghatotta az emberi élet minden területét, a társadalom mélyreható átalakulásától a kultúráig, s mindegyike a vallási anarchia tette fel a koronát. A kortársak ezen esztendőkről történéseivel gyakorta hozták kapcsolatba a *modernus* és a *novus* jelzőket, melyek önmagukban is azt mutatták, hogy a hagyományos, a múlt értékeinek rendíthetetlen voltát valló felfogás és értékrend maga is megkérdőjeleződött és válságba jutott. Nem más zajlott ezekben az évtizedekben, mint egy új világrend megszületése, ami — valóságos szervezetről lévén szó — az organikus metafora szerint fájdalmak között ment végbe. Az átalakulás folytán az új világ embere a korábban éltekéhez képest nagyobb szabadságot nyert ugyan, de szabadságát megosztottság, megrázkódtatások és belső nyugtalanság árán kellett megvásárolnia.

Az atomjaira hullott Német-római Birodalom szerepét és a nyugati kereszténységre gyakorolt korábban nagy és meghatározó befolyását a 13. század második felében megerősödött és dinamikus fejlődésnek indult francia királyság örökölte meg. Ennek az örökségnek azonban kínos összetevője is volt, s ez a világi uralkodói hatalomnak és a pápaságnak egymáshoz való viszonya tisztázásában állott. Az a viszály, mely a 13. század utolsó éveiben kezdődött és a 14. század első esztendeiben teljesedett ki, a szó valóságos értelmében döntő küzdelemnek bizonyult. Ebben a küzdelemben dőlt el Franciaország nemzetállami létének s benne a nemzetállami eszme megizmosodásának, valamint a pápaság késő középkori szerepének kérdése. Alapjában véve arról volt már szó, hogy a régi teokratikus-univerzalisztikus állameszme vagy az antik-modern nemzeti felfogás jut-e győzelemre. Az egyetemesség felfogásának állami megtestesülése, a római császárok *Imperium Romanuma*, amint láttuk, végleg elbukott, s többé nem is kelt már életre a szó régi értelmében. Helyette a harcot az egyetemes lelki hatalomnak, a pápaságnak kellett vállalnia, mely a keresztény egyetemes birodalom mindenkori szószólója volt. A küzdőtér nagy formátumú szereplőket találunk: VIII. Bonifácot

(1294-1304), az utolsó igazán középkori pápát és Szép Fülöp francia királyt (1285-1314), aki az európai uralkodók közül elsőként ismerte fel az uralkodói propaganda (igazságtartalmában valójában kétes, de meglehetősen hatásos eszközünek) jelentőségét, a közvélemény formálásában rejtőző erőt. VIII. Bonifác pápa a lehető legmerevebb és legmaradéktalanabb módon kísérelte meg a pápai világhatalom megvalósítását, Franciaország pedig új, nemzeti és rendi alapokon próbálta létrehozni a francia egyetemes államot. A pápa azonban most már nem egy általa kreált császárral állt szemben, hanem egy olyan királlyal, akinek az összes keresztény uralkodók előtt kijárt a *legkeresztényibb* megszólítás, s azzal az olajjal kenték királlyá, melyet az Ég közvetlenül az ő felkenésére küldött alá (az ún. Klodvig-olaj). Ugyanakkor a hagyományos eszmei fegyvertár is elégtelennek bizonyult: a *Konstantini adománylevel*é kitételeit nem lehetett Franciaországra alkalmazni, s a pápa és a császár közti viszony nap-hold allegóriája sem állta már meg a helyét. Ráadásul a gallikán egyház III. Ince pápa engedélye nyomán szokatlan önállóságnak örvendett a keresztény világban. Másik részről a francia király sem vezethetett *Romzugot* Itáliába hatalmának tényleges érvényesítésére és elismertetésére, vagyis neki sem volt módja a német császárok eszközrendszerét maradéktalanul alkalmazni. Az *Imperium Romanum* továbbélésébe vetett, a korábbi korokban oly mélyen gyökerező hit a Hohenstaufok bukásával végleg megrendült, éppen ez volt az oka, hogy ekkoriban léptek színre először ezen eszme irodalmi védelmezői a pápai és a császári oldalon, és legridegebb elvitatói a francia térfélen. De az önálló, bár talán ekkor már kevésbé korszerű kora középkori gondolatvilág képviselőjeként ott volt Dante Allighieri (1265-1321), a középkori világkép összegző költője is, aki a császár vezetése és a pápa lelki kormányzata alatt álló egyetemes monarchia mellett sorakoztatta fel a prereneszánsz korszak érvkészletét. Az irodalmi publicisztika annál érdekesebb számunkra, mert döntő változást mutat a középkori állameszme és világszemlélet történetében, továbbá a vitapartnerek minden korábbinál jobban ismerték ellenfelük nézeteit és érveit, végül a két-két álláspont az ún. kurialisták és a velük szembenálló birodalmi felfogás hívei egyrésztől, másrésztől a francia legisták és a kurialis kanonisták közti határvonal határozottan rajzolódott ki, előbbi esetben két szerzetesrend, az ágostonos remeték (a középkor jezsuitái) és a minorita ferencesek között húzódott. Ez utóbbi jelenség egyik oka, hogy a ferencesek az apostoli szegénység kérdésében éppen ezekben az évtizedekben kerültek élesen szembe az egyházi hierarchia létét és érdekeit védelmező pápai hatalommal. A modern eszmék is fájdalmaik között születtek tehát, hajlamosak lennénk azonban arra — ez a történeti szakmunkákból és filozófiatörténeti összefoglalókból egyaránt kitetszik —, hogy csak korunk eszméi egyenes előzményeinek tulajdonítsunk fontosságot, holott ezek kiformalásában a régi s a küzdelemben talán idővel alulmaradt felfogásnak is legalább ekkora jelentősége volt.

VIII. Bonifác pontifikátusa

VIII. Bonifác és Szép Fülöp küzdelme

A pápai bulla meghamisítása

A történetek azzal a szinte egyedülálló eseménnyel vették kezdetüket, hogy V. (Szent) Celesztin pápa 1294-ben lemondott trónjáról és visszavonult, s még a lemondott pápa életében a bíborosok választása karácsony napján egy ambiciózus, Párizsban tanult, III. Ince, IX. Gergely és IV. Sándor pápákkal rokonságot tartó agnani származású főpapra, Benedetto Caetani bíborosra esett. A VIII. Bonifác néven trónra lépő pápa uralma elején viszályba keveredett a nagymúltú és nagyhatalmú Colonna-családdal, s nem sokkal megválasztása után két Colonna bíboros is menekülni kényszerült Rómából (1297), akik azután kétségbevonták Celesztin pápa lemondásának és Bonifác megválasztásának jogosságát, s Európa-szerte azt terjesztették az utóbbiról, hogy eretnek és szakadár. A Colonnákkal lezajlott háborúság ugyan 1298-ban békével zárult le, Celesztin pápa lemond(at)ásának vitatása azonban a VIII. Bonifác elleni érvek legfőbb motívuma maradt a továbbiakban is. A franciákkal kiobbant viszály az angol-francia háborúságra vezethető vissza, amikor is Szép Fülöp nem volt hajlandó elfogadni a pápa békebírói ajánlközását. A francia papság gyakori király elleni panasza — ezek szerint a király a francia klérust súlyosan és törvénytelenül adóztatta — bocsájtotta ki a pápa 1296 elején *Clericis laicos* kezdetű bulláját, melyben egyházi átok terhe mellett megtiltotta a klérus adóztatását. A francia király válasza erre a pénzre, nemesfémekre és értékcikkekre vonatkozó teljes kiviteli tilalom volt, ami nyilván súlyosan érintette a pápa adószedőit is. A helyzet egyelőre azonban azzal oldódott meg, hogy az itáliai belső zavarok hatására Bonifác pápa 1297-ben visszavonta bulláját, s bizonyos körülmények között engedélyt adott arra, hogy a király az ország védelme érdekében a papságtól adót szedethessen. Ez az egyezés tette lehetővé, hogy a következő esztendőben a pápa figyelmét az ő oldalán állók eszmei megerősítésének szentelhesse. 1300-ban Rómában megrendezte az első jubileumi Szentévet, melyre zarándokok százezrei érkeztek búcsú reményében a Városba, s az ottani építkezések és szertartások bizonyosan nagy hatást tettek a zarándokokra, s mélyen tudatosították bennük Bonifác pápa elképzelését: a pápai hatalomnak a világi fölötti állását. Miután a francia király lefogatta a pápa ekkoriban udvarába érkezett, az uralkodóval szemben erélyes legátusát, s újfent egyéb visszaélések is történtek országában, VIII. Bonifác visszavonta IV. Fülöpnek tett korábbi engedményét, és zsinatra hívta a francia klérust, az egyetemek és a káptalanok képviselőit, hogy velük tanácskozzék a zavarok megszüntetésének lehetőségeiről. 1302-ben Szép Fülöp az első francia rendi jellegű gyűlésen a pápai bulla (*Ausculat filii*) szavainak meghamisításával igyekezett maga mellé állítani a francia főpapokat és a társadalom politikaformáló erőit, a mérvadó közvéleményt, s a gyűlés ennek hatására meg is tiltotta, hogy a klérus képviselői a többiekkel együtt megjelenjenek a pápa által összehívott zsinaton. A gyűlés világi

résztevőinek a bíborosokhoz intézett írásában már a pápa címet is elvitatták VIII. Bonifáctól. A viszály immár kibékíthetetlennek látszott, amikor 1302 késő őszén számos francia főpap és egyetemi tanár jelenlétében a pápa felolvasta híres *Unam sanctam* kezdetű bulláját, mely most már az egyház és az állam viszonyának elvi tisztázását tűzte ki célul. A király tisztviselői, élükön Guillaume de Nogaret-vel (1265 k. — 1313) igaztalan vádakát hirdettek a pápa ellen, lefoglalták a zsinatra elment bíborosok javait és egyetemes zsinat összehívását sürgették, amelyen a pápa tisztázhatja magát a vádak alól. VIII. Bonifác erre egyházi átokkal sújtotta a francia királyt, felfüggesztette a vele tartó főpapokat és a párizsi egyetemtől megvonta a doktoravatási jogot, továbbá az egykor Németországhoz tartozó francia tartományok (többek között Burgundia, Lotaringia, Arelate) népét feloldotta a francia királynak tett hűbéreskü alól. A francia király a német császárok mintájára nem vezethetvén hadat Róma ellen, merénylőket küldött Guillaume de Nogaret és Sciarra Colonna személyében, akik 1303 őszén szülővárosában, Agniban elfogták a pápát. (A pápát védelmezők sorában ez alkalommal lelte halálát a Lodomér érsek halála után választott, de soha megerősítést nem nyert és a magyar főpapokkal és urakkal oly súlyos és kibékíthetetlen viszályba keveredett Bicskei Gergely esztergomi választott érsek is.) A városka népe ugyan néhány nap múlva kiszabadította VIII. Bonifácot, de röviddel ezután a súlyos megaláztatás következtében a pápa meghalt. A rövid közjáték után ezen eseményekre következő szomorú korszakot a *pápaság babiloni fogságaként* tartja számon a történetírás és az egyháztörténelem.

A pápa elfogatása

Az *Unam sanctam* bulla

Az *Unam sanctam* bulla egy német jogtörténész megfogalmazása szerint a pápai univerzalizmus klasszikus manifesztuma. Kiindulópontja a bullának a hit és az egyedül üdvözítő egyház egysége (*Unam sanctam ecclesiam catholicam et istam apostolicam urgente fide credere cogimur et tenere, ... extra quam nec salus est, nec remissio peccatorum*), mely egyetlen misztikus test (*unum corpus mysticum*), ezen egy a fej, Krisztus, nem kettő, mint valami szörnyszülöttön (*non duo capita, quasi monstrum*), s az ő helytartója Péter s Péter apostol utóda, akinek János evangélista szavai szerint Jézus azt mondta: „Legeltesd juhaimat!”. A görögök azzal, hogy Péter apostol utódának gondoskodását elvetik, egyben azt is bizonyítják, hogy nem tartoznak Krisztus nyájához, hisz az is írva van, hogy „egy az akol és egy a pásztor”. Az elméleti bevezető után tér át a bulla szövege a kora középkor eszmei alapjaira, nevezetesen Gelasius pápa (492-496) híres „két hatalom” tételére építő lényegi mondanivalójára: *De az evangélium szavai tanítják nekünk azt is, hogy ezen az egyházon belül s annak birtokában két kard van: a lelki hatalom és a világi hatalom kardja. (...) Mindkét kard, a lelki is, az anyagi is az egyház hatalmában van. Ámde az utóbbit az egyházért kell forgatni, az előbbit pedig maga az egyház forgatja; azaz a lelkit a papok forgatják, az anyagit a királyok s a katonák ugyan, de csak akkor,*

A lelki és a világi hatalom

ha a papok azt helyeslik vagy megengedik. Mert egyik kardnak a másik alatt kell lennie, s a világi hatalmat alá kell rendelni a lelki hatalomnak (*oportet autem ... temporalem auctoritatem spirituali subiici potestati*). A bulla ezt követően Pseudo-Dionysius Areopagitára hivatkozva bizonyítja harmadik lényegi állítását, miszerint a hatalom hierarchikus elrendeződése szükségszerű, majd kifejti, hogy a vétkező világi hatalom felett a lelki hatalomnak van joga ítélni, de a lelki hatalom fölött csak Isten az, aki ítéletet hozhat. Aki ezt az elvet kétségbevonja, mindaz, aki „az Istentől rendelt hatalomnak ellenáll, az Isten rendelkezésének áll ellen” (*quicunque ... huic potestati a Deo ordinatae resistit, Dei ordinationi resistit*), hacsak nem manicheus eretnek! S a mesteri bizonyítás után levonja az egyetlen lehetséges konklúziót: *Végezetül kijelentjük, állítjuk és kihirdetjük: mindenképpen szükséges az az üdvözléshez minden emberi teremtmény számára, hogy alárendeltje legyen a római pápának (subesse Romano pontifici ... omnino esse de necessitate salutis).*

Az egyetem és a jog szerepe a küzdelemben

A harcot — mint láthattuk — a végkifejlet kivételével korántsem valóságos fegyverekkel vívták, hanem az eszme és a propaganda fegyvereivel. A vita ezen módja persze nem egyedülálló a középkor történelmében sem, hisz ugyanezen kérdés körül már VII. Gergely pápa (1073-1085) idején is hatalmas méretű és jelentőségű publicisztika született, melynek a célja a keresztény világ meggyőződésének sajátos célok érdekében való befolyásolása volt. De bizonyos jelekből következtetve itt mégis valami más, valami új történt. Egyrészt abból, hogy a pápa a zsinatára 1302-ben nemcsak egyháziakat, hanem a párizsi egyetem magisztereit is meghívta, világosan kitetszik, hogy az egyetem a politika tényezőjévé nőtte ki magát. Majd amikor VIII. Bonifác a francia királyt sújtó rendelkezései között az egyetem promóciós jogát is megvonta, az sem maradhatott kétséges, hogy a magiszterek jelentős része a király oldalán kötelezhette el magát. A pápaság császári hatalmat deszakralizáló 12. századi győzelmének folyamánya volt, hogy a császárság a továbbiakban saját profán eszmei alapjaiból és a késő római államelméletet kodifikáló római jogból kovácsolt a maga számára új fegyverzetet. Nem véletlen, hogy a 13. század végén Franciaországban is fellendült a jogtudomány, s az orléans-i jogi iskola hamarosan ontotta azokat a polgári legistákat, akik a király környezetében futottak be fényes pályát, s védelmezték a szuverén királyi hatalmat. Az egyik legjelentősebb francia jogász éppen az a Petrus de Bella Pertica (Pierre Belleperche) volt, aki Szép Fülöp legbefolyásosabb tisztviselőjének számított, s részese volt a legtöbb pápai kúriába és Angliába vezetett követségnek. A legisták IX. (Szent) Lajos (1226-1270) uralkodása óta egyre nagyobb befolyásra tettek szert a francia államéletben, végül felvételre nyertek a rendi jellegű parlamentbe is, s egy új nemesi réteg, a *milites legum* kezdeményezőivé lettek. Jellemzőek ezen jogászértelmiség öntudatára a századfordulós események egyik főszereplőjének, Guillaume de Nogaret-nak a szavai: ő szí-

**Arisztotelész
újrafelfedezése**

**Aquinói Szent Tamás
államelmélete**

**Aegidius Romanus
hatása**

Irodalom:

Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Medieval Political Thought* c.350-c.1450. 1988, Cambridge.

Fenske, Hans-Mertens, Dieter-Reinhard, Wolfgang-Rosen, Klaus: *Geschichte der politischen Ideen von Homer bis zum Gegenwart*, 1987, Frankfurt am Main

gorúan megkülönbözteti a legistákat a *domestici* ill. *familiares* regisztól, mert ezeket sokkal inkább a király vette fel lovagjai közé, s ez a cím ennek folytán méltóság és tisztesség. Szintén a 12. század jogi iskoláiban született meg a kánonjog értelmezőinek, a kánonistáknak az őstípusa, akik a 13-14. századokban a pápai érdekek legkíméletlenebb védelmezői lettek. A másik újdonságot az eszmei alapok jelentették. A 12. század folyamán ugyanis arab fordításokból újra fölfedezte a világ Arisztotelész (Kr. e. 384-322) politikai filozófiáját (az arab kommentárokkal együtt!), s ennek a fölfedezésnek eredményei tiltások sorozata után beépültek a nyugati keresztény gondolkodásba, mely ily módon fokozatosan levetkezte korábban erősen újplatonista és ágostoni veretét. A legfontosabb ezen folyamatban az a lépés volt, hogy arisztotelészi alapokon Aquinói Szent Tamás (1224/1225-1274) a keresztény gondolkodók közül elsőként részben leszámolt azzal az ágostoni tannal, mely a korábbi államszemlélet rendíthetetlen alapjának látszott, hogy ti. az evilági állam az ösbűn következménye, s mint ilyen alapvetően maga is bűnös és rossz. Szent Tamás szerint az állam az emberi természet ésszerű hajlamán nyugszik, s mint minden evilági dolog, a hit és a kegyelem előfokaként értékelt természet és értelem területére tartozik, ennek folytán pedig kiteljesedéséhez és célja maradéktalan megvalósításához szüksége van a keresztény egyházra, amit a pápaság jelenít meg. A világi uralkodó tehát igényli a papság vezetését. A tomista tudomány eszközei ily módon váltak alkalmassá ugyanazon következtetések levonására, amelyekre a kanonisták is jutottak vizsgálódásaik folyamán. Egyetemek, kanonisták, legisták, profán (római jogi és arisztotelianus) elméleti alapok: ezek azok a legfontosabb tényezők, melyek a VIII. Bonifác és Szép Fülöp viszálya nyomán kirobbant vitákat megalapozták, s a modern gondolkodás formálói lettek.

Szent Tamás legnagyobb hatású tanítványa az az Aegidius Romanus (1243 k. — 1316) volt, akit korábban gyanúba fogott a tudomány az *Unam sanctam* bulla szerzőségével. Személye annál is érdekesebb, hiszen a fentebb ismertetett események következtében ugyan az univerzális pápai hatalom kérelhetetlen védelmezője és elméletének rendszeres kifejtője lett, a 13. század végén azonban mestere egyik munkája nyomán *De regimine principum* (A fejedelmi kormányzás) címen értekezést írt ifjú tanítványa, a trónörökös számára, aki később IV. (Szép) Fülöp néven került trónra. Az ágostonos remeték rendjéből először ő jutott Párizsban egyetemi katedrához (1277-1285), végül rendje generális perjele (1292) lett, mígnem Szép Fülöp kifejezett kérésére 1295-ben Bourges érsekévé nevezte ki őt VIII. Bonifác pápa. Mindebből és egyéb körülményekből kiviláglik, hogy kezdetben a francia uralkodó dinasztiaival és a pápával egyaránt bensőséges baráti viszonyban állt. Tanításait, melyeken arisztotelianus-tomista alapjaik ellenére is még erős újplatonista-ágostoni jelleg érezhető, rendi doktrínává nyilvánították, s követői révén a 14. századi ágostonrendi filozófiai

Geyer, Bernhard: *Die patristische und scolastische Philosophie*. (Überweg-Geyer), 1928, Berlin.

Le Goff, Jacques: *Das Hochmittelalter*. (Fischer Weltgeschichte 11.) 1991, Frankfurt am Main.

Anconai Ágoston könyve a pápai hatalomról

Scholz, Richard: *Die Publizistik zur Zeit Philipps des Schönen und Bonifaz' VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Anschauungen des Mittelalters*. (Kirchenrechtliche Abhandlungen 6/8. Heft.) 1903, Stuttgart.

Sz. Jónás Ilona (szerk.): *Európa és a Közel-Kelet*. IV-XV. század. Egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Középkor. 1-2. 1971, Budapest, 2, 798-800.

Ullmann, Walter: *Kurze Geschichte des Papsttums im Mittelalter*. (Sammlung Götschen 2211.) 1978, Berlin—New York.

irányzat atyamestere lett, aki utókorától kiérdemelte a *doctor fundatissimus* (legalaposabb tanító) megtisztelő címet. Ha ugyan az *Unam sanctam* közvetlen szerzőségét ma már el is vitatják tőle, a bulla eszmei hátterében bizonyval ott volt *De ecclesiastica sive de summi pontificis potestate* (Az egyházi illetve a pápai hatalom) című értekezése, mely az első olyan összefoglaló mű, melyben szerzője a tomista tudomány eszközeivel rendszeresen fejtette ki a pápai hatalomról szóló tanítást. A munka szerzőjének személye és tartalma miatt sem maradhatott hatástalan, ellenfeleire és követőire egyaránt nagy benyomást tett.

A másik ágostonrendi szerző, aki Aegidius Romanus mellett a fiatal szerzetesrend irodalmi és tudományos hírnevét éppen a 14. század elejének államelméleti vitáiban alapozta meg, az anconai származású Augustinus Triumphus (1243-1328) szintén a párizsi egyetemen szerezte tudományát, 1313-ban magiszter lett ott, végül 1322-től Anjou Róbert nápolyi udvarában lett a király tanácsadója. Műveinek jelentős része még ma is kéziratokban rejtőzik, nagyobb ismertségre pusztán az ő- és korai nyomtatványok révén a *Summa de potestate papae* (A pápai hatalom összefoglalása) című értekezése jutott, amely formai és módszertani tekintetben a 13. század nagy summáihoz kapcsolódik, elsősorban is Aquinói Szent Tamás *Summa Theologiae*-jához. Anconai Ágoston ezen munkája volt az első átfogó kézikönyv a pápai hatalom tanával kapcsolatban, s benne a szerző világi dolgokban is *potestas directát* tulajdonított a pápának. Az előszóban, melyet XXII. János pápához intézett, kifejtette: *úgy vélem, tévedés az, ha valaki megátalkodott lélekkel nem hajlandó hinni, hogy a római pápa, az egyetemes egyház pásztor, Péter utóda és Krisztus törvényes helytartója lelkiek és világiak dolgában egyetemes elsőséggel rendelkezik. Ebbe a tévedésbe sokan beleesnek tudatlanság folytán...* Amit ezen, élete végén írott munkájában összefoglalt, azt alkalmi írásaiban és kisebb értekezéseiben már korábban közzé tette. Ezek között elsőként érdemel említést a *Tractatus contra articulos inventos ad diffamandum sanctissimum patrem, dominum Bonifacium papam sancte memorie et de commendacione eiusdem* (Értekezés a szentséges atya, a szent emlékű Bonifác pápa rossz hírbe hozására koholt cikkelyek ellen és az ő védelmezése), amelynek nagy szerepe lehetett abban, hogy VIII. Bonifác közvetlen utódai igyekeztek a francia udvar legistáinak jogi küllembe öltöztetett rágalmaikat cáfolni és elődjük emlékezetét folt nélkül fenntartani.

Az új eszméket hirdető, s Bajor Lajos császár védelmébe húzódó ferences Ockham Vilmos és Paduai Marsilius mellett, úgy vélem, méltatlanság lenne megelégedezni arról, hogy az ágostonrend szellemi vezéralakjai valóban óriási teljesítményt fejtettek ki a 14. század elsősorban egyházpolitikai és államelméleti vitáiban. Ez a teljesítmény akkor is tiszteletet ébreszt, ha talán elméleti tételeit a történelem nem is igazolta, mert közvetve vagy közvetlenül részévé vált a modern gondolkodásmódnak.

A spirituálisok mozgalmától a ferences obszervanciáig

MAGYAR ISTVÁN
LÉNÁRD

Született 1945-ben Szombathelyen. A szentendrei Ferences Gimnáziumban érettségizett 1963-ban. Esztergomban, majd Budapesten elvégezte a ferences teológiát, 1970-től a ferences világi rend tagja. Egyetemi tanulmányait Budapesten, az ELTE Bölcsészettudományi Karán végezte. 1980-ban doktorált. 1996-ban szerezte meg a PhD fokozatot. 1976 óta az ELTE Kelet-Európa Története Tanszékének oktatója, jelenleg egyetemi adjunktus. Bizánc és Kelet-Európa középkori történetét oktatja. Tudományos munkája a ferences rendtörténet kutatására terjed ki.

**A szegénység mint
eszme és gyakorlat**

Assisi Szent Ferenc rendjének története: a szegénység himnusza. A „Poverello” életstílusa semmi egyéb, mint az evangéliumi szegénység megélése: hogyan lehetséges boldogan, az anyagi javaktól függetlenül és szabadon élni a Gondviselés tenyerén. Az evangéliumi „nyolc boldogság” nem véletlenül kezdődik azzal, hogy „boldogok a lélekben szegények”. Az „örömhír” azonban öröm nélkül hitetlen. Az emberi törekénység a nyolc boldogságot viszont nem képes minden élethelyzetben boldogságként megélni: ezt bizonyítja a ferences rendtörténet alakulása is.

Az egyházban a karizmák sohasem egyéni adományok. Az ún. „karizmatikus személyiségek” arra kapják sajátos, egyéni színezetű adományait, hogy azt az egész, a közösség javára kamatoztassák. Amikor 1209-ben az egyház Assisi Szent Ferenc sajátos karizmáját az evangéliumi szegénység újbóli felfedezéséről és megéléséről a 13. század elején elfogadta, egyúttal intézményesítette is azt: megalkult Assisi Szent Ferenc rendje.

A rendalapító karizmatikus személyisége és az „epigon” utódok egyre lanyhuló életstílusa pontosan azt a feszültséget tükrözi, ami az eszmény és annak mindenkori megvalósítása között fennáll. Ez a feszültség azonban újra meg újra eszményeink megközelítésére ösztönöz, legalábbis a kísérlet szintjén. Ez az eszmények mindenkor megvalósíthatóságának a problémája, amellyel a Poverello rendje is azonnal szembe találta magát alapítójának halála (1226) után. A rend története tulajdonképpen az evangéliumi szegénység megvalósításának a kísérlete. Ebből a szempontból nézve a 13. század a spirituális mozgalom, míg a 14. század az obszervancia elindulásának kora. A két esetben — az eltérő végkifejlet ellenére is — azonos: hogyan viszonyuljanak alapítójuk legdrágább örökségéhez, a szent szegénységhez.

1. Már a rendalapító életében érzékelhetőek voltak azok a törekvések, amelyek a *Regula* és a Szent Ferenc-i életpélda szigorúbb, illetve enyhébb megtartásában jelentkeztek. Ferenc legelső követői és leghűségesebb társai, mint például Leo, Egyed, Masseo és Bernát testvérek természetesen igyekeztek az evangéliumi szegénység maradéktalan megtartására a Poverello szemük előtt zajló közvetlen életpéldája nyomán. A nagy többség azonban, Illés

testvérrel és a hivatalos rendi vezetéssel az élen lazább, enyhébb életstílusukkal alaposan megkeserítették Ferenc utolsó éveit. Azok viszont, akik a lélek szerinti „spirituális” regula megtartáshoz ragaszkodtak, amelyről egyébként a *Regula* is beszél, igen korán elkülönültek a renden belül, s a lazább többséggel szemben az ún. „spirituálisok” árnyalatát alkották. Ők a szegénység tekintetében semmiféle engedményre, enyhítésre vagy kompromisszumra nem voltak hajlandók, és az eredeti Szent Ferenc-i eszményekhez ragaszkodtak. Az induló rend nagy szerencséjére azonban a rendi generálisok között olyan kiváló utódok akadtak, mint Pármai János (1247-57) és Szent Bonaventura (1257-74). Ők a rend élén egyelőre még sikerrel törekedtek az árnyalatok összebékítésére. A nagy többséget a renden belül azonban az a „communitas” alkotta, amely nem adta fel ugyan az eredeti eszményeket, ugyanakkor elutasította a lazább életstílust is, de a megvalósítás során a realitásokkal is számolt.

Az így kialakult helyzetet azonban súlyosan beárnyékolta az a körülmény, hogy éppen ezidőtájt hatottak a kalábriai cisztercita apát, Joachim a Fiore eretnekgyanús nézetei a „spirituális evangéliumról”, s próféciái egy olyan új szerzetességről, amely azt hamarosan meg fogja valósítani. Ekkor fog majd az Atya őszövétségi és a Fiú újszövétségi kora után a Lélek korszaka beköszönten a reformokra szoruló egyház életében. Természetesen a spirituálisok azonnal önmagukra értelmezték mindezt, s ezzel eretnekgyanúsakká váltak. A tragédia azonban csak a II. Lyoni egyetemes zsinat, Szent Bonaventura halála (1274) után kezdődött kibontakozni a rend életében.

Az anconai spiritualitások

2. Az anconai spirituálisokról a zsinat évében hallunk először: a „communitas” ekkor lép fel ellenük. Vezetőiket letartóztatják és eretnekként bebörtönzik őket. Kiszabadulásuk a rend generálisának, Gaufridi Raymondnak az érdeme, aki szimpatizált velük. Kapóra jött neki II. Het’ um (Hayton) kilíkiai örmény király levele, melyben misszionáriusokat kért száműzött népe számára, hogy a Levante utolsó keresztény erődjét, Kis-Örményországot hatékonyabban tudja védelmezni az iszlám behatolás, azaz a szeldzsukok és mamelukok támadásai ellen. 1291-ben az utolsó kereszties erőd, Akkon is elesett. Érthető tehát, hogy az örmény kereszténység kereste a kapcsolatokat a nyugati keresztényekkel. A rend generálisa a börtönből szabadult anconai spirituálisokat, Angelus Clarenust, Tolentinói Tamást és társaikat ide, a „száműzött Arméniába” küldte egyenest. A szépen induló magvetésnek azonban hamar vége is szakadt korábban érkezett szíriai rendtársaik viszálykodása miatt. Kényszerű hazatérésük után V. Celesztin pápa fogadta oltalmába őket, de Angelus Clarenusnak és követőinek át kellett lépniük a pápa által alapított „celesztinus” bencés remeték rendjébe, amelyben évszázadokra a „klaréniták” ferences Re-

gulát követő önálló ágát alkották, s csak a 16. században tértek vissza a ferences rend egységébe.

A provençe-i spiritualitások sorsa

3. Sokkalta tragikusabban alakult a provençe-i spirituálisok sorsa. Vezetőjük, Petrus Olivi, szent életű teológus volt, azonban eretnekgyanús írásai felkeltették az épp ekkor kezdődő avignoni pápaság figyelmét is. V. Kelemen pápa ennek ellenére mindvégig jóindulattal viseltetett irántuk. 1309-11 között Avignonban a pápai udvar előtt tisztázniuk kellett magukat a vádak alól, majd pedig a vienne-i egyetemes zsinat (1311-12) is foglalkozott a spirituálisok ügyével. Vezetőjük ekkorra már Petrus Olivi halála után Casali Ubertino lett, aki írásaiban is védelmébe vette a spirituálisok ügyét.

A toscanai spirituálisok

4. A vienne-i zsinat döntéseit be sem várva, Itáliában 1312-ben fellázadtak a toscanai spirituálisok, közülük negyvenkilencen Szicíliába menekültek. 1315-ben a dél-francia spirituálisok is lázadásba mentek át, mivel V. Kelemen pápa halálával elvesztették addigi legális támaszukat. Az új pápa csak két esztendei széküresedés után került trónra, s elődei jóindulatától eltérően elhatározta a spirituálisok fizikai megsemmisítését. XXII. János pápa 1317-ben Avignonba idézte Angelus Clarenust és Casali Ubertinót, akikre a nyilvános konzisztórium után a börtön és a száműzetés várt. A spirituálisokat a rendben széjjelszórták, bebörtönözték, négyet pedig Marseille-ben máglyára küldtek. A továbbiakban a renddel és az egyházzal a közösséget megtagadó spirituálisok mozgalma az ún. „fraticelli” eretnekségbe torkollott.

5. A spirituálisok elleni küzdelemben XXII. János elsősorban a hivatalos rendi vezetőség támogatásával győzött: Cesenai Mihály generális és Bergamói Bonagrácia, a rend jogásza képviselte ellenük a vádat.

Az „elméleti szegénység vitája”

A spirituálisok elpusztítása után azonban a rend még súlyosabb konfliktusba keveredett az agg XXII. János pápával: kirobbant az ún. „elméleti szegénység vitája”. A rend őalatta élte legkritikusabb évtizedét!

A vita elméleti jellegű volt, mivel nem arról szólt többé, hogy a rend megtartja-e hűségesen alapítója szellemében az evangéliumi szegénységet, hanem pontosan arról, ami ennek az elvi alapjait jelentette: „—vajon volt-e Jézus Krisztusnak és apostolainak akár egyénileg, akár közösségben valamilyen vagyona?” Ebben az ügyben XXII. János pápa 1322-ben körkérdezt intézett az egész keresztény világ tudósaihoz. Alapítója szellemében természetesen a rend mindkettőre nemmel válaszolt. A vitában még egyszer hallatta hangját Casali Ubertino is, de megszólalt a hivatalos rendi vezetés is. *Akik korábban a Szent Ferenc-i szegénység követőit likvidálták, most magát a Szent Ferenc-i szegénységet nem engedték a vádlottak padjára ültetni.* A rend hivatalos vezetősége ezúttal végzetesen szembehelyezkedett a pápával, ezért 1328-ban Cesenai Mihály generális, a rend jogásza, Bergamói Bonagrácia, valamint a híres no-

minalista skolasztikus filozófus, Occam Vilmos menekülni kényszerültek Avignonból. Természetesen csak a pápa esküdt ellenfeléhez, Bajor Lajos udvarába szökhettek, mire XXII. János kiközösítette mindhármojukat. (Occam híres mondása Bajor Lajoshoz: „Tu me defendas gladio, ego te defendam calamo”). A szakadás ezáltal teljessé vált a rendi vezetés és a pápa között.

A konventuális irányzat győzelme

6. A letett Cesenai Mihály generális helyébe 1329-ben Geraldus Odonis lépett, s 1342-ig kormányozta Assisi Szent Ferenc megtépzott rendjét. A spirituálisok mozgalmáról többé nem volt tanácsos beszélni, mindenütt győzött a rendben a lazább felfogás, az ún. konventuális irányzat. (Nevét a *remeteségekkel* szemben a lazább irányzat nagyobb *konventjeiről* kapta, amelyeket annak idején még Assisi Szent Ferenc ellenzett!)

A bosnyák térítés

A konventuális irányzat egyeduralma idején, éppen Geraldus Odonis generálissága alatt azonban olyan horderejű lépésre került sor, amely a ferencesség további történetére nézve rendkívüli jelentőséggel bírt. A generális 1339-ben Magyarországra jött, Károly Róbert királyunk visegrádi rezidenciáján fogadta a rend legfőbb előjáróját. Visegrádon 5 évvel korábban már lezajlott a híres királytalálkozó Bécs árumegállító jogának kikapcsolására. Ezúttal azonban egészen más dolgokról folyt a tárgyalás a magyar király és a rendfőnök között. A pápaság érdeklődését már az előző század végén fölkellette a Balkán, azon belül is elsősorban a bosnyák bogumilizmus problémája. A magyarországi Anjou-uralom idején pedig elérhető közelségbe került a bosnyák térítés ügye. Visegrádon rendkívüli döntés született: a király és a generális megállapodtak az önálló bosnyák vikáriátus („Vicaria Bosnensis”) felállításáról. Az egyezményhez később maga a bosnyák bán is csatlakozott, miután Geraldus Odonis Visegrádról a helyszínre, Boszniába utazott.

Az új rendi szervezet szokatlansága abban rejlett, hogy a bosnyák térítés ügyét nem egy már meglévő provincia gondjaira bízta (mint például a magyar ferencességre a tatár missziót ugyanebben az időben), hanem a helyi adottságokkal számolva a rendből mindenünnen alkalmas rendtagokat toborzott, akik vállalták az otthon megszokottaknál jóval zordabb életvitelt, a környezet által diktált nagyobb szigorúságot és szegénységet. Mintha csak a spirituálisok életvitеле éledt volna újjá, csak éppen a kontinuitás hiányában... Szabályos, megszokott rendi szervezet kiépítésére ezért gondolni sem lehetett, így a Vicaria Bosnensis közvetlenül a generális iurisdicciója alá lett rendelve, s élére vikáriust állítottak. A generális első helyettese a bosnyák vikária élén fr. Peregrinus a Saxonia lett. Boszniában tehát kialakult a rendnek egy új ága, amely a körülményektől is indítva, Assisi Szent Ferenc *Reguláját* újra eredeti tisztaságában tartotta meg.

7. Szintén Geraldus Odonis generálissága idején kapott engedélyt a rendfőnöktől fr. Johannes de Valle 1334-ben arra, hogy

Brogliano hegyén Foligno mellett remeteséget alapíthasson. A megkezdett művet Spoletói Gentilis testvér folytatta, de VI. Kelemen pápával kivételte követőit a helyi tartományfőnökök engedelmessége alól, hogy a *Regulát* eredeti tisztaságában tarthassák meg. Ezzel mozgalmuknak meg is ásták a sírját, a konventuálisok miatt ugyanis el kellett hagyniuk Brogliano remeteségét, és vissza kellett térniük korábbi kolostoraikba.

8. A renden belüli szigorú irányzat, az „*obszervancia*” megszületése csak hosszas vajúdás és többszöri kísérletezés eredménye lett. 1368-ban fra Paoluccio dei Trinci kieszközölte a generálistól, hogy néhány társával együtt visszatérhessen az elhagyatott broglianói remeteségbe. Az egyszerű laikus testvér (bár a folignói Trinci-család révén Itália legelőkelőbb famíliáinak egyikéből származott) életstílusával egyre több követőt vonzott maga köré. Barátságos és megnyerő volt a konventuálisok irányában is, ami az egykori spirituálisokból bizony hiányzott! Egyszerűsége, szerénysége és alázata végülis diadalra vitte a rend reformjának ügyét: 1388-ban a rend konventuális generálisa kinevezte követői élére megbízott eljáróvá („*commissarius generalis*”). Amikor 1390-ben Paoluccio testvér meghalt, követőinek száma 30 kolostorban 300 obszerváns ferences volt. (Az elnevezés eredete: *observare*=megtartani, tudni-illik a *Regulát* eredeti tisztaságában.)

9. A 14. század 70-es éveiben Boszniában Alvernai Bertalan vikárius, abból a felismerésből kiindulva, hogy a két irányzat életvitele rendkívül közel áll egymáshoz, bevezette a broglianói reformokat. *A század vége felé tehát az itáliai és a boszniai reformtörekvések és életstílus egyesítéséből megszületett a ferences obszervancia.*

A következő század az obszervancia diadalmas előretörésének százada, és olyan nagy személyiségek viszik diadalra, mint Sienai Szent Bernardin vagy a magyar történelemből is oly jól ismert Capistranói Szent János. A kezdeti jó viszony azonban a 15. század során oly mértékben megromlik, hogy mindez a 16. század elején a rend kettészakadásához fog vezetni: 1517-ben a konventuálisokból megalakul a nálunk minoriták néven közismert rend, ill. az obszervanciából a ferences rend.

Irodalom:

P. Takács Ince OFM:

Szent Ferenc rendje,

Történelmi áttekintés,

1937, Bp.

Dr. Balanyi György

Sch.P.: *A magyar*

ferencesség rövid

története,

Bp., 1961. (kézirat).

Káplár Zsófia:

A magyarországi

ferencesség története

(XIII.-XVIII. század)

1990, Bp. (kézirat)

Lokietek Erzsébet — Nagy Lajos király édesanyja

SZENDE LÁSZLÓ

Egy lengyel hercegnő Magyarországon (1320-1380)

1975-ben született Budapesten. 1993-ban érettségizett a budapesti Piarista Gimnáziumban. Jelenleg az ELTE BTK történelem—régészet—levéltár szakának ötödéves hallgatója.

Károly Róbert magyar király (1308-1342) 1320. július 6-án kötött házasságot Erzsébettel, a Piast-házból származó I. Lokietek (=Kis-növésű) Ulászló lengyel király és IV. Béla unokája, Hedvig kalisi hercegnő leányával. A frigy egyrészt azért volt jelentős, mert az Anjouk uralma alatt Lengyelország stabil támasszá vált Magyarországra számára. Másrészt arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy Erzsébet hatvan éven át — szinte mint egy társuralkodó — meghatározó szerepet játszott az ország bel- és külpolitikájának irányításában és kulturális életében.

Az édesanya

Erzsébet öt fiúgyermeknek adott életet, akik közül Lajos, a későbbi magyar király, a tragikus sorsú Endre és a dalmát-horvát-szlavón hercegi címet viselő István érte meg a felnőttkort. A királyné saját testi épségét sem kímélte, ha családja biztonságáról volt szó. 1330. április 17-én ugyanis Zách Felicián merényletet kísérelt meg a Visegrádon tartózkodó magyar király és családja ellen, amelyben Erzsébet is megsebesült. „...Felicián észrevétlenül belopózva odalépett a király asztala elé, és éles kardját kirántva hüvelyéből, veszett kutya módjára heves támadással könyörtelenül meg akarta ölni a királyt, a királynét és fiaikat. [...] A király jobb kezén [...] könnyű sebet ejtett. De — ó, fájdalom — a szentséges királyné jobb kezének négy ujját, amelyet a szegények, nyomorultak és elesett emberek felé könyöröletesen szokott nyújtani alamizsnaosztáskor, azon nyomban levágta.”¹ Míg Visegrádon sikerült megakadályozni egy esetleges gyilkosságot, addig tizenöt év múlva Endre fiát, aki a nápolyi trón várományosa volt, már nem sikerült megóvnia. 1345. szeptember 19-ére virradó éjszaka Aversában a magyar királyfit, felesége, Johanna tudtával orvul meggyilkolták. Erzsébet fájdalma határtalan volt, mivel 1343-1344-es itáliai látogatása során nem érezte fiát biztonságban, és haza akarta hozni. A korabeli krónikás is megrázóan tudósít a királyi édesanya gyászáról. „Mennyire meg-

¹Képes Krónika, Bellus Ibolya fordítása. Európa Könyvkiadó 1986, Budapest, 256-257.

²Névtelen Minorita krónikája, Geréb László fordítása, Magyar Helikon, 1960, Budapest, 85.

³Stanislaw Sroka: *Egy lengyel származású főpap a 14. századi Magyarországon*, Boleszló esztergomi érsek (1321-1328), 1994. 1 Aetas, 89.

⁴Bertényi Iván:
Magyarország az Anjouk
korában, Gondolat, 1987,
Budapest, 224.

siratta fia halálát édesanyja, a királyné asszony, jobb elhallgatni, semmint valamit is mondani, mert ezt a keserűséget úgy nyelv el nem mondhatja. Urak és úrnők, hajadonok és özvegyek, Magyarország főnemesei mind összejöttek a királyné asszonynál, s látván a királyné fájdalmát ártatlan fiának veszte fölött, mindnyájunk szívét sírás és részvét hasogatta.”²

A politikus

⁵*Decrata Regni Hungariae*
(1301-1457), Döry Ferenc
kézirata alapján sajtó alá
rendezte: Bónis
György—Bácskai Vera,
Akadémiai Kiadó, 1976,
Budapest, 128. Magyar
fordítása: Bolla
Ilona—Rottler Ferenc:
*Szemelvények az 1526
előtti magyar történelem
forrásaiból, I.* Nemzeti
Tankönyvkiadó, 1993,
Budapest, 215.

⁶Gerics József: *A magyar
királyi kúria; bíraskodás és
központi igazgatás
Anjou-kori történetéhez,*
In: *Jogtörténeti
tanulmányok I.*, Szerk.:
Csizmadia Andor,
Közigazgatási és Jogi
Könyvkiadó, 1966,
Budapest, 290.

⁷Pör Antal: *Erzsébet
királyné aacheni
zarándoklata 1357-ben,*
Századok, XXXV. évf.
(1901) 1-14., Dercsényi
Dezső: Nagy Lajos kora,
Akadémiai Kiadó, 1990,
Budapest, 68-69.

Lokietek Erzsébet mind Károly Róbert feleségeként, mind anyakirálynéként Nagy Lajos udvarában rendkívül komoly politikai befolyása volt. A királyi udvarban megjelentek a lengyel rokonok is. A királyné hathatós támogatása következtében választotta meg az esztergomi káptalan a sziléziai Piast-ágból származó Boleszlót esztergomi érsekké.³ A királyi pár afölött is szemet hunyt, hogy az említett Boleszló nem éppen tisztességes körülmények között választotta meg öccsét, Mieskót Nyitra püspökévé. Erzsébet tevékenyen részt vett az 1335-ös visegrádi királytalálkozó lebonyolításában, ahol a lengyel, cseh és magyar uralkodók fontos kereskedelmi és politikai egyezményeket kötöttek. Károly Róbert halála után Erzsébet — a kor szokásával ellentétben — nem vonult kolostorba, hanem Lajos fia legfőbb belpolitikai támasza lett: befolyása haláláig megmaradt. Lajos szinte minden fontosabb intézkedése, birtokadománya hangsúlyozza, hogy édesanyja beleegyezésével került rá sor.⁴ Még az igen fontos 1351-es törvény kiadásához is szükség volt a királyi özvegy jóváhagyására, ugyanis a bevezetőben ezt olvashatjuk: „a fenséges fejedelemasszonynak, Erzsébetnek, ugyanazon kegyelemből Magyarország királynéjának, a mi legkedvesebb édesanyánknak a szíves hozzájárulásával”⁵ erősítette meg Nagy Lajos az 1222-es Aranybullát. Az anyakirályné nem egyszer a bírósági ítéletekben is érvényesíteni tudta saját akaratát. Erről ad számot Olivér tárnokmester 1347. évi ítéletlevele, amelyben bírótársaival az esztergomi káptalan által követelt vám megfizetésére kötelezte a királyné támogatását élvező esztergomiakat. A záradékban a tárnokmester tudtul adta, hogy ha az ítélettel ellentétes oklevél látna napvilágot, akkor „azt az oklevelet nem jog szerint, vagyis jogosan adtuk, hanem a királynétól való félelem miatt.”⁶

Az ország külpolitikájában sem lehetett Erzsébetet figyelmen kívül hagyni: zarándoklatai, a vallásos meggyőződésen túl, gyakran valamilyen politikai célt szolgáltak. Endre nápolyi uralmát volt hivatott megerősíteni és legitimálni az 1343-as római és dél-itáliai zarándoklata. Ennek során az anyakirályné magával vitte az ország teljes aranytartálékát, nem beszélve az ajándékozásra szánt ékszerek mennyiségéről. Az 1357-ben IV. Károly német-római császárral, a budai udvarban nevelkedett Schweidnitz Anna császárnéval, és lengyel rokonaival először meglátogatta Szent Er-

⁹Magyar diplomacpai emlékek az Anjou-korból, II.

Szerk.: Wenczel Gusztáv, 1875, Budapest, MTA

Könyvkiadó-Hivatala; 584.

Magyar fordítása Árpád-kori és Anjou-kori levelek

(XI-XIV. század). Sajtó alá

rendezte: Makkai László és Mezey László, Gondolat Kiadó, 1960, Budapest, 265.

¹⁰Stanislaw Sroka: *Fehér*

Ulászló lengyel herceg, a

pannonhalmi bencés

apátság kormányzója

1377-79-ben, Aetas,

1991/3-4. 94.

¹¹A város történetére:

Kubinyi András: *Budapest*

története a későbbi

középkorban Buda elestéig

(1541-ig). In: Budapest

története II. Főszerk.:

Gerevich László, Budapest

Főváros Tanácsa, 1973,

Budapest, 7-240.,

különösen: 11-13, 73-74,

78, 84-85.

¹²Magyarországi művészet

1300-1470 körül. I. Szerk.:

Marosi Ernő, Akadémiai

Kiadó, 1987, Budapest, 276.

¹³Bertalan

Vilmosné—Altmann Júlia: *A*

középkori Óbuda. In:

Óbuda évszázadai,

Főszerk.: Kiss

Csongor—Mocsy Ferenc,

Kortárs Kiadó, 1995,

Budapest, 189.

¹⁴Magyarországi

művészet... 94.

zsébet marburgi sírját, majd Aachenbe zárandokolt. Ennek hátterében Lajos elhúzódo velencei háborúja állhatott, amelyet Dalmáciaért folytatott.⁷ Azonban nem mindenki nézte jó szemmel Lokietek Erzsébet tevékenységét a magyar külpolitika irányításában. Közéjük tartozott IV. Károly is, aki egy lengyel krónikás szerint 1361-ben minősíthetetlen szavakkal nyilatkozott a magyar anyakirálynéről és Lajos politikájában játszott túlzott befolyásáról.⁸ A fiú szenvedélyes hangú levélben védte meg édesanyját. „Nem méltó a tiszteletre az, aki a tisztelet eredetére támad, uralkodásra sem méltó az, aki nem képes eszének parancsolni. Miért nevezed magad uralkodónak és császárnak s akarsz parancsolni az egész világnak, ha eszedet sem tudod kormányozni, s becsmérlő nyelvedet sem megfékezni? [...] Ha Téged is erény hozott volna a világra, édesanyám öfelségét nem sértegetted volna ócsárló szavakkal magadon kívül borgőzös állapotban...”⁹ A lovagkirály a személyes párviadaltól sem riadt vissza annak érdekében, hogy lemossa az anyakirályné becsületén esett foltot.

Nagy Kázmér 1370-es halála után Lajost lengyel királlyá koronázták. A magyar uralkodó az országot Lokietek Erzsébetre bízta. A perszonálunió sok feszültséget rejtett magában, mivel anya és fia elsősorban a kislengyel nemzetségekre támaszkodott: ez azonban kiváltotta a nagylengyel nemesség elégedetlenségét. Összeesküvést is szöttek a magyar uralom ellen, trónkövetelőként Erzsébet másod-unokatestvérét, a már kolostorba vonult Fehér Ulászlót léptették fel, akit csak a pannonhalmi apátsággal sikerült lecsendesíteni.¹⁰ A magyarok és lengyelek közötti feszültség 1376 decemberében véres összetűzéshez vezetett: Krakóban 160 magyart mészároltak le az idős királyné kíséretéből. Erzsébet elhagyta Lengyelországot és visszatért Budára.

A királyné Óbudán¹¹ rendezte be özvegyi kúriáját, magát a települést Lajos 1343-ban adományozta édesanyjának. Ekkor késülhetett a város pecsétje, amelyen a magyar-Anjou és a sasos lengyel pajzs alighanem Erzsébet királyné személyére utal.¹² A királyné nagyon szeretett tartózkodni az óbudai klarisszák között. Az 1334. évi alapítólevél szerint Erzsébet saját és szülei lelki üdvére építteti a kolostort, amelyhez háromhajós templom csatlakozott.¹³ Az épületeket csodálatos kincsekkel szerelte fel. Ezek közé tartozott plasztikus ereklyetartósobrokkal díszített gyönyörű házioltára, amelyet ma a New York-i Metropolitan Múzeumban őriznek.¹⁴ Az óbudai klarissza konvent valamelyik oltárán állhatott az a barokk korban alakított Madonna faszobor is, amely ma a piliscsabai plébániatemplomban látható.¹⁵

A kegyes királyné

A 14. század buzgó vallási szemlélete és jámborsága jól tükröződik a királyné egész életében. Erzsébet nevéhez az óbudai építkezése-

¹⁵Marosi Ernő: *Erzsébet királyné Madonnája*, *Ars Hungarica*, XXV. évf. (1997) 1-2. szám, 89-96.

¹⁶*Szent Gellért püspök nagy legendája*, Szabó Flóris fordítása, In: *Árpád-kori legendák és intelmek*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, Budapest, 94.

¹⁷Ewa Sniezynska-Stolot: *Tanulmányok Erzsébet királyné mecénási tevékenységéről* (Liturgikus textiliák és paramentumok.) *Ars Hungarica*, VII. évf. (1979) 1. sz. 23-25.

¹⁸*Magyarországi művészet...*, 208.

¹⁹Kiadása: Marosi Ernő: *A 14. század magyarországi udvari művészete és Közép-Európa*, In: *Művészet I. Lajos király korában*, Szerk: Marosi Ernő-Tóth Melinda-Varga Livia, MTA Művészettörténeti Kutatócsoport, 1982, Budapest, 73. 32. lábjegyzet.

²⁰*Magyarországi művészet...*, 93.

ken túl számtalan adomány fűződik. Személyesen gondoskodott Árpád-házi Szent Margit margitszigeti sírjának kultuszáról. A *Gellért-legenda* is megőrizte Erzsébet bőkezűségét. „...az Úrnak 1361. esztendejében a nagyon istenfélő Erzsébet asszony, Magyarország jeles urának özvegye, mivelhogy egy betegségből Szent Gellért érdemeiért felgyógyult, azért ez az úrasszony indítatva a tisztelettől, amely Szent Gellért iránt élt benne, az Isten emberének monostorát épületekkel megtoldotta, és több drága ékességgel és kelyhekkel feldíszítette. Ezenkívül ezüsből és aranyból csodálatos művű korporsót készíttetett a szent ereklyéinek felmagasztalására.”¹⁶ Külföldi templomok, kegyhelyek (a római Szent Péter-bazilika, a bari Szent Miklós-templom, a prágai Szent Vid-székesegyház) is részesültek az özvegy anyakirályné bőséges és gazdag donációiban.¹⁷ A királyné megpróbálkozott a lengyel származású Szent Szaniszló tiszteletének magyarországi elterjesztésével: ezzel magyarázhatjuk, hogy a boldog emlékezetű krakkói püspök ábrázolása bekerült a Magyar Anjou Legendáriumba.¹⁸

Lokietek Erzsébet magyar anyakirályné 1380 áprilisában készítette el végrendeletét,¹⁹ amelyben gazdagon megadományozta a magyarországi egyházakat, templomokat és szerzetesrendeket. A különféle egyházi felszerelési tárgyak és ruhák mellett komoly pénzüsszeget adott a beregszászi Mária-kolostornak, az óbudai klarisszáknak, a budai kármelitáknak, a Nyulak-szigeti (Margit-szigeti) domonkos apácáknak és az Óbudai Szent Péter-templomnak; az aracsi kolostor befejezését is támogatta. Ezen felül gazdag pénzadományban részesültek a ferencesek, domonkosok, ágostonosok és mindkét remeterend. A többnyire aranyból készült tárgyakat a királyi család tagjaira hagyta: Lajos három szentképet, ereklyekincseket kapott. Magyar és lengyel udvarhölgyei (egyikükre, Ilonára hagyta breviáriumát) között a ház díszzeit, szőnyegeit, míg apródjai között lovait osztotta fel. Az ország kormányzati rendszerében meghatározó szerepet játszó özvegy anyakirályné 1380. december 29-én halt meg. A testamentum rendelkezése szerint az általa mindig szeretett és támogatott óbudai klarisszák Krisztus Teste-kápolnájában helyezték végső nyugalomra.²⁰

A templomos rend Magyarországon

DRESKA GÁBOR

Született 1973-ban Mórton. 1991-ben érettségizett Pannonhalmán, azóta az Eötvös József Collegium tagjaként folytatja tanulmányait az ELTE levéltár, történelem és latin szakjain. 1997 őszétől a Történettudományi Doktori Iskola medievalisztikai programjának hallgatója. Az 1998/99-es tanévtől a Középkori és Korajútkori Magyar Történeti Tanszékén dolgozik mint tanársegéd.

A templomos rend alapító

V. Kelemen pápa a franciaországi Vienne városában tartott XV. egyetemes zsinaton politikai kényszer nyomására rendeletileg föl-oszlatta a templomosok 1118 vagy 1119-ben Jeruzsálemben alakult lovagrendjét. Az 1312. április 3-án kihirdetett *Vox clamantis* kezdetű bulla diplomatikusan nem mondott ítéletet a lovagrend felett, nem *de iure* oszlatta föl, hanem „az egész kereszténység javát célzó pápai elhatározással és rendelkezéssel”. A IV. (Szép) Fülöp francia király által kitervelt „konceptió per” befejezéseként Jacques de Molay nagymestert az ítélezést átvevő világi hatóságok 1314 márciusában megégették, a rend többi vezetőjét pedig életfogytiglani börtönre ítélték. Mi volt ennek az eseménynek a háttere, illetve hogyan csapódtak le mindezek Magyarországon: ezt próbálja röviden összefoglalni a dolgozat.

Az 1095. évi Clermonti zsinattal új korszak, a keresztes háborúk időszaka kezdődött Európában és a Közel-Keleten. A hadjáratok során visszafoglalt szent helyek védelmére, valamint az odalátogató zarándokok és betegek ellátására igen korán kialakult egy állandó keresztény fegyveres erő létrehozásának igénye. Ezt voltak hivatva kielégíteni a lovagi és a szerzetesi ideált egyesítő lovagrendek. Tagjaik nem szerzetesek voltak, akik hadakoztak, hanem olyan világi lovagok, akik elsődleges tevékenységük, a hadakozás mellett szerzetesi szabályok: a szegénység, tisztaság és engedelmesség hármas fogadalma szerint igyekeztek élni. Feladatuk tehát a harc mellett a zarándokok védelme, kórházak fenntartása volt.

A templomos lovagrend a *Szent Sír kanonokjainak rendjéhez* kapcsolódva, nyolc francia lovag által 1118-ban vagy 1119-ben alakított közösségből fejlődött ki. A burgundiai Hugues de Payens vezetésével először ők vállalták a jeruzsálemi pátriárka előtt tett hármas szerzetesi fogadalom mellett a zarándokok és a Szentföld — szükség esetén fegyveres — védelmének feladatát. II. Balduin jeruzsálemi király, aki felkarolta a kezdeményezést, palotájában szállásolta el őket, azon a helyen, ahol Salamon temploma állt: innét ered elnevezésük is. Az első években az Ágoston-regula szerint élő rend 1128-ban a troyes-i zsinaton nyert pápai megerősítést, és ugyanekkor szerkesztette meg az egyik alapító tag, André de Montbard unokaöccse, Clairvaux-i Szent Bernát a végleges szabályzatukat is. A rendet eszerint a nemesi származású, kizárólag harcoló lovagok, az istentiszteletet biztosító papok és a minden egyéb feladatot ellátó fegyvernökök alkották. A rend élén a „jeruzsálemi templom mestere”, a nagymester állt, akit a kormányzásban a rendi tanács, valamint az egyetemes káptalan támogatott.

A templomosok megszervezése

A templomosok második nagymestere Robert de Craon volt, akinek nevéhez a rend tényleges megszervezése fűződik. Ő esz-közölte ki II. Ince pápától 1139-ben a kereszténység védelmében szerzett érdemekért azokat a kiváltságokat, amelyek a későbbiekben a rend Európán belüli elterjedését is jelentősen elősegítették: a lovagok mentesültek a püspöki joghatóság, valamint a ciszterciekhez hasonlóan a tizedfizetés alól, jogot kaptak templomok építésére és az oda történő temetkezésre. A szentföldi harc anyagi háttérét biztosítandó idővel Európán belül is alapítottak rendházakat, fogadtak el birtokadományokat, minek következtében egy évszázad alatt katonai, politikai és pénzügyi téren egyaránt igen jelentős tekintélyre sikerült szert tenniük. Az utolsó jelentősebb keresztes erőd, Akkon 1291-es eleste után előbb Ciprus szigetére, majd pedig Franciaországba vonultak vissza. Központjuk, a párizsi „Temple” nemcsak a templomos, de részben az európai pénzforgalomnak is egyik központja lett.

Egyesítési törekvések

A templomos rend vagyoni és hatalmi befolyásának növekedése ellenére, a keleti kereszténység 13. század végi politikai viszonyainak alakulásával egyre inkább úgy tűnt, hogy az egyházi lovagrendek nem képesek többé megfelelni eredeti céljaiknak. A pápaság a rendek külső és belső megerősítésére elsősorban a két leghatalmasabb, a templomos és a johannita rend egyesítését szorgalmazta, hogy ezáltal a szentföldi katonai pozícióik erősödjének, hogy megszűnjön a viszály és a vetélkedés és nem utolsósorban, hogy a pápaság könnyebben ellenőrizhesse és befolyásolhassa a két rendet. A törekvések Akkon eleste után érthető módon megerősödtek, hiszen a Keleten életre hívott szerzetes lovagrendek a Szentföld elvesztésével és a zarándoklatok megszűntével tulajdonképpen elvesztették létjogosultságukat. Az egyesítés ügye azonban az azt erőteljesen szorgalmazó IV. Miklós pápa halála után lekerült a napirendről. Utolsó lehetőségként még egyszer V. Kelemen pápasága alatt merült fel, aki a Szép Fülöp által a templomosok felosztatásáról előterjesztett kérést 1306-ban a két rend egyesítésének ismételt felvetésével igyekezett szőnyeg alá söpörni.

A rend Magyarországon

Magyarországon a rend megalakulása után néhány évtizeddel, valószínűleg már 1147-ben, a második keresztes hadjáratra az országon átvonuló VII. Lajos francia király kíséretében megjelentek a templomos lovagok. A Somogy megyei Csurgón 1163-ban a rend jelenlétét említő oklevél valószínűleg hibás datálású, de 1169-ben már bizonyíthatóan a templomosok birtokában volt a Zárától délkeletre fekvő dalmáciai Vrána, amely kedvező fekvése miatt a hamarosan kialakuló magyar rendtartomány központja lett. Akárcsak Európa többi részén, hazánkban is gyorsan elterjedt és meggazdagodott a rend. Birtokainak nagy része Dalmáciában, Szlavóniában és Horvátországban feküdt, de szinte valamennyi Árpád-házi királyunk tett adományokat részére az ország különbö-

ző területein. Rendházait megtalálhatjuk a legjelentősebb egyházi és világi központokban, így Esztergomban, Budán, Székesfehérváron, Pozsonyban és Győrben is, amely helyeken többek között hitelhelyi feladatokat is betöltött. A királyi hatalomhoz való szoros kötődést mutatja, hogy 1217-1218-ban a templomos lovagok is elkísérték II. Andrást az ötödik keresztes hadjáratra, illetve, hogy 1241-ben a muhi csatában is részt vettek, ahol szinte kivétel nélkül mind el is estek, és csak alig néhányuknak sikerült elkísérniük a menekülő IV. Bélát. A 13. század végén a magyar trónért folyó csatározásokban Guillelmus de Peymes magyarországi tartományfőnök először III. András pártjára állt, később azonban — talán a pápai befolyás, illetve a templomosoknak a Nápoly-párti horvát Subic és Babonic családokkal való szoros barátsága miatt — inkább a nápolyi párthoz csatlakozott. Ennek lehetett a következménye, hogy az utolsó Árpád-házi a királyaink között az egyetlen, akitől a templomosok nem kaptak adományt.

IV. Fülöp és a templomosok

A folytonos háborúskodás miatt állandó pénzzavarban levő IV. (Szép) Fülöp a vele szemben egykor VIII. Bonifác pápa pártján állott templomosokban nem figyelmen kívül hagyható politikai ellenfelet, a rend hatalmas vagyonában pedig megmentőt látott. V. Kelemen pápának a templomos rend megmentésére irányuló gyenge próbálkozásait nem érezte saját szempontjából célravezetőnek, inkább elébe sietett a dolgoknak. Mivel a rend nagy, állandó hadseregével és a pénzpiacon uralkodó jelentős forrásaival a leghatalmasabb bástya volt a király abszolutisztikus törekvéseivel szemben, ezért Fülöp hátulról támadt: a templomos rend jóhiszemű védőjének mutatva magát súlyos vádak terjesztett a pápa elé a rend hitetlenségéről, sőt a kedélyeket fokozandó, alaptalan rágalmaknak hitelt adva a lovagok eretnokségéről és erkölcstelenségéről is. Az ügyben ígért pápai vizsgálatot azonban nem várva meg 1307. október 13-án a rend összes franciaországi tagját lefogatta, javaikat elkoboztatta. A pápa hiába tiltakozott, a kínzásokkal kicsikart vallomásoktól megijedve végül ő maga szőlített fel november végén minden keresztény fejedelmet a templomosok letartóztatására. Az ügy végleges lezárását az 1310 októberére Vienne-be összehívott egyetemes zsinatra bízták, amelyen V. Kelemen engedni volt kénytelen Szép Fülöp erőszakos kérésének: a templomos rend működését felfüggesztette.

V. Kelemen trónraléptétől és a templomosok elleni procedura kezdetétől, köszönhetően valószínűleg az ország egyéb politikai gondjainak, a magyarországi rendtartományra vonatkozó okleveles anyag meglehetősen szegényes. A Gentilis vezette 1309-es Budai zsinat aktái alapján azonban valószínűsíthető, hogy ekkor, bár az ellenük folyó per Franciaországban már javában folyt, Magyarországon a rend még teljes birtokában volt javainak, hatalmának és kiváltságainak, és a bíboros követségének a magyarországi templomosok sorsára egyáltalán semmi hatása nem volt. A legelső adatunk,

amely a rend elleni szankciókról tesz említést, 1310 nyaráról származik. Károly Róbert ekkor Nekcha birtokát, melyet „a római egyház előtt perben álló és így a királynál is kegyvesztett templomosoktól” vett el, Aba nembeli Sándor fia Sándornak adományozza azzal a feltétellel, hogy ha időközben a rend a pert megnyeri, vagy ha birtokaikat a szentszék más rendnek adományozza, akkor a Sándor fia Sándor kárpótlásra lesz jogosult. Ezen adat szerint tehát a per folyamán kellő jogi védelemben nem részesülő magyarországi templomos birtokokra is — hasonlóan a francia példához — a királyi hatalom időlegesen rátette a kezét.

A hazai per lefolyása

Bár a hazai per 1310 körül elkezdődött, következő év augusztusában András, a Verőce megyei Szentmárton templomos házfőnöke a rendet fenyegető veszéllyel még talán nem lévén tisztában, birtokot adományoz. Köszönhető volt ez a nyugalom annak — és ezt bizonyítja a magyarországi per csendes lefolyása is —, hogy néhány más konventhez hasonlóan a hazai rendházak sem voltak részesei azon vétkeknek, melyekkel a rendet — joggal vagy rágalmazva — megvádolták. Sőt, talán nem is tudtak azokról, így teljes bizalommal néztek a per elé. A feloszlató bulla azonban hirtelen megváltoztatta a helyzetet. A rendelkezések szerint bizottságoknak kellett alakulniuk a templomos javak átvételére és a johanniták kezébe való átadására. Franciaországban Szép Fülöp a templomos birtokok egy részét kisajátította, Magyarországon azonban hasonló adatunk nincs. Nem valószínű ugyanis, hogy az éppen hatalma megszilárdítására törekvő Károly Róbert még egy katonailag is erős ellenséget kívánt volna szerezni magának a johanniták személyében. Sőt, éppen támogatásukat igyekezett megnyerni, amire nagy szüksége is volt: 1312 júliusában a rozgonyi csatában is szerepük volt a johannitáknak a király oldalán, amit nem lett volna méltányos elfelejteni.

A johannita rend mint utód

A feloszlított rend tagjai közül a bulla rendelkezései szerint az ártatlanokat semmiféle retorzió nem érhetette, sőt ellátásukról is gondoskodni kellett. A magyarországi rendtartomány tagjait a Zágráb melletti Szent János rendházba gyűjtötték össze, ahol a rend birtokainak egy része biztosította tisztességes ellátásukat a zágrábi püspök gondviselése alatt. Feltehetőleg azonban, a lovagok nagy száma miatt más rendházakat is kijelöltek számukra, így talán az esztergomi és a vránai rendház lehetett még menedéke a hivatalosan megszűntnek nyilvánított és kihálásra ítélt lovagrendnek. A testvér-lovagrend és a birtokok, sőt a tekintély hivatalos utóda a johannita lovagrend volt. Arra ugyan nem volt szükség, hogy a János-lovagok a rozgonyihoz hasonló szolgálatot tegyenek a királyságnak, bár hadi szerepük a banderális keretek között sem volt lebecsülendő; konventjeik mint hiteleshelyek az ország jogi életében, a rendházaik mellett felállított ispotályok pedig a közjótékonyság és betegápolás terén játszottak fontos szerepet.

A 14. századi német misztika

VARGA LAJOS

Történeti és eszmetörténeti előzmények

Született 1950-ben Budapesten. Pappá szentelték 1974-ben. A budapesti Hit-tudományi Akadémián doktorátust szerzett 1979-ben. A római Szent Ger-gely Egyetem Egyháztörté-neti Fakultásán poszt-graduális képzésben részesült.

A 14. századi misztika a tomizmus intellektualizálásából fakad, de neoplatonikus alapokon áll. Megfigyelhető azonban a neoplatoniz-musból a tomizmus felé való visszatérés is. A tomizmus kiindulása szerint a megismerés előzetes kategóriája a lét, a platonizmus sze-rint viszont az idea. Ebből érthető, hogy a 14. századi misztikában olyan fontossá válik a neoplatonikus filozófiában és a Bibliában is szereplő logosz-fogalom. A bibliai könyvek közül szintén fontossá vált a Bölcsesség könyve. Ugyanakkor a létfogalom is fontos szerepet játszik akár Eckhart mester gondolkodásában is. A két külön-böző kiindulópontú tanítás egyeztetése nem kis problémákat jelen-tett Eckhart mester számára. Egyházi elítélése azt mutatja, hogy ezt megnyugtató módon nem is tudta megoldani.

A neoplatonizmus több tanítása igen kedvező kiindulópontnak bizonyult a misztika számára. Már a görög filozófia is foglalko-zott a sokféleség és az egység problémájával. A keresztény misz-tikának alapvető kérdése, hogy a teremtmény milyen módon egyesül az ő teremtető Istenével. A misztika alapvető kérdései közé tartozik, tehát a különállóság feloldásának, megszüntetésének kér-dése és a visszatérés az egyhez problémája. Ezzel a problémával a neoplatonikus filozófia is foglalkozott. „A szellem maradandó középpontja az Egy s így a reális sokaság összefoglalása: lényege a lét és gondolkodás azonossága.”¹ Mivel Szent Ágoston az ideá-kat Istenbe helyezte, ezért a patrisztikus bölcslethez az ő tanítása, valamint Areopágita Dénes tanítása fontos lépés volt e misztikus irányzat kialakulásában.

A 14. századi misztika kibontakozását elősegítette az, hogy eb-ben az időben kialakult egy mélyebb vallásosság iránt érdeklődő laikus réteg. Ugyancsak ebbe az irányba hatottak a keresztes had-járatok és az ezzel kapcsolatban kialakult — a nőket is saját szol-gálatukba állító — lovagrendek. A kornak további jellemzője, hogy megsokasodtak a női kolostorok. Ez utóbbi elsősorban a do-monkosoknak köszönhető, akik a misztika fő terjesztői voltak. IV. Kelemen pápa 1267-ben kelt és a német domonkos tartományfőnök, Herman von Minden 1286-87 közötti rendelkezései a domonkosok, különösképpen az egyetemi lektorok és magiszterek lelkére kötötték a rend női kolostorainak lelki gondozását. Ennek a gyümölcse olyan gyakorlati teológia, mely a misztikával párosult.

¹Nyíri Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, Szent István Társulat, 1977, Bp, 118.

Azok között a domonkosok között, akik a misztika szolgálatába állították a skolasztika elemeit neoplatonikus elemekkel vegyítve, kiemelkedik Theodorick von Freiburg (+1310 után). A *De iride et radialibus impressionibus* (A szivárványról és a sugárzó hatásról) című műve a szivárvány magyarázatával foglalkozik. A mű a neoplatonizmus ismeretanyagának a területén mozog. Az *emanatio*-t (kiáradás) úgy értelmezi mint teremtetést. Ennek megfelel az egyhez való visszatérés, *reversio ad Unum*. A cselekvő értelem (*intellectus agens*) skolasztikus fogalma az ő számára azonos értékű Szent Ágoston belső emlékezés (*memoria interior*), az isteni valóság az emberben fogalmaival, melyekben jelen van az igazság. Ezzel egy alapvető sémát készített, melyre a többi misztikus építeni tud, így Eckhart mester és Tauler is.²

²*Storia della Chiesa*, diretta da Hubert Jedin, V/2. Jaca Book, 1975, Milano, 105.

Eckhart mester

³D 950-980.

⁴Eckhart mester:

A nemes ember kereszténysége, Őt prédikáció, ford.: Kádár Imre és Balázs Béla. Camel Kiadó, 1977, Bp.

⁵Meister Eckhart:

Deutsche Predigten und Traktate, herausgegeben und übersetzt von Josef Quint, Carl Hanser Verlag, 1955, München.

Eckhart Mester: *Beszédek*, Helikon, 1986, Bp.

⁶Meister Eckhart:

A teremtés könyvének magyarázata, Farkas Lőrinc Imre Kiadó, 1997, Bp. 5.

⁷Írásainak

eszméletörténeti és fogalomtörténeti hátterét lásd a következő mű lábjegyzeteiben:

Deutsche Mystiker, III., Meister Eckhart. Ausgewählt und übersetzt: Joseph Bernhart, Kösel: Kempen 1914.

Eckhart mester 1260-ban Tübingiában Hochheimben, Erfurt vagy Gotha közelében született. Szent Domonkos rendjének tagja lett. Tanulmányait Kölnben és Párizsban végezte. Rendjében komoly tisztségeket töltött be. A tanítás feladatában is kivette a részét. Életének utolsó öt évében a kölni studium (rendi tanulmányi ház) igazgatója és buzgó prédikátor volt. 1326-ban a virneburgi érsek eretnek tanítással vádolta. Ez alkalommal sikerült megvédenie magát, azonban később XXII. János pápa *In agro dominico* (A domonkosok földjén) kezdetű bullájában 15-2 tételét mint eretneket, valamint 11 feltevését mint eretnekségre gyanúsat elítélt.³ Ezt a kölni egyháztartomány határain belül kihirdetették.

Latin művei közül kiemelkedő az *Opus tripartitum* (Hármas könyv). Nagyon vitathatóak, de igen hatásosak voltak német írásai: *Reden der Unterscheidung* (A megkülönböztetés beszédei), *Buch der göttlichen Tröstungen* (Az isteni vigasztalások könyve), a *Von dem edeln Menschen*⁴ (A nemes emberről) című prédikációja és még mintegy százhatvan prédikációja.⁵

Ha misztikáját egész röviden össze akarjuk foglalni, akkor a következőket mondhatjuk: minden dolgok ideálja az Istenben van. Isten az Igéjében kimondta önmagát. Az Ige által létesíti az összes dolgokat. Ezért az Istennel való találkozás az emberi lélekben történik, legfőként oly módon, hogy az Atya ott is megszüli a Fiút. Ebből a születésből ered a Szentlélek. Így pedig a lélek a Szentháromság lakóhelyévé válik.

Az istenismeret területén a negatív teológiát követi, azaz szerte jobban meg lehet mondani, hogy mi nem az Isten, mint az, hogy mi az Isten. Istenszerűségének kiindulópontja, hogy az Isten neoplatonikus értelemben vett gondolat.⁶ Ennek a tanításnak megvannak az arisztotelészi és tomista alapjai is.⁷ Kortársai számára a gondolat, hogy Isten a nemlét, megbotránkoztató volt. Pedig filozófiájának a célja nem az volt, hogy a létet tagadja, hanem a negatív teológia eszközeivel a voltaképpeni létet, a minden fölött való létet akarta állítani róla. Ugyanakkor azt is kimondja, hogy Isten a létezés: esse est Deus. Ezen azt érti, hogy Isten a létezés-

nek a teljessége, mert benne van meg minden dolognak az ideája. Az ideák ugyan a logikai sorrendben megelőzik a létet, de nem feltétlenül előzik meg időrendben. Ilyen módon az Isten mint eszme és mint létező nyugodtan lehet egy és ugyanaz. Mivel minden dolgok ideája Istenben van, Isten is benne van minden dologban. Isten azonban mégis több a létezőknél, mert a létezők nem önmagukban, hanem Istenben hordják ideájukat. Ezzel a misztika problémáját oldotta meg, mert elmondta, hogy Isten mindenkihez rendkívül közel van.

Az isteni eszméket azonosítja a Fiúval. Az Atya ebben az Igében mondja ki magát, egész isteni természetét, úgy, amint azt megismeri, persze egyben úgy ismeri meg, amint van. Így lehet a Fiú tökéletes mása az Atyának. Isten azonban nemcsak magát mondja ki az Igében, immár a másik személyben, hanem az összes dolgokat is, és ugyanazt a természetet adja nekik, amivel ő maga rendelkezik. Ugyancsak ebben az Igében mond ki minden értelemmel felruházott szellemi természetű lényt. Ezek lényegüket tekintve az előzetes kép szerint hasonlítanak az Igéhez. Van azonban egy különbség is, mégpedig az, hogy minden egyes dolog elkülönítve birtokolja a létet. Eckhart mester tanítása szerint tehát az isteni Igét létesítő tevékenység létesíti a reális világot is. Ez az állítása nagyon jelentős abból a szempontból, hogy Jézus Krisztus személyének is nagy szerepet tulajdonít a misztikában.⁸ Jézusnak mint logosznak, azaz ideának ez a kiemelkedő szerepe mindegyik német misztikusnál megmarad.

Az emberi lélek képes Isten befogadására. Nála is fontos az a fogalom, mely már korábbi szarmazik, a *scintilla animae* (a lélek szikrája, a lélek mélye). Ez az, ami képes nemcsak a kegyelem, hanem az Isten befogadására. Jézus itt időzik nemcsak a munkája által, hanem a létezés rendjében is. Itt lép be ismét a szentháromságos gondolat. A Lélekben Isten megszüli a Fiút, kevésbé és nem jobban, mint az örökkévalóságban. Ezért az embernek az a feladata, hogy az Isten fiává váljon a kegyelem által. A léleknek el kell távolodnia az összes teremtménytől. Mégis egy ponton vissza kell térnie azokhoz, ugyanis aki bensőleg egyesült az Istennel, az megtalálja az összes dolgokban Istent.⁹

Eckhart mester hatása óriási volt.¹⁰ Köréhez tartozik az a szerző, akitől a *Theologia deutsch* című munka szarmazik, melyet Luther saját ajánlásával ellátva kinyomtatott.¹¹ Ma is vita tárgya, hogy milyen kapcsolat áll fenn a reformátorok és Eckhart mester gondolkodása között. Talán a legelfogadhatóbb válasz az, hogy nincs közvetlen kapcsolat a mester tanítása és a reformátorok tanítása között. A misztikának két ellentétes irányzata volt. Egy intellektuális és egy antiintellektuális irányzata. Ez utóbbit képviseli a *devotio moderna* (modern lelkiség), az intellektuális irány pedig Eckhart vonala. A spekulatív teológiában nyilván ez utóbbi ha-

⁸Eckhart Mester: *In hoc apparuit caritas Dei in nobis*, In: *Fohászok és vallomások, A világ legszebb imái*, Vigilia, 1988. Bp, 225-229.

⁹Kirschberger, Johann: *Geschichte der Philosophie, I. Altertum und Mittelalter*, Herder, 1976, Basel-Wien, 545-559. A végén bibliográfia található a német misztikusok szövegkiadásairól és a rájuk vonatkozó irodalomról.

¹⁰Meister Eckhart und seine Jünger, *Ungedruckte Texte zur Geschichte der deutschen Mystik*, hrsg: Franz Jostes. De Gruyter: 1972, Berlin—New York.

¹¹Bütter, Hermann: *Das Büchlein von vollkommenen Leben, Eyn geystlich edles Buchleyn*, hrsg. von Martin Luther. Wittenberg, 1516.

¹²Vanderbroucke, Francois: *La spiritualité del medioevo (XII-XVI secolo)*, IV/B. Edizioni Dehoniane: Bologna é.n. 278.

tott. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt a szakadást, mely Luther és a korábbi teológia között van.¹²

Eckhart mester legkiemelkedőbb tanítványa Johannes Tauler (ca. 1300-1361) és Heinrich Seuse (1295-1366) volt. Mindketten azon fáradoztak, hogy mesterük igazhitű mivoltát bizonyítsák, és megakadályozzák, hogy a fanatikus spirituálisok visszaéljenek vele. Valószínű, hogy Tauler írásain keresztül ismerte meg a mestert. Ebben azonban a különböző kutatók nem értenek egyet. Az újabb irodalomban is előfordul olyan állítás, miszerint Kölnben a rendi studiumon Eckhart mester tanítványa volt. Többségében azonban a történészek ezt tagadják.¹³ 1330-tól prédikátor volt saját szülővárosában Strasbourgban. A város 1329-1353-ig interdictum alatt állott. Bajor Lajos úgy rendelkezett, hogy ennek ellenére végezzék a szertartásokat. Ekkor Tauler és konventje Bázélbe költözött. Itt került kapcsolatba Heinrich von Nördlingennel és az „Isten barátai” mozgalommal, amelyre valószínűleg 1342-ben visszatért saját konventjével Bázélből Strasbourgba, ahol a prédikációnak és a lelkek gondozásának szentelte magát. Itt halt meg 1361. június 16-án.

144 prédikációjából 80 az, melyet autentikusnak lehet tartani. Műveinek kritikai kiadása még várat magára. Misztikája Eckhart mester gondolataira épül, de nagyon erősen etikus-pszichológiai tartalmú. Amikor mesterének gondolatait ismétli, de nem szolgál, hanem kreatív módon, nagyon vigyáz arra, hogy Isten létezéséről, valamint a lélek isteni életben való részesedéséről szóló eckharti kifejezéseket tompítsa és visszavezesse a tomizmus biztos talajára. Ez a folyamat egyébként Seuse-nál tovább folytatódik. A megtisztulásban (*via purgativa*) nagy jelentőséget tulajdonít az akaratnak. Legfőként abban különbözik mesterétől, hogy az Istentől való születést nem az isteni ismeretből vezeti le, hanem az Isten akaratának való megfelelést hangsúlyozza. Ismételten felhívta hallgatói figyelmét arra, hogy a szemlélődést át kell vezetni az aktív életbe, de az aktív élet nem előkészület a szemlélődésre.

Tauler fogalomrendszere egy kicsit más, mint mesterének fogalomrendszere. Fogalomrendszerében az Eckhart-i gondolat (*Ver-nunft*) átalakul a lélek (*Gemüt* — lényeget akarni), *fons activus* (aktív forrás), avagy *mens* (gondolkodás, lélek) fogalmává. A lélek mélye (*Grund*), nála azt a helyet jelöli, ahol az Istennel való találkozás történik képek nélkül. Sokszor a lélek mélye és a lélek fogalmát azonosítja egymással abból a gondolatból kiindulva, hogy az Ige megszületése a lélekben történik, hasonlóképpen itt történik az isteni életben való részesedés is. Itt ismer rá a teremtmény a teremtetőre.

Szent Pál fogalomrendszerének megfelelően az embert három részre osztja: test (*caro*), lélek és szellem. Antropológiája precízebb, mint Eckhart mesteré. A külső ember az erkölcsös cselekedetek által tisztul meg. Az ember mint értelmes lény, a szellemi

¹³*Storia della teologia*, II., Da Pietro Abelardo a Roberto Bellarmino, a cura di Giuseppe Ecchipinti. Edizioni Dehoniane. 1996, Bologna, 273. — Vanderboucke, Francois: *Storia della spiritualità* 279. — Jedin, Hubert: *Storia della Chiesa*, V/2. 109.

¹⁴Doktor/Tauler János
megtérése, 1885, Bp,
Homyánszky ny.

¹⁵In: *Fohászok és
vallomások*, 53, 358.

¹⁶(Suso) Seuse,
Heinrich: *Deutsche
Schriften*, Gabele, Anton
(szerk.) 1924, Leipzig.

Heinrich Seuse (Suso)

¹⁷Suso, Henricus:
Horologium Sapientiae,
Marietti, Taurini 1929,
Planzer Bominicus: *Das
Horologium Sapientiae
des seligen Heinrich
Seuse (Suso), Studium
zu einer kritischen
Ausgabe auf Grund der
Handschriften*, Instituto
Storico Dominicco, 1937,
Freiburg.

¹⁸*Storia della teologia*,
II. 272. —
Vanderbroucke,
Francois: *Storia della
spiritualità*, IV/B 283.

¹⁹Seuse, Heinrich: *Hol
van Isten és milyen ő?*
In: *Fohászok és
vallomások*, 482.

²⁰Varga Damján: *Seuse
Henrik Amand a magyar
kódexirodalomban*,
Székfoglaló értekezés.
Szent István Társulat,
1910, Bp. A végén egy
szemelvény található a
*Horologium
Sapientiae*-ből.

képzés által, a belső ember pedig az Isten ott lakása által tisztul meg. Ebben a pillanatban azonban meg is világosodik a szemlélésben és a szeretet aszkézisében. Ez a szeretet egyébként több, mint az ismeret. Az aszkézis jobban visszatér misztikájában, mint ahogy azt mesterénél találjuk. Tauler komoly hatást fejtett ki a protestáns egyházakra. Megtérésének történetét magyar nyelvre is lefordították.¹⁴ Néhány költeménye magyar nyelven is olvasható.¹⁵ Keresztes Szent Jánosra is hatással volt.

A tüzeség és az érzelem mélysége lobban fel Seuse írásaiban. Ez elsődlegesen annak köszönhető, hogy volt egy ifjúkori belső, misztikus élménye. Írásaiban nem annyira az értelem dominanciájával, mint inkább a belső, lelki átélés mélységével találkozunk. Mivel a szeretet, az empátia nem elválasztó, hanem egyesítő érzések, ez különösképpen jól fest neoplatonikus talajon. Gazdag lovag-családból származik. Apja világias gondolkodású gazdag polgár volt. Konstanzban született 1295-ben. Tizenhároméves korában domonkos lett. Utána Konstanzban tanult, majd Kölnbe küldték a Studium Generalé-ra. Itt Eckhart mester lelkes tanítványává vált.

1327-től egyetemi lektor volt Konstanzban. 1330-ban Eckharttal való szoros kapcsolata miatt fegyelmi intézkedésnek veti alá magát, és elmegy Kölnből. Többé nem tudott tudományos pályán maradni. Belső világa is másfelé hajtotta. Szoros kapcsolatot tartott fenn „Isten barátaival”. Seuse az *Igazságról* írt könyvecskéjében megvédte mesterének misztikáját. Az *Örök Bölcsességről*¹⁶ írott könyvében, és különösen annak latin fordításában, *Horologium Sapientiae*-ben¹⁷ (*Bölcsesség órája*) egy olyan gyakorlati jellegű misztikát ad, melyben együtt van a szenvedő Krisztus tisztelete és a kereszt alatt álló Mária tisztelete. Megjegyzendő, hogy ez nem teljesen az ő ötlete, hiszen a Krisztus szenvedésében való részesedés Taulernek is témája volt.

Fogalmi rendszere kevésbé merész, mint Eckhart mesteré. A szeretet űzi őt a bölcsesség felé, keresi, hogy eljegyezze magát vele. Azaz rendelkezik előzetes ismerettel a bölcsességről, melyet a világ dolgaiban nem talál meg, hanem ettől el kell távolodnia (*docta ignorantia*),¹⁸ hogy megtalálja azt, ami felé vonzódik. Az örök bölcsesség neoplatonikus módon a jóval azonosítja magát. Az isteni jóság kiáradása az egyik komoly lehetősége az Istennel való egyesülésnek.¹⁹ Misztikájának tartalma így foglalható össze: a tiszta embernek el kell szakadnia a teremtményektől, egyesülnie kell Krisztussal, és el kell vesznie az istenségben. Amikor bemutatja a szentírási történeteket, a képekben való konkretizálás felé halad, ezért misztikája komoly hatással volt a képzőművészetre nemcsak saját századában, hanem utána is. Hatása a magyar kódexirodalomban is jelentkezett.²⁰ A magyar hagiográfiai irodalomban is szerepel a boldogok között.²¹ Néhány írása magyar nyelven is olvasható.²²

²¹Zalka János: *Szentelek élete, I. Szent István Társulat*, 1859, Pest, 140-141.

²²In: *Fohászok és vallomások*, 55, 480.

Németalföld flamand területén a német misztika a csúcspontot Ruysbroeck működésével érte el. Brüsszel és Hal között 1293-ban egy hasonló nevű helységben. Pappá szentelése után vikárius lett a brüsszeli Szent Gudula-templomban. Tizenegy írásának nagyobb része ebből az időből származik. A misztika iránt való érdeklődést az általános műveltség, valamint a beginák és begardok jelenléte tette lehetővé. Ötvenéves korában más kanonoktársaival együtt ugyanazon gondolattól vezérelve visszatért groenendaeli magányába. Itt remeteéletet éltek Szent Ágoston regulája szerint. 1381-ben halt meg nyolcvannyolc éves korában.

Ruysbroeck kiindulópontja a három személyű egy Isten. Isten végtelen, ezért termékeny. Így az atyaság nem fér meg az egységben, ezért szükséges az Örök Bölcsesség Atya által történő nemzése. Minthogy az Atya az Örök Bölcsességet, azaz saját Fiát szemléli, és ugyanazon Örök Bölcsességben az összes dolgokat, így megszületik az Atyától különböző személy a Fiú. A Fiú az Atyát szemléli és az Atyában az összes dolgokat. Mindebből megszületik a szeretet, amely a Szentlélek, aki egyesíti az Atyát és a Fiút. Így három személy lesz a természet egységében.

Az Istenhez való visszatérést vagy inkább a vele való egyesülést három lelki képességben látja. Az első a lényegi „meztelenség”. Hasonlók vagyunk az Atyához, övele egyesültek és az ő isteni természetének részesei. A másik a lélek felső értelme. Ez áttetsző világosság, amellyel mi fogadjuk Isten Fiát, az örök igazságot. A világosságban hasonlók vagyunk hozzá, ezt magunkba fogadván egy dologgá válunk övele. A lélek harmadik képessége a *scintilla animae*. E a lélek természetes képessége a saját eredete felé, ahol a Szentlelket, Isten szeretetét fogadjuk. Amikor a *scintilla animae*-ben az Isten megérintette az embert, három fokozatban történik az Istenhez való visszatérés: *vita activa* (aktív élet), *vita interiora* (belső élet), és *contemplatio Dei* (Isten szemlélése).²³

A késői középkor misztikájának filozófiai jelentősége abban áll, hogy a nominalizmussal szemben új megismerési mód keresésének lett az ösztönzője. Innét veszi kezdetét a reneszánsz korban divatos alanyi kiindulás is.²⁴ Befejezésként megjegyezhetjük, hogy a misztika, melynek szerves része a szemlélődés, önmagában is veszélyes lehet, mert függetlenné válhat a kinyilatkoztatástól és legfőként az üdvösségtörténettől. A misztika értékeit és nehézségeit egyaránt fellelhetjük a 14. századi német misztikában.

²³Jedin, Hubert: *Storia della chiesa*, V/2. 112-115.

²⁴Kecskés Pál: *A bölcsélet története*, Szent István Társulat, 1981, Bp., 247.

VÖRÖS ISTVÁN

A sátor

Jön egy kéz és megfertőz egészséggel.
Úgy kapom el, hogy meg se érint.

Kisöpri az ereim, hajszálcsovekben
járja a szürke és fehér szöveteket,
szimatol, hol vagy te, kérdezi,
miért rejtőzöl előlem. De nem
mutatkozom, épp úgy, ahogy kint
ő sem. Hol van, amit gondolsz?

Sehol, felelem magamban suttogva,
persze a válasz nem hallatszik be.
A bal nem tud a jobbról. A lenti
világ a fölsőről. Sátorat ver a szürke
félhomályban. Vár legalább egy érthető
jelenségre. Ezt mind én teremtettem,

kérdezi. Azt felelném, nem, de félek,
valahogy mégis meghallja.

A kíváncsi alvó

A reggeli ránc eltűnik az arcomról,
visszatekeredik a helyére, mint
fémszalagra rótt centi. Milyennek
képzelek egy ilyen helyet? Semmi-
képp se öregnek. Hetekben
mérem a távolságot, méterekben
a nehézkedést. Hol fiatalabbnak,
hol idősebbnek látszom, a tó jege
nő és zsugorodik így. Egyszer a patak

torkolata, mint barna fej a jég fehér
 párnáján pihen, másnap hárttyák
 és jégbordák jönnek, az ezüstös halak
 megsárgulnak a falevéllal kevert
 iszapban. Ötven kilós testét a nap
 levegőbe dobja. Leesett, és visszapattant
 a jégről, mire fölnézek, már más helyen
 látom sütni. Más helyen kel a hold.
 Más helyen ér véget a nappal. Péntekről
 szerdára lépek a patak fölött. Látom,
 kezemen a bőr előregedik. Éjszakára
 levetem, hátha a széken kirúgja magát.
 Kiszellőztetem a tüdőmet. Pörgetem,
 mint egy kis vödör vizet, magam körül
 a vért, fölül marad a fej, nem esik le.
 Kíváncsian alszom, az ébredés visszafelé
 is sokmindent megmagyaráz.

A gazda visszakeríti házát

SZÜTS ZOLTÁN

Jól bevált módszer, az őrszem csak int,
 Hát mi az ördög van most már megint? —
 ordítják káromkodva az árusok,
 már itt sem hagynak békén, újabb sokk

ér minket sokk után, s mindez nap mint nap
 ismétlődik, pedig on my word..., a pap
 mondta így¹, s ki ez az arc, e körmönfont
 dekadens, ki kötélből ostort font.

¹Balhé nem lesz, a
 marketot védi a
 security, no trouble, I
 promioe, a pénzváltás
 és galambok — peace
 be with you — jó
 biznisz

s szétrúgja pultjainkat, úgy, hogy font,
 dollár, márka, líra, s persze a jen
 hirtelen zuhanni kezd, ki vesz ilyen

bátorságot magának, hogy miatta
 galambok teleszarják a templomot;
 — Úgy tűnik, megérkezett a tulaj.

Subj: Re: kísértés

From: MX% "chjesus@wasteland.com"

To: MX% "devil@circle.com"

Subj: Re: kísértés

Return-Path: <chjesus@wasteland.com>

Receive: from wasteland.com (mail2. wasteland.com) by circle.

Date: Tue, 25 Nov 30 15:16:28 MET-IMET DST

Received: from chjesus@ppp182.wasteland.com with SMTP

Message-ID: <347AD6F7.438448@wasteland.com>

Date: Tue, 25 Nov 30 14:47:35+0100

From "chjesus" <chjesus@wasteland.com>

Organization: paradise.mail [babilon]

To: devil@circle.com

Subject: Re: kísértés X-Priority: 5 (high)

References: <009BDC50.A45B6860.1414@devil@circle.com>

Content-Type: text/plain; charset=iso 8859-2

devil@circle.com wrote:

> Minden hatalmat és dicsőséget neked adok, mert én kaptam meg
> és annak adom, akinek akarom. Ha imádsz engem, minden a tiéd lesz.

RE: Gondosan átböngésztem a jogaidat, és rájöttem, hogy mivel
felhasználó vagy, csak kaptad a világot, és nem teremtetted.

Gondolom, olvastad, Uradat, Istenedet imáád és csak neki szolgálj!
(www.mek.iif.hu)

Így vissza kell utasítanom ajánlatodat, azonosítód továbbra is megma-
rad.

Julien Green halálára

(1900–1998)

1931-ben született Kálócán. Jezsuita szerzetes. Egyetemi tanulmányait 1953–56 között az ELTE francia-magyar szakán folytatta. További rendi tanulmányait Leuvenben és Párizsban végezte. 1967-től több mint huszonöt évig a Vatikáni Rádió magyar adásait szerkesztette. 1992-ben hazatelepedett. A Távlatok főszerkesztője. Pázmány Péter és Prohászka Ottokár életművének feldolgozásával foglalkozik. Legutóbbi írását 1997. 10. számunkban közöltük.

Julien Green, amerikai állampolgár és francia nyelvű író, 1988. augusztus 13-án Párizsban elhunyt. Szeptember 6-án lett volna 98 éves: élete átívelte századunkat. (Halálhíret csak aug. 17-én tette közzé fogadott fia, Eric Green. Az ANSA hírügynökség szerint a klagenfurti Szent Egyed-templomban temették el.)

Julien Green, számos regény és naplókötet szerzője, 1972-ben a Francia Akadémia tagja lett, de 1996 novemberében lemondott a tagságáról. Összes műveinek 8. kötete a tavasszal jelent meg a *Bibliothèque de La Pléiade* sorozatban.

Julien Green a századdal együtt született, 1900 szeptemberében, Párizsban, amerikai szülőktől. Miután elvégezte iskoláit, 1917-ben betegápolóként a frontra ment, a francia és az olasz harctéren segédkezett, és mihelyt elérte a megfelelő kort, katona lett. Először 1919-ben lépett az amerikai földre. Két évet Virginia Egyetemén töltött. Vakációi során „Dél”-re látogatott családjához. Ezek az élmények és tájak visszatérnek regényeiben.

Green írói pályakezdése: álneven közöl egy gúnyíratot a francia katolikusok ellen. Saját neve alatt először egy novellával jelentkezik (*Földi utas*), majd pedig kritikákat ír angolszász szerzőkről. Első regénye *Adrienne Mesurat*; ezt a Francia Akadémia is kitüntette, és 1928-ban elnyerte az angol Femina-díjat. 1929-ben jelenik meg *Léviathan*, 1932-ben *Les Épaves*, 1936-ban *Minuit*, 1940-ben *Varouna*.

1940 júliusától 1945 szeptemberéig Green az Egyesült Államokban tartózkodik. 1940–42 között Baltimore-ban lakik, ahol megírja angol nyelvű művét, franciaországi emlékeit *Memories of happy days*. 1942-ben néhány hónapig katona; 1943-ban az amerikai kormányban dolgozik: naponta beszél a rádióban a franciákhoz. 1947-ben megjelenik újabb regénye: *Si j' étais vous*, majd pedig *Moïra* (1950), *Chaque homme dans sa nuit* (Mindenki a saját éjszakájában), (1960) és *L'autre* (1971). Három önéletrajzi kötete jelent meg: *Partir avant le jour* (Hajnal előtt elindulni), *Mille chemins ouverts* (Ezer nyitott út), *Terre lointaine* (Távoli föld). Green három színdarabot is írt: *Sud* (Dél), *L'Ennemi* (Az ellenség), *L'Ombre* (Az árnyék). Naplóit 14 kötetben tette közzé. Julien Green írói munkásságáért 1966-ban megkapta a francia Irodalmi Nagydíjat.

Pierre de Boisdeffre kritikus szerint Julien Green írásainak javát nem regényeiben, még kevésbé drámáiban kell keresnünk, hanem „szemérmes-szenvedélyes” *naplójegyzeteiben*. Ezekben „a múlt századi angolszász írók, például Henry James és Swinburne módjára, teljesen feltárja lelkét; különleges élvezettel beszél önmagáról,

mintegy hallgatja saját gondolatait". A látható, „szörnyű külső világból a láthatatlanba menekül — a belső örökkévalóságba”.

A két háború között a magyar katolikusok „vigyázó szemüket” Párizsra vetették: A Vigiliának is fontos szerep jutott a francia irodalom és gondolkodás átültetésében, terjesztésében. Sík Sándor és társai, majd Rónay György még '45 után is folytatták ezt a hagyományt. Rónay naplóit olvasva lépten-nyomon francia írókkal, gondolkodókkal találkozom; köztük nagyon gyakran Julien Green nevével: naplójegyzeteit és regényeit elmélyülten olvassa, sokat tanul is ettől a katolikustól. Green nyomán Rónay is elutasítja a „katolikus író” félreérthető kifejezést.

1953. július 31-én (a *Journal*, V, 311–312-t idézve) ezeket az éleslátó megjegyzéseket teszi: „Mindenesetre van benne valami, ami rávall a katolikusra, anélkül, hogy tematikájában vagy megoldásaiban katolikus volna, mint például Mauriac vagy Bernanos. Így csak a vallásos lélek tudja látni a világot. De mi ez a »valami«? Már amikor az *Adrienne Mesurat*-t olvastam, úgy sejtettem, hogy itt valamiféle »negatív tükör« tárul elénk: valami végzet, amit az tesz kikerülhetlenné, pusztítóvá, igazi végzetté, hogy hiányzik valami belőle, illetve maga a hiány. A szeretet hiánya, vagy ilyesféle. Most a *Mont-Cinère* elolvasása után és a napló ismeretében változatlanul ugyanez az érzésem, de hogy úgy mondjam, dokumentáltabban, gazdagabban.” (Rónay György: *Napló* II, 208–209.). Rónay éles szemű megfigyelését Green későbbi regényeivel és tizennégy kötetre duzzadt naplójegyzeteivel még jobban dokumentálhatnánk. Green, aki 1916-ban az anglikán vallásról áttért a katolikusra, majd egy jó évtizedes agnosztikus intermezzo után 1939-ben újra megtért, a szeretet vallásában hitt, mindvégig katolikusnak vallotta magát, bár a II. Vatikáni zsinat utáni helyzet, egyes katolikusok „protestantizálódása” meghökkentette. Miért lett protestánsból katolikussá — kérdezte —, ha most a katolikusok protestánsok lesznek? Persze, 1978-ban megjelent könyvében (*Ce qu' il faut d'amour à l'homme*) túlságosan egyoldalú, sötét képet fest a katolikus egyház helyzetéről.

Egy évvel korábban, a *Journal* 1977-ben megjelent X. kötetében írta: „A hit ma is itt van, mélyen gyökerezik lelkemben, de vajon a zsinat utáni egyház vonzott volna-e úgy, ahogy azt 1916 egyháza tette? A kérdésfeltevés nem válasz-e egyben? Úgy szerettem az egyházat, ahogy az ember egyszer szeret életében. Az bizonyos, hogy ha kizárnánk az engesztelő áldozat valóságát, ahogy ezt Luther, Kálvin, Zwingli és az angol reformátorok tették, a mise nem lenne többé mise, sem az egyház egyház. Akkor eggyel több protestantizmus lenne a világon”

Az öregedő Julien Green magatartása egy kicsit az idős Jacques Maritain, régi barátja pesszimizmusára emlékeztet, aki *A Garonne-i parasztban* azt hangoztatta, hogy a (progresszista) katolikusok „térdet hajtának a világ előtt”, és hogy a mai válság súlyos betegségéhez képest a modernista válság csak amolyan szénanátha volt.

Hozzá kell tennem, hogy Green nem követte az integrista Le-febvre érseket, és említett 1978-as könyve végén, miután felidézte ifjúkorát és megtérése történetét (amelyet háromkötetes önéletraj-zában bővebben elmondott), újra katolikus hitvallást tett:

„Életem során küzdenem kellett, hogy megőrizzem a hitet, amely ellen napjainkban olyan élesen kontesztálnak. Most, hogy alkonyodik, összefoglalom, hogy mit hiszek, minden katolikus számára ismert fogalmakkal. Velük együtt osztom az egyházba vetett hitet, amelyet Krisztus alapított; hiszem Péter utódának csalatkozhatatlanságát, a szentek egyességét; megvallom a szent-ségeket, különösen is a keresztséget, amely kiragad bennünket a Sátán uralmából, és a bűnbánat szentségét, amely nélkül nem ér-het el bennünket a kegyelem.”

„Hiszek a Szentháromságban, a Megtestesülésben, Krisztus Is-tenségében és dicsőséges feltámadásában; hiszem az örök életet, amelyet megígért mindazoknak, akik tanúságot tesznek mellette. Hiszem, hogy Krisztus valóságosan jelen van az Eucharishtiában. Hiszek a szentmiseáldozat állandó valóságában. Hiszem Mária Szeplőtelen Fogantatását, amely a misztériumok középpontjában áll, hiszem Mennybevételét, hiszem, hogy Mária vigyázó gyen-gédséggel örködik mindnyájunk felett.

„Hiszek a Szeretetben, és hiszem, hogy ami szeretet kell az embernek, azt megadta nekünk maga a Szeretet: a Szentlélek.”

Green életművében, miként Mauriacéban is, bizonyos kettősséget tapasztalunk. A hívő ember és az író mintha két személyiség volna. A regények nem apologetikai vagy morális traktátusok; az emberi életet — a teljeset, tehát annak láthatatlan oldalát is — teremtik újjá, „láttat-ják” művészi módon. És az emberi életben mindenütt ott a rossz, a bűn. „Mert miből is készülne egy regény, ha nem a rosszból? — teszi fel a szónoki kérdést Green. Vegyétek el a rosszat, mi marad meg? A jó, vagyis a fehér lap. Fekete is kell. Erre azt mondják nekem: kocká-zatot kell vállalni. Nos, én kockázatot vállallok, ez hivatásomhoz tarto-zik.” Egyik német olvasójának válaszolva, aki szemére vetette, hogy *Malfaitéur* (*Gonosztevő*) című regényének hőse, Jean öngyilkos lesz, Green 1957-ben ezt írja be *Napló*jába: „Egy regény nem morális kézi-könyv, hanem olyan tükör, amelyben az életet szemléljük, és ha tragi-kusat látok, ezen ne csodálkozzunk; vajon az emberiség történetének minden lapja nem tragikus és a napilapok nem ezzel vannak tele?”

Julien Greent megtérése után sem vezeti apologetikai szándék, amikor regényeket ír. Semmiféle „ideológiai irányelveket” nem fogad el — még egy bizonyos erkölcstani mércéhez sem igazodik. „*Un ro-mancier à l'état sauvage*”, — mondja róla Robert de Saint-Jean; „a vad regényírónak nincs meg a képessége ahhoz, hogy ezt vagy azt bizo-nyítsa, hogy ilyen vagy olyan kívülről diktált ideológiai irányelveket hirdessen... Nagy feladata más természetű: minden erejével fülelnie kell a belső hangra” (*Julien Green par lui-même*, 165.).

RÓNAY LÁSZLÓ

Harc és/vagy igehirdetés?

Fejezet a katolikus sajtó és rádió hazai történetéből

Született 1937-ben Budapesten. Irodalomtörténész, az ELTE BTK egyetemi tanára. 1998-ig az Új Ember főszerkesztőjeként működött. Legutóbbi írását 1997. 5. számunkban közöltük.

A média jelentőségére, közéleti szerepére, léleképítést elősegítő szolgálatára sokáig alig fordítottak figyelmet a hazai katolikus egyház irányítói. Igazi súlyát, tudatformáló hatását Bangha Béla ismerte föl, ő kezdett dinamikusan megszervezésébe, az általa verbuvált sajtó-apostolokkal; Jónéhányuk arcképét is megőrizte Toma István *Élet és irodalom* (1914) című gyűjteménye, amelynek az adta érdekességét, hogy az egyház akkori kiemelkedő személyiségei — Csernoch János hercegprímással az élen — nemcsak önvallomásaikat közzétették benne, hanem hitet tettek az életképes katolikus sajtó megteremtésének szükségessége mellett is. Itt merült föl, hogy a jó újságíró voltaképp a keresztény kultúra fejlesztője, formálója, tehát az újságírás az egyetemes kultúra része, fontos tartománya. Ezt a gondolatot az 1909-ben indult hetilap, az *Élet* tudatosította, a katolikus napilapok nagy része addig inkább egyházi hírek közreadásával szolgált a tájékoztatást. Bangha Béla modern, sokoldalú újságot szeretett volna a keresztény megújulás szolgálatába állítani, szellemiségében az Esztergomhoz hasonlót — itt fejtette ki nagyarányú sajtótevékenységét Prohászka Ottokár —, de ennél sokoldalúbbat, színesebbet. Buttykay Antallal, a ferences rend custosával és Baranyay Jusztinnal hosszú küzdelem után, összegyűjtött tőkéjük elértéktelenedését is átvészelve végül megalapították a Központi Sajtó Vállalatot. Ennek gondozásában indult a proletárdiktatúra leverése után a Nemzeti Újság az Új Nemzedék, mindkettő modern, jól szerkesztett napilap hozzáértő, elkötelezett újságírókkal. Kétségtelen tény, hogy igehirdető és hitvédő sajtóra, rádióra, televízióra századunkban nagy szükség van. Walter János 1924-ben megjelent *Egyház és kultúra* című könyvében *A napisajtó és a kereszténység* viszonyáról írva hatalmas példatárát állította össze a vallásellenes, bornírt megnyilatkozásoknak, amelyek vagy kifejezetten ellenséges szándék, vagy tudatlanság szülöttei voltak. Érdekes, de nem meglepő, hogy felsorolásában a katolicizmus elleni támadások száma messze meghaladja a többi vallások ellenében indítottakét. Joggal írta: „Ennyi eset mindenkiel megértheti a szomorú valóságot, hogy mennyire vagyunk még a jó lélekkel ünnepelhető sajtószabadság eszményétől, és attól, hogy a napi sajtót mindenestől a kultúra áldásának tartsuk.” Combes, francia miniszterelnök annak idején örömmel jelentette ki, hogy a radikális sajtó jóvoltából a fran-

cia katolikusok háromnegyede elmaradt a templomokból. E vonatkozásban a hazai liberális lapoknak is hasonló szerepe volt, s manipulációjuk eredményeként az alapvető erkölcsi kérdések iránt is lanyhult a figyelem (így azok mind kevésbé formálták az emberek életét és gondolkodását).

A katolikus újságíró ideálja

¹*Hőstett a keresztény
magyar gondolatot tollal
szolgálni, Nemzeti Újság*
1929. január 1.

1929. január 1-jén a katolikus írók és újságírók Pázmány Egyesületének vezető tagjai tisztelegtek Vass József elnöknel. A köszöntött ez alkalommal hatalmas beszédben fejtette ki, hogy az újságírás szent hivatás, olyan felelősséggel kell gyakorolni, mintha sugalmazott ígéret továbbítana az újságíró. Megkülönböztetett feladata a keresztény társadalmi öntudat kialakítása. Erre már csak azért is szükség van, mert „a revízió gondolatán kívül talán egyetlen téren sincs meg a nemzetben az együttérzés”. A jó újságíró olyan, mint az éltető pünkösdi szélvész, szavának mindenkire el kell jutnia, mindenki reményt és küldetéstudatot kell ébresztenie.¹

Ugyanebben a hónapban a Központi Sajtó Vállalat fennállásának 10. évfordulóját ünnepi események sora köszöntötte, azzal a céllal, hogy újra felébresszék azt az aktivitást, lendületet, amely a kezdeti éveket és az alapítás előtti időket jellemezte. Akkor a keresztény értelmiség felismerte, hogy a katolikus sajtónak mekkora a szerepe a lelkiség szolgálatában. A forradalmak után az aléltságából eszmélő ország olvasó polgárai rémülten hátrítottak el maguktól a forradalomnak még csak a gondolatát is, mindenki békére vágyott. A húszas évek végén viszont növekedett a szociális feszültség és a Bethlen-kormányal szembeni elégedetlenség, amely korántsem kedvezett a katolikus szellemiségnek. Ezért is írta a KSV-t köszöntő táviratában Glattfelder Gyula szeged-csanádi püspök: „...a mi mostoha viszonyaink között a keresztény és magyar gondolatot nap nap után tollal oly becsülettel és sikerrel szolgálni, mint a vállalat lapjainak és munkatársainak szolgálni sikerült, hőstettnék is beillő eredmény...” Vass József a Pázmány Péter Egyesület évi rendes közgyűlésén nem is rejtette véka alá azt a véleményét, hogy a katolikus sajtó munkatársainak frontembereknek kell lenniük; „frontba szólította” a katolikus hírlapírókat, akiknek ébren kell tartaniuk azt az általános érzést, hogy a békekötés igazságtalan volt, s óvniuk kell mindenkit az „elbotlásoktól” és „lelki dekadenciától”.²

²*Nemzeti Újság*
1929. február 1.

A küzdelem egyik jeleként a katolikus sajtóban elég kemény támadások jelentek meg a sajtószabadság vélt félreértelmezéséről, a sajtódemokrácia eltévelyedéseiről. A hozzászólók sürgették a sajtótörvény tervezetének módosítását. Helytelenítették, hogy annak egyik passzusa szerint bárki indíthat időszaki lapot. A Nemzeti Újság rovatot nyitott *Vélemények és ellenvélemények a sajtóre-*

form körül címmel, és hozzászólók többsége inkább csak „ellenvéleményeket” fogalmazott meg; a magyar érzést féltették az ellenőrizhetetlen sajtótermékek „romboló metelyétől”. Doleschall Alfréd egyetemi professzor élesen bírálta a tervezetet, s ezt tette Finkey Ferenc, a koronaügyész helyettese is, aki a fokozatos ellenőrzés struktúrájának kialakítását szorgalmazta. Tóth László, a Nemzeti Újság felelős szerkesztője úgy vélekedett, fölösleges és káros minden sajtóterméket büntetni általános hatályú törvény meghozásával, hiszen csak „egyes orgánusok” hibáznak rendszeresen. „A sajtószabadság a köz érdekében van” — fejtette a továbbiakban, tehát a köz érdeke és erkölce ellen vétkezőket kellene szankcionálni. A sajtónak küldetése van: a magyar katolikus lélek újjáépítése! Ezt a dinamikusan épülő lelket ábrázolta versében Nagy Miklós is, aki költeményét „a magyar katolikus irodalom újjáépítőinek” ajánlotta:

*A torony szökkent vágyva már hordozni
A kereszt folyton fénylőbb szent jelét.
Örködni fog e tiszta orom csöndjén
És jobb korok nyugalma hinti szét.
Új vágyaktól ingerlett és elbágyadt
Lelkek már vágnak újra régi vágyat.*

*— Kész a dómunk, jó legények.
Fogjunk boldogan kezét!
Boldog, aki bátran kezdi,
Boldogabb, ki végezett.*

*Ott hozzák már a sík borús kódéből
Megmentett ősi szent oltárokat,
Az Eszmény, Hit, Remény, tiport Magyarság,
Miket e dóm ölébe befogad.
S csúcsra vágyó lelkek felvonulnak,
Kiket Jövő vonz s biztatnak a Múltak.*

(A dóm)

Erőt, elszánást sugalltak a katolikus sajtó ekkori megnyilatkozásai. Kérlelhetetlen harcot hirdettek a rossz ellen, amelyet az újságíró mint őrszem jelez, riadóztatva a lelkes harcosokat. Ehhez persze az olvasókat is harcostársakká kellett fogadni. A Nemzeti Újság 1929 február végén kampányt kezdett új olvasórétegek megnyeréséért. Számukra vasárnaponként két mellékletet ígért, élénkebb kritikai rovatokat, divatrevüt és sportoldalt.

A kampánynak szerves részeként a Vass József vezetésével rendkívül agilissá vált Pázmány Péter Egyesület 1929. március 15-ére — az időpont megválasztása aligha véletlen — a Vigadóban nagyszabású irodalmi estet hirdetett. Felvonultak Serédi Jusztini-

án vezetésével a püspöki kar tagjai. A jelen lévők óriási lelkesedéssel nyugtázták azt a gondolatot, hogy a sajtó embere „igazi magisztere lehet a nemzetnek”. „A magyar katolicizmus oroszlán — mondta a miniszter-sajtóelnök —, amely keresztülfeküdt a magyar sors országútján.” Jaj annak, aki az oroszlán haragját felkelti! Az újságíróknak az a kötelessége, hogy ezt az oroszláni erőt tudatosítsák, mert „nem szabad megriadni és félni”, hanem tetterre készen várakozva kell figyelni az idők kedvezőbb jeleit.

Hasonló gondolatokat fogalmazott meg a Pátria (Magyar Írók, Hírlapírók és Művészek Klubja) társasvacsoráján Cavallier József. Azt fejtegette: „mindnyájan érezzük, hogy valami nagy fordulatnak kell jönni”. E fordulat vezérének Milotay Istvánt választotta: „Itt van nekünk a magyar toll egyik nagy büszkesége, Milotay István. Az ő szellemi vezetésével, az ő bátorságával teremtsük meg azt az úttörő hadsereget, amely erről a helyről kiindulva beleviszi a magyar életbe azokat a gondolatokat, amelyeket az elmúlt tíz esztendőben mi itt nélkülöztünk. Itt fogjunk össze és innen induljon ki az a program, amely a keresztény felfogást, a keresztény etika tartalmát részletezve, konkretizálva beleviszi, behajszolja az életbe és megtanítja az embereket, hogy a munkás méltó az ő bérére, hogy szociális igazság van, mert amikor minden recseg és ropog, amikor tudományos alapok meginognak, akkor itt van kétezzer esztendőnek beváló, örök érvényességű tételkomplexuma, a keresztény morális és a keresztény felfogás... Itt valami nagy változásnak vagy fordulatnak kell eljőnnie. Hogy ez ne találjon bennünket készületlenül, fegyverkezünk, mert ne feledjük, hogy a másik oldal pokoli galádsággal, a pénz, a hatalom minden eszközével készül a nagy leszámolásra, mert nekünk, akik itt vagyunk, nem lesz akkor irgalom.”³

Mintha túldimenzionált ellenség ellen kezdődött volna harc. Felzendült a csatába hívó jel. Jászberényben is, ahol sajtóesten és nagygyűlésen köszöntötték a KSV-t. Amikor Czetler Jenő, „aki a jász földön különös népszerűségnek örvend”, daliás léptekkel az emelvényre szökkent, máris zúgott a taps, amely fokozódott, amikor kijelentette, hogy a nagytőke mindenütt a világon kezében tartja a sajtót, de nálunk vannak olyan orgánusok, amelyek az Istenbe vetett hitet, a katolikus életfelfogást szolgálják, „nyílt magyar szemmel néznek túl azokon a gyilkos határokon, amelyekbe a mai magyarságot beszorították”.⁴ A kultúresten Baranyay Lajos, a KSV vezérigazgatója szólt arról, hogy vissza kell térnie annak a lelkesedésnek, amely a kezdeti időket jellemezte. (E lelkesedés hallható megnyilatkozásaként a Palotás Dalkör elénekelt a *Nem, nem, sohá-t.*)

Hasonló külsőségek között, nem kisebb lelkesedéssel ünnepelték a KSV-t Bicskén és Rákospalotán is a sajtónapokon. Ezeken rendszerint az őslakosság vett részt, majdnem mindig a helyi katolikus tanító szónokolt, valóban köztisztületben álló helyi polgár-

³Minden keresztény szellemi erőnek össze kell fognia.
Nemzeti Újság 1929.
március 17.

⁴Nemzeti Újság
április 16.

rok, akiket többnyire plébánosuk — kenyéradójuk — ösztönzött a köszöntő elmondására. A hangulat mindenütt „forró” volt, a szónokok „ellenségről” beszéltek akkor is, amikor a magyar újságírás múltját idézték. Székely Nándor alapos, érdekes sajtótörténeti összefoglalása például, amelyben kezdeteitől a kiegyezésig tekintette át a magyar újságírás történetét *Ellenségeink sem ki nem merülnek, sem meg nem békülnek* címmel jelent meg a Nemzeti Újság vasárnapi mellékletében.⁵

⁵1929. augusztus 25.

Glattfelder püspök ugyan általában is elismeréssel szólt az újságíró munkájáról 1930 januárjában, Bangha Béla azonban — miközben megköszönte a püspök szavait — lényegesen keményebben fogalmazott a Pázmány-lakomán. Azt is felvetette — javában tartott már a mind súlyosabb társadalmi kérdéseket felvető világválság —, hogy a katolikus sajtó munkatársainak legfőbb feladata az Ige tolmácsolása. Ez év novemberében Klebelsberg Kunót választották a Magyar Vidéki Lapok Országos Egyesülete díszelnökévé. Ő is „igehirdetésnek” nevezte az újságírást.

A magyar katolikus sajtó és a nagyvilág

1930. szeptember 11-én nyílt meg Brüsszelben a katolikus sajtó első világkongresszusa. A résztvevőket fogadta a belga püspöki kar élén Van Roey bíboros is. A KSV képviselőjében Tóth László és Turi Béla esztergomi prelátus, a Nemzeti Újság főmunkatársa vettek részt az eseményen, melyen „páratlan sikerű beszédet mondott Bangha Béla jézustársasági házfőnök” a katolikus sajtó szervezetéről és erejéről. Rendkívüli képességeire jellemző, hogy beszédét három nyelven, angolul, franciául és németül is elmondta.

Míg idehaza a KSV lelkes ünneplésekor Bangha Béla újra meg újra a hazai katolikus sajtó páratlan erejéről és ellenségeit meghátrálásra késztető szellemi fegyverzetéről szólt, belgiumi beszédét azzal kezdte, hogy paradox módon a katolikus sajtó sosem ért arra a színvonalra, amire a hitszónokok, a filozófusok és teológusok eljutottak. Ha a sajtó igazán erős volna, nem fordulhatna elő, hogy az egyházi pénzeknek csak egy százalékát fordítják az újságírásra. Sürgette, hogy fel kell állítani a katolikus sajtó vezető intézményét, egy nagy nemzetközi hírszolgálati irodát, mert az információs hálózatot a liberalizmus elkötelezettjei tartják kezükben. Nem elég átvenni a híreket s kommentárral kísérni őket, közös offenzívát kell indítani az ellenség visszaszorítására és lefegyverzésére. Ennek azonban nem kis akadálya — hangoztatta —, hogy sokhelyütt az egyházi vezetők is közömbösséget mutatnak a sajtó ügye iránt, s „a katolikus sajtót szükséges rossznak tekintik”.

Bangha, a kiváló szervező bölcsen utalt arra, hogy semmit sem ér a katolikus sajtóban az olyan jótollú újságíró, aki nem ismeri a keresztény tanítást, aki nem kíséri figyelemmel az egyház esemé-

nyeit. Hogy a felnövekvő fiatal újságírók ilyenek legyenek, meg kell szervezni képzésüket és továbbképzésüket. Felvetette azt is — nemhiába Nyugat-Európában rendezték a kongresszust — (ilyesmiről itthon nem esett szó), hogy a sajtót megfelelően menedzselni kell, s ehhez szakemberek szükségesek, „komoly és tartós, ezen kívül termékeny katolikus sajtó nem lehetséges elsőrangú szellemi munkatársak és kereskedelmi igazgatók nélkül; tegyük hozzá: a működés koordinációja és összpontosítása nélkül”. Ezt is egy „unifikáló központban” kellene tanítani, de ennek a hierarchia tagjai csak az elvi irányítói volnának, „nem az ő feladatuk, hogy a koordinációnak és az összpontosításnak e felsőbb szervét alkossák”.

Részben ennek az előadásnak, részben az előzetes, egyeztető tárgyalásokon megfogalmazott kívánalmaknak hatására nyújtotta be Considine atya egy nemzetközi katolikus hírszolgálati iroda tervezetét. Az előterjesztést heves vita követte, s végül Muckermann páter bölcsessége mentette meg a kongresszust a szakadástól. Az ő javaslata nyomán állítottak fel bizottságot, mely az előterjesztésben foglaltakról dönteni volt hivatott.

A kongresszus szellemiségének hatása a hazai katolikus sajtó irányításában is érvényesült. A Pázmány Péter Egyesület 1931 januári ülésén már kevesebb szó esett a harcról, annál több a nemzetközi kapcsolatok kiépítésének szükségességéről, a menedzselésről, s Hindy Zoltán alelnök már arra figyelmeztette a sajtó jelenlévő vezetőit és munkatársait, hogy a korrekt tájékoztatás lényegesen fontosabb feladatuk, mint a szenzációk hajhászása vagy indulatok keltése.⁶ Az Egyesület sajtómiséjén Bangha Béla is úgy fogalmazott, hogy a katolikus újságíró szent hivatást vállalt, ez az a hivatás, „ahol elsősorban kell szoros kapcsolatban lenni Istennel, s az ő segítségét, támogatását, sugallatát kell kérni minden lépésnél”.⁷

⁶*Merre megy a katolikus sajtó és irodalom?*
Nemzeti Újság 1931.
január 30.

⁷Nemzeti Újság 1931.
február 4.

A rádió az igehirdetés szolgálatában

A rádiózás óriási tömeghatására nagyon hamar felfigyeltek hazai katolikus berkekben. Az Egyetemi-templomból közvetített prédikációi révén lett országszerte ismert és rendkívül népszerű Tóth Tihamér. Vasárnapi szónoklataira a tanyasi tanítók összegyűjtötték gyermekeiket, és kis vezetékes rádión hallgatták a „tishti” életszerű példáit, melyek hatására sokan megtértek. Mészáros János prelátus, érseki helynök vezetésével működött már a Magyar Katolikus Rádió Bizottság is. 1931 februárjában Marconi szenátor kivitelezésében elkészült a vatikáni rádióadó. A hírügynökségek világgá repítették a nagy hírt: a pápa avatja fel, s ez alkalommal először szól a világhoz az éter hullámain: Mészáros János a hírt követően nyilatkozott a Katolikus Rádió Bizottság munkájáról, a rádiózás szerepé-

ről az igehirdetésben és a pasztorációban s a Vatikáni Rádió jelentőségéről.⁸

Serédi Jusztinián 1929 novemberében rendelte el a rádiós Katolikus Istentiszteleti Bizottság felállítását Mészáros János elnökletével. Tagjai között olyan jelentős egyházi személyiségek szerepeltek, mint Bangha Béla, Baranyay Jusztin, Czapik Gyula és Tóth Tihamér, az egyházzene felügyeletét Harmath Arthur, a belvárosi plébánia karnagya látta el, a katolikus újságírók képviselőjében Cavallier József, az Új Nemzedék és Tóth László, a Nemzeti Újság felelős szerkesztője lett a bizottság tagja. Képviseltette magát a kormány és a Magyar Posta is.

A bizottság megszervezte, hogy minden vásár- és ünnepnapon élő közvetítést adjon a rádió valamelyik szentmiséről; a budapesti közvetítésekre gyakran vidéki szónokokat hívtak, s mozgósították a szerzetesrendek népszerű tagjait is. Arra is törekedett a bizottság, hogy a rádióban hallható előadásokat is keresztény szellemiség hassa át. Mészáros János így foglalta össze a rádió igehirdető szerepét:

„— Az Egyház az ő szent hivatásának teljesítésében mindenkor iparkodott korszerű lenni és felhasználni a technika minden vívmányát arra, hogy a reá bízott örök szellemi óriásokat az emberiségnek közkincsévé tegye. Csak természetes, hogy a modern idők egyik legnagyobb horderejű csodás eszközét, a rádiót sem hagyhatja kihasználatlanul.

— Nekünk, katolikusoknak s főleg nekünk, a katolikus Egyház papjainak számára a rádió nem csupán a kedély gyönyörködtetésének, nemcsak művészeti élvezetének és szórakozásoknak, de elsősorban az igazság terjesztésének, az evangélium kihirdetésének az eszköze.”

Természetesen részletesen szólt a Vatikáni Rádió működéséről és a Szentatyának a világhoz intézendő beszédének jelentőségéről:

„.... Krisztus földi helytartójának beszédére az egész világ fölfigyel és bizonyos az, hogy a vatikáni rádió a jövőben is ki fogja majd venni a részét a világnak szellemi irányításából és Krisztus szellemében leendő befolyásolásából. Nem szükséges e helyen hangsúlyozni, hogy mennyire fontos ez éppen napjainkban, amidőn a rádió útján, sajnos, oly sok káros hitet és erkölcsöt veszélyeztető befolyás érvényesül a világon. Mi, katolikusok Rómára általában úgy tekintünk, mint »az igazság oszlopára és erősségére«. A technikának ezzel a hatalmas vívmányával, a rádióval is Krisztus igazságát, Krisztus fényét, az evangélium erkölcsét fogja terjeszteni Szent Péter utóda. A Szentséges Atyának szavára, amelyből oly gyakran kicsendült már az atyai rokonszenv a szenvedő magyar nemzet iránt, gyermeki bizalommal, ragaszkodó szívvel figyelünk és minden intelmét a lelkünkbe vessük.”

1931. február 12-én került sor a nagy eseményre: A Szentatyá megnyitotta a Vatikáni Rádiót, s szózatot intézett a világ katolikusaihoz. A budapesti rádió Bécsből vette a közvetítést, a stúdióban Koudela Géza fordította a szónoklatokat és a pápa szózatát.

„Marconi örömmel jelentette be, hogy Őszentsége jelenléte maga is megszenteli a rádióadót. Áldást és békét akar hirdetni az egész világnak a Szentatyá szózata s ezzel isteni küldetést teljesít. A pápák húsz századon keresztül mindig elvégezték ezt a küldetést, de most az első eset, amikor a pápa egyszerre tudja az egész világnak élőszóval elküldeni atyai szózatát. Ez a nagy természeti találmány ezt a célt fogja mindig szolgálni. Felkérte végül a Szentatyát, hogy mondja el üzenetét a világnak.

Ezután lépett XI. Pius a mikrofonhoz, s latin nyelven mondta el szózatát, melyet Koudela Géza fordítása nyomán kivonatolt a Nemzeti Újság.

„— Mint az apostoloknak utódja az egész világhoz akar beszélni. Szeretné, ha az ő atyai szavára felfigyelne mindenki az egész világon. Figyeljenek még a szigetek és erdők is — mondotta a Szentírás szavával — az első üzenetre, amely nem más, mint az angyalok szózata, »Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus«. Dicsőség Istennek mindenek fölött, övé legyen minden hódolat és békesség az embereknek mindenütt a világon, ahol békét keresnek és szeretik a békét. Neki, mint az apostolok utódjának és apostoli fejedelemnek, különös öröme, hogy először háza népét köszönheti, a katolikus egyház főpapjait. Köszönti bennük azokat, akik vele együtt megosztják a gondot, a pásztor gondját a hívekkel, a kormányzó gondját Krisztus alárendeltjeivel szemben, mint akik az ő atyai munkájában akarnak osztozni. Kér mindenkit, hogy azon a helyen, ahova Isten rendelte, gondozza a rábízott híveket, hogy ezáltal elnyerje az apostol által említett elenyészhetetlen dicsőséget. Tegyék meg kötelességüket, teljesítsék hivatásukat Isten rendelése szerint.

Külön szólt a szerzetesekhez, akiknek azt üzeni, hogy az egyházi fegyelmet és a szerzetesi engedelmességet minden körülmények között őrizzék meg. Ez az a külső keret, amelyben imádságos, elmélkedő, tudományos életüket a legjobban tudják kifejteni. Különös gondjuk legyen a hívők oktatására és a lelkipásztori tevékenységre. Szeressék hivatásukat. Istentől való kiválasztottságuk adjon nekik erőt és vigasztalást. Iparkodjanak a sok megbánásért és hanyagságért, amelyben a világ részesíti Istent, jóságukkal elégtételt adni. Dolgozzanak a hit munkáján sok türelemmel és legyenek — mint Szent Pál mondta — a kötelességteljesítésben valóságos spektákulummá, csodálatraméltó példává, hogy elmondhassák a világnak az apostollal, hogy jó harcot harcoltunk, a mi hitünknek, de egyszersmind szenvedéseinknek harcát is.

A világiakhoz külön szólt Pius pápa:

— Üdvözöllek benneteket, Krisztus hívei. Teremjétek meg azokat a különleges gyümölcsöket, amelyeket a mi munkánk akar a ti életetekből kihozni. Szívünk tágul az örömtől, amikor titeket köszöntünk az egész világon. Dolgozzatok együtt az egyháziakkal, mint valamikor az őskereszténységben ifjak és öregek, férfiak és nők egyaránt kivették részüket a munkából.

Legyetek Szent Péter szavai szerint kiválasztott nép, királyi papság, Isten drága véréen megváltott nép. A ti jószágtok, hűségtek legyen mindennekfölött ismeretes. Szeretetremlétséggel, igazságérzettel, hősiességgel iparkodjatok dicséretet szerezni magatoknak, de úgy, hogy mindennekfölött a ti életeteken keresztül Isten dicsőíttessék.

Külön köszönti azokat is, akik nincsenek az egyház kebelében. Mindennapi főpapi imájuk értük is szól Istenhez, hogy az ő fényessége világosítsa meg ezeket is, szívünkben keltse fel a hívőszózatot, hogy legyen egy akol és egy pásztor.

— »Minthogy pedig adósa vagyok mindenkinek«, azért a kormányzókhöz, azokhoz, akik az élen állnak — mondotta — szintén üzenem, hogy igazságban és szeretetben iparkodjanak eljárni. Tudják meg, hogy nincs mástól hatalom, csak Istentől, minden hatalom tőle van, de ezért be kell valamikor nekik is számolniuk. Viszont akiket az élet engedelmességre hívott, ne felejtsék el, hogy nem embereknek, hanem Istennek engedelmeskednek.

Üdvözli a szegényeket és a gazdagokat. A gazdagok az isteni gondviselés szerint az élet kincstárnokai. Iparkodjanak a természetnek, a gazdagságnak ajándékait úgy felhasználni, hogy az élet szenvedéseit enyhítsék ezzel, különben áll rájuk az Evangelium szava: Jaj, nektek gazdagoknak. A szegényeknek azt üzeni, hogy a szegénységben lássák Krisztus szenvedéseit, szegénységükben ne lássanak alacsonyságot és szégyent, iparkodjanak felülemelkedni, mert ezáltal lelki gazdagok lesznek.

A munkásoknak és munkaadóknak üzeni, hogy félretéve minden versengést és harcot, egymás megértésével a munkát és a szorgalmat becsüljék. A munkaadók ne csak ajánlják fel az igazságos bért, de adják is meg, tudva azt, hogy a jól megértett és jól ellátott munkással egyetemben nemcsak saját javukat szolgálják, hanem a közjót is.

Mindenkit befogad szívébe — mondotta a Szentatya befejezésül —, mert ő gondját akarja viselni az egész világnak és Jézussal mondja: »Jöjjetek hozzám mindannyian,« akik fáradotok és terhelve vagytok s én megnyihílek titeket. Urbi et orbi a szent városnak, de egyszersmind az egész világnak apostoli, szívből jövő áldását küldi."

A rádió körül idehaza heves sajtópolémia lángolt föl. A liberális eszmeiséget képviselő, annak fölényéért aggódó Az Est azzal vádolta a kormányt és az intézmény vezérigazgatóját, Kozma Miklóst, hogy jogtalan anyagi előnyökre törekcszenek a postával folytatott tárgyalásokon. A kormány illetékese és Kozma is cáfolták a vádakat. A Nemzeti Újság is beleavatkozott a küzdelembe *Rádió Budapest* című vezércikkével, melynek korrektséjét Kozma Miklós levélben köszönte meg Tóth Lászlónak.⁹ Ebben a többi között a következőket olvashatjuk — jeleként annak, hogy a történelem azért néha megismétli magát —: „Minden igyekezettel azon voltam, hogy az MTI-t és vállalatait, elsősorban a Rádiót a pártharcokból kivonjam, természetesen anélkül, hogy letérjek arról az elvi alapról, amelyen állok. Kerültem minden belső harcot és veszekedést, csak támadás esetén élve a védekezés jogával. De bizonyos sajtóorgánumokkal szemben hiábavalónak bizonyul minden jóakarat, objektivitás, előzékenység és igyekezet. Ezek szemében nem számít sem munka, sem eredmény, sem korrektség. Semmi sem számít, fő az, hogy tőlük telhetőleg ártsanak egy intézménynek, amely a közcélokat nem az ő ízlésük szerint szolgálja. Engem ezek a támadások hidegen hagynak, sőt megerősítenek abban a hitemben, hogy az út, amelyen járunk, helyes.”

A katolikus rádiószónoklás legnagyobb mesterére, Tóth Tihamérra külföldön is felfigyeltek, többször kértek tőle a rádió jelentőségét méltató cikkeket, elsősorban osztrák lapok. A bécsi Neues Reidben *Praedicate super tecta* címmel méltatta a rádió jelentőségét: ez a hírközlési eszköz — írta —, lehetővé teszi, hogy teljesítsük Krisztus kívánságát, hirdessük őt akár a háztetőkről is. 1932-ben pedig a Schönerer Zukunftnak adott interjút, amelynek kivonata *A rádió a modern lelkipásztorkodás nagyszerű eszköze* címmel jelent meg a Nemzeti Újságban (június 18.) Ebből is kiviláglik, milyen népszerűek voltak élőben közvetített beszédei, melyekre százával kapta a leveleket, s amelyeket úgy tekintett, mint a pünkösdi küldetés valóra váltásának legnagyobb szerűbb lehetőségét. A későbbiekben rendszeresen szerepelt a rádióban, és ugyancsak népszerű lett Sík Sándor, aki 1936-ban kötetbe is rendezte a magyar szentekről tartott rádiós sorozatát.

⁹ *Mi az igazság a rádió körül?*
Nemzeti Újság 1931.
február 27.

Párhuzamos életrajzok

I.

Egyetemi tanár, az 1. sz. Belklinika igazgatója volt, alapvető belgyógyászati könyvek szerzője. Irodalmi működése jelentős regények, tanulmányok, elbeszélések írójaként egy nagy humanista hagyomány örökösének bizonyult. Legutóbbi írását 1995. 11. számunkban közzeltük.

Dr. Él Gábor Budapesten született jómódú polgári családból. Gyermekkora gondtalanul, német kisasszony és korrepetitorok támogatásával telt, az egyetemre némi atyai összeköttetéssel bejutott, a Rókus Kórházban kezdett dolgozni, mint externista, majd zászlósként bevonult a Bácskába, nemsokára bevonult Erdélybe is, ide hadnagyként, lovon, azután hirtelen munkaszolgálatossá változott, megúsza, de sértődöttséggel, haraggal és bosszúvágygal telt el. A felszabaduláskor úgy látta, hogy a jövő elkerülhetetlenül a kommunista párté, és csak az képes megakadályozni egy esetleges újabb sárga karszalagos munkaszolgálatot, ezért egyike volt az elsőnek, aki belépett. Dolgozott az alakuló Szakszervezetben is és a klinikai pártszervezet megerősítésére szívesen fogadták az egyik egyetemi belklinikán. A klinika pártmegbízottja, majd alapszervi titkár lett, szemináriumvezető és tanársegédként csakhamar egyikévé vált azoknak a jól használható orvos elvtársaknak, akikre a nagypolgári származású, buzgón kommunista, de egyelőre még némileg idealista gondolkodású neofita professzor támaszkodhatott. Képezte magát, elolvasta a hozzáférhető irodalmat, alaposan tanulmányozta a klasszikus marxista műveket, a filozófiában teljesen képzetlen volt és ezért a dialektikus materializmus tanait könnyen és határozottan magáévá tette. Megingathatatlan véleménye volt a világ keletkezéséről a leghaladóbb szovjet felfogásnak megfelelően, a világ végenségének vagy végtelenségének kérdéseiről, a világ megismerhetőségéről vagy megismerhetetlenségéről, a véletlen és a szükségszerűség problémájáról, a mennyiség átcsapásáról minőségbe, ismerte a sztálini taktikát és stratégiát, a proletárdiktatúra funkcióit, és alig várta a harmadik világháború kitörését, mert biztosan tudta és hirdette, hogy ez az egész világ kommunista átalakulását hozza, a háborúk végleges megszűnését, a világbékét, az államnak mint erőszakszervnek elszorvadását és megszűnését és a kizsákmányolás végleges felszámolását. Jól tudta, hogy az a nép, mely mindig elnyomottan, idegen befolyások alatt élt, magától nem tudhatja, hogy mi az igazi szabadság, ezt tehát csak erőszakosan, erőteljes diktatúrával lehet számára megvalósítani. Megfelelően gyűlölte a kizsákmányolás valamennyi formáját, kivéve azt, hogy betegosztályán csaknem minden munkát beosztott orvosával végeztetett el, de még nagyobb mértékben gyűlölte magukat a kizsákmányolókat,

a tőkéseket, a gyárosokat. A megszeppent és lapuló hallgatóság előtt tartott energikus beszédeiben visszatérő dörgedelmes szemrehányás szerepelt: „Elvtársak, nem gyűlölitek eléggé a kapitalistákat! Meg kell tanulni gyűlölni, elvtársak!” A „gyűlölni” szót igen hosszú ú-vel mondta. Macchal az empiriokriticizmust szegezte szembe, Plehanovval Lenint, és nagy lelkesedéssel tette magáévá Sztálin nézeteit a nyelvtudományról. Átszellemült arccal, melyen elragadtatott mosoly ült, hallgatta hazai nagy tanítómesterének és vezetőjének, Rákosi elvtársnak a megnyilatkozásait, hevesen bólogatott, legtöbbször ő kezdte az ütemes tapsot, és a taggyűlések végén harsányan és alig hamisan énekelte az Internacionálét.

Szakmailag nem igen emelkedett ki. Kissé felületesnek és könnyednek tartották. Nem igen törődött a betegekkel. Ez magyarázható volt pártmunkájával, mely minden idejét lekötötte. Tudományos értékét azonban nagy mértékben növelte az a közleménye, melyben sikerült kimutatnia, hogy a sztahanovisták mesés munkateljesítményei a szív működés meghatározó paramétereit a teljesítmény százalékával arányban előnyösen befolyásolják. Ez különösen értékes munka volt, bizonyította az ideológia nélkülözhetetlenségét a tudományban és hatását növelte az a körülmény, hogy ugyanekkor egyes ideggyógyászok destruktív és elenséges módon nyilatkoztak a sztahanovizmus bizonyos hátrányairól, amiért egyébként elnyerték a méltó és Él doktor által is helyeselt, sőt támogatott megtorlást. Így lett kardiológus.

Különösen nagy érdemeket szerzett a tervkölcson, majd a békekölcsönök sorozatában kifejtett agitációs munkájával, melynek folyamán a klinikáról várható eltávolítás fenyegetésével a klinikai tagok részéről rekord-jegyzést sikerült elérnie. Munkájáért kitüntetésben részesült. Intenzíven részt vett a vallás, de elsősorban a klerikális reakció elleni küzdelemben, és egy alkalommal egy ívvel, melyben erélyes szöveg a legmagasabb papi funkciót végző személy eltávolítását követelte, személyesen kért aláírást az egyetem egyik vezető professzorától, aki egyszerűen kidobta. E professzort csakhamar nyugdíjazták.

A kitelepítések idején Él doktor megmagyarázta, hogy a szocializmus építése számára értéktelen elemek eltávolítása, nem barbár körülmények közé, mint a munkaszolgálat idején, de vidékre és olyan munkára használva, mely a szocialista építést segíti, vagyis nagyrészt gazdasági munkára, nagyon helyes intézkedést. Arra a megjegyzésre pedig, melyet bizonyos reakciós elemek hangoztattak, hogy deportálásból sok szenvedés után hazatért embereket is kitelepítettek, ismert, külföldre származott magyar tudósok hozzátartozóit is, valamint szorgalmas és tehetséges embereket, csak azért, mert esetleg évtizedekkel ezelőtt elhunyt atyjuk gyáros volt vagy nagykereskedő, Él elvtárs a következőképpen válaszolt:

— Hja, öregem, ha valahol egy bűzhödtt mocsarat lecsapolnak, a tökéletesen ártatlan békák is elpusztulnak.

Pompás lakásra is szert tett. Arra a kérdésre, hogy ez hogy sikerült, unott arc kifejezéssel és hanglejtéssel ezt válaszolta:

— Megkértem egy főispánt, hogy költözzön ki.

A szovjet orvosperек idején harsányan szónokolt a Sztálin ellen akciót tervező, „emberi mivoltukból kivetkőzött szörnyeteg” orvosok ellen, bebizonyítva, hogy azok az itteni klinikai orvosok, akik a hivatalos munkaidőt nem tartják be pontosan, reggel elkésnek, délután korábban mennek haza vagy a klinikán praktizálnak, már elindultak azon az úton, mely végül is Vovszinak és társainak gyalázatos összeesküvéséig visz. Mellesleg, noha az antiszemitizmust mint az imperializmus legfelsőbb fokának, a fasizmusnak figyelemelterelő és gazdasági eszközét elvileg elítélte, szót emelt az egyre terjedő cionista mótó elleni küzdelem érdekében, éppen a szovjet orvosper kapcsán, mely nem véletlenül irányult éppen zsidó, illetve helyes kifejezéssel „cionista” orvosok ellen.

Hogy mire képesek elvetemült emberek, azt Él doktor számára elsősorban a Rajk-per megdönthetetlen adatai és a napvilágra került bizonyítékok igazolták. Ki hitte volna elvtársak — méltatlankodott Él doktor —, hogy ez a régi harcos kommunista, magát zseniálisan álcázó Rajk, aki egészen a belügyminiszterségig vitte, valójában imperialista kém, beszervezett besúgó, ügynök és aljas gazember, bandájával együtt. Ki hitte volna, hogy a tisztességes kommunistáknak hitt orvosok és magasrangú tisztségviselők ennyire aljas árulók. Mindebből csak tanulhatunk, elvtársak, szónokolt Él Gábor. Megtanulhatjuk, hogy Rákosi elvtársunk éber és csálhatatlan, vigyáz a szocializmus építésének helyes irányvonalára, és nem riad vissza az ellenség megsemmisítésétől sem. Persze akadnak polgári elemek, akik, mint mindenben, Rajk bűnösségében is kételkednek. Ezeket el kell hallgattatni. De megtanulhatjuk azt is, hogy ébernek kell lennünk, még éberebbeknek. A reakció nem alszik, az osztályharc egyre élesedik, és az imperialisták semmitől sem riadnak vissza!

A huszadik kongresszus mégsem érte váratlanul. Hiszen tudott arról, hogy a Szovjetunióban a második világháborút megelőző időben értelmetlen tisztogatások folytak, melyek valójában gyengítették a hadsereget és szerepet játszottak abban, hogy a háború első évei nagy veszteségekkel és visszavonulással jártak. Ez kétségtelenül Sztálin elvtárs hibája volt. Mindenki tudja, hogy a hatalom mennyire képes eltorzítani az emberek személyiségét. Persze valószínű, hogy Sztálin elvtárs életének utolsó éveiben érelmeszesedésben is szenvedett, néhány cselekedete talán erre vezethető vissza. De ki nem követ el hibákat? Csak az, elvtársak, aki semmit sem csinál. A szocializmus építésében is voltak, vannak és nyilván lesznek hibák. A párt nagyságát és legyőzhetetlenségét éppen az jelzi, hogy előbb-utóbb mindig felismeri az elkövetett hibákat, kijavítja azokat, és bizonyos megtisztulás után az eddigi-

nél is elszántabban és nagyobb összefogással képes haladni a maga útján. Él doktor kijelentette, hogy Rákosi elvtárs is ember. Az utolsó években sajnos ő is megváltozott, hja, a hatalom! Kialakult a személyek előtérbe helyezése, bizonyos személyi kultusz. Ez vezetett a torzulásokhoz. Rákosi túlságosan imádta magát, megszédült. Elkezdett félni. Féltette a hatalmát. Óriási érdemei persze nem tagadhatók, hisz ő csinált ebből az országból szocialista népi demokráciát. A személyi kultusz vezetett bizonyos törvénytelen-ségekhez. Még a Rajk-perben is lehettek törvénytelen-ségek. Nem tudjuk, miben állottak ezek. Lehettek bizonyos félreértések. A kommunistákban fel sem merült és nem is merülhetett fel a kértelynek még az árnyéka sem. Hiszen ott voltak a bizonyítékok. Mindenki hallotta Rajk vallomását. Lehet, hogy ezek törvénytelen eszközökkel kicsikart vallomások voltak? Mégis csak a makacs reakció-sok rokonszenveztek Rajkkal. Ez mindent megmond. Az alapeszme nem változott, éppoly szilárd, mint azelőtt. Sajnálatos, hogy a párt szavának akkor is gondolkodás nélkül hitelt adtunk, amikor az nem a párt szava volt, hanem Rákosinak és klikkjének szava. De mi ezt akkor nem tudhattuk. És nem is lett volna párt-szerű kételkedni. Most már tudjuk. Egyébként a koncepció-s pereknek is megvan a maguk jogosultsága a szocializmus építésében. Bizonyos tanulságokat nyújtanak, a fejlődésnek bizonyos elkerülhetetlen állomásai lehetnek. Hiszen a különbözőképpen fejlődő és a szocializmus építésének különböző útjain haladó szocialista államok csaknem mindegyikében zajlottak hasonló perek. Végülis bizonyos rehabilitáció és igazságszolgáltatás megindult, minden tisztázódik, és az eszme megint csak tisztán és megerősödve kerül ki a személyi kultusznak ebből a nem kívánatos elhajlásából.

Az ötvenhatos sajnálatos eseményeket megelőzően Él doktor nagy hévvel járult hozzá az ismeretes hibák kijavításához. Gyűléseken meglepően nyíltan beszélt azokról a hibákról, melyek a múltban csaknem tönkretették a szocializmus építését. Keserűen elítélte a törvénytelen letartóztatásokat, véleménye szerint a kitelepítés is szükségtelen és embertelen lépés volt, noha valóban sikerült megszabadulni az ország lakosságának egy olyan rétegétől, mely valójában ellensége volt az újjáépítésnek. Biztos — hangoztatta —, hogy a jövőben törvénytelen-ség nem fordul elő. Nagy lelkesedéssel beszélt Nagy Imre elvtársról, aki az új és helyes irányú fejlődés záloga. Mint kardiológus meg is vizsgálta egy alkalommal Nagy elvtársat, és kezelésbe vette. Ennek következtében egy külföldről ajándékba kapott Mercedes kocsí vámmmentességét is sikerült biztosítani. Él elvtárs ekkor már egyetemi docens volt, az egyik belklinika új professzora örömmel vitte magával mint megbízható és egyben biztonságot nyújtó pártembert, aki mindig helyesen és okosan méri fel a helyzetet és irányt mutat. Változatlanul fontos közéleti szerepet töltött be. számos bizottság tagja

lett, és ő kapott megbízást arra, hogy a tantermi előadások előtt az anyagot ideológiai szempontból megbeszélje az előadóval. Mint docens, disszertáció beadása nélkül megkapta „az orvostudományok kandidátusa” címet. Párnapokon és röpgyűléseken, mint előadó, mindig a párthűséget, a szocialista építés céljainak határozott és gondolkodás nélküli követését hangsúlyozta. Hangja azonban az idők folyamán meglágyult, és az egész ember szelídebb lett. Mindig és mindenkre nyájasan mosolygott, őszinte hangon, hangsúlyozottan kertelés nélkül beszélt, egyes ortodox nézetekkel nyíltan vitába mert szállni.

— Az előttem szóló elvtársaknak tökéletesen igaza van — mondta ilyenkor —, mégis azt gondolom, ha őszintén megnézzük, mit követel az adott helyzet... Már nem Rákosi szavait, hanem Nagy Imrét idézte, és nem Sztálint, még csak nem is Lenint, hanem Marxot és Engelst.

A rádió ostromának napját követő néhány napban helyeselte azt a követelést, hogy az oroszok vonuljanak ki, hiszen úgyis csak ideiglenesen tartózkodtak Magyarországon, most azonban már nincs szükség rájuk.

— Elvtársak — mondta elcsukló hangon —, most először érzem igazán, hogy nemcsak kommunista, hanem magyar is vagyok.

Az ellenforradalom idején azonban nem engedték be a klinikára, állítólag valaki egy alkalommal meg is verte, valahol bujkált. Ám a zavaros napok leteltével ő volt egyike az elsőeknek, aki az egyetem rektorának oldalán megjelent, bánatosan komor és vészjósló arccal, hogy felmérje a pusztulást és a helyzetet. A szükséges tisztogatásban, mely a párt megújulásához szükséges volt, teljes buzgalommal vett részt, követelte bizonyos hangoskodók eltávolítását, hangsúlyozta, hogy az ellenforradalom fő oka imperialista erők nem eléggé komolyan vett lázító, izgató, bomlasztó tevékenysége volt, melyet a jövőben a legerélyesebben és kérlelhetetlen eszközökkel kell megakadályozni. Nagy Imréről nem beszélt, szavai azonban tobzódtak a Szovjetunió iránti hálától, amiért a szovjet csapatok az utolsó pillanatban megmentették a szocializmust, feltartóztatták a bomlást, és lehetővé tették, hogy az újjáalakult párt most már igazán megerősödve és megtisztulva folytassa az építő munkát. A Mercedes működött. Él elvtársat ki-nevezték az egyetem Marxizmus-Leninizmus Tanszékének vezetőjévé, emellett azonban klinikai állását megtartotta.

A Magyar Tudományos Akadémia személyi állományának felújítása is aktuálissá vált az események után. Az idős, konzervatív akadémikusok sorát fiatal és a szocializmus biztos híveiből álló új erőkkel kellett feltölteni. Így lett Él doktor az Akadémia Orvosi Osztályának levelező tagja.

Kijelentései súlyukban és komolyságukban egyre gyarapodtak. Ha megszólalt, szava vitákat döntött el. Írt közben egy nagyon

gyenge kardiológiai kézikönyvet, és kiküldték számos nemzetközi kardiológiai kongresszusra. Legutoljára Mexikóban volt a magyar küldöttség vezetője, mint hazánk egyik első kardiológusa. A Marxizmus-Leninizmus Tanszéktől megvált. E tudomány fejlődését kritikus megjegyzésekkel kísérte. neki szabad volt kritizálni, az övé természetesen mindig építő kritika volt.

Közben a világ is átalakult kissé, a jövő ígérete már régen nem a harmadik világháború, ellenkezőleg, a galambbal jelképezett béke. A békének harcosai, kutatói és kihasználói keletkeztek. Az atomháború réme ott lebegett az emberek tudatában, ám az atomháborút csak az imperialisták akarták, velük szemben a békét védte az egyre erősödő béketábor.

Él professzor a béke ismert harcosa. Az Országos Elektro-Fonó- és Sonographikai Intézet igazgatója, egyetemi tanár. Időnként felháborodik a dolgok lassú alakulásán. Kikel az egyéni felelősségtudat hiánya ellen, szidja az elhatalmasodó bürokráciát, és éles szavakat használ egyes opportunistá kommunista vezetők ellen. Intézetében betegeket fogad, és az az elve, hogy a vizsgálatért honorárium illeti meg. Hirtelen hal meg infarktusban. A Magyar Tudományos Akadémia és a Semmelweis Orvostudományi Egyetem egyaránt saját halottjának tekinti.

II.

Dr. Fél Mátyás Budapesten született szegény értelmiségi családból, apja állami tisztviselő volt, a majdan nyugdíjra jogosító fix fizetés általában huszadika körül elfogyott, a család állandó gondok közt élt, kölcsönöket vett fel, melyektől egészen sohasem szabadult. Ő már a középiskolában gyermekeket tanított, keresetét hazaadta. Az egyetemre mint köztisztviselő gyermekét és jeles érettet felvették, katonai szolgálatra alkalmatlannak találták. Mindig arra vágyott, hogy gyógyíthasson és taníthasson. Az egyik belgyógyászati klinikán maradt mint exzernista. A klinika megszűnt, egy ideig ide-oda vetődött, a felszabadulás után azonnal visszatért a klinikára, csakhamar fizetéstelen statusba is bejutott, később már fizetést is kapott. Sokat dolgozott, abban reménykedett, hogy hazánkban demokrácia lesz, örült a koalíciós kormányzásnak, de egy pártba sem lépett be, szívesen dolgozott, de politikával nem foglalkozott, gyűjtögette tudományos közleményeit, és amikor ezek száma elérte a harmincat, egyetemi magántanár lett. Ezután mindjárt megszüntették a magántanárságot és a szomszédból vett minta alapján a tudományok jelölte és doktora címekkel helyettesítették. Ezekért külön disszertációt kellett készíteni, melyet meg kellett védeni. Egyes magántanárok a kandidátusi címet disszertáció nélkül is megkapták. Ő nem.

A klinika igazgatója már előbb belépett a kommunista pártba, mert úgy vélte, hogy ez az egyetlen olyan létezési forma, melyben többé nem hurcolhatják deportáló vagonba. Ambicionálta,

hogy klinikáján minél több párttag legyen. Ennek érdekében komoly agitáció folyt. Fél doktor irodalmi és némi filozófiai műveltsége alapján elvben ugyan szimpatizált a kommunizmus eszmevilágával, de előbb többet igyekezett olvasni és tájékozódni kívánt, mert úgy érezte, hogy egy eszme és egy párt hívévé csak úgy válhatik a tisztességes ember, ha az eszmét, amelynek szenteli magát, alaposan megismeri. A rendelkezésre álló olvasmányok talán túlságosan primitívek voltak. Nehéz volt Berkeley filozófiájának legfontosabb ellenérveként azt fogadni el, hogy bár e filozófus szerint asztal valójában nincs, ő a szobában járva mégsem ment neki, hanem kikerülte, és nehéz volt egyetlen üdvözlő tanak a dialektikus materializmust elfogadni, mely valójában nem látszott olyan filozófiai rendszernek, mint például a platonizmus, vagy akár Spinoza pantheizmusa vagy a kantianizmus. A párthűség értelmezése is elriasztotta, mert attól félt, hogy egyszer-egyszer nem fog egyetérteni a párthatározattal, és akkor mi lesz?

A dolgok azonban fejlődtek. A két munkáspárt egyesült, és egy szép napon egy energikus elvtárs egy szobába hívta, és közölte, hogy a pártba való belépésének ez az utolsó pillanata. Minden tisztességes embernek, aki nem kívánja vissza Horthy korszakát, a pártban van a helye, ennél fogva, aki nem lép be, az nem tisztességes és visszakívánja a Horthy-korszakot. Megrendülten fordult főnökéhez azzal a kérdéssel, hogy belépjen-e a pártba. A főnök közölte, hogy bizony, ha a klinikán óhajt maradni, helyes, ha követi az idők szavát, de persze csak meggyőződését kövesese, nem kétséges azonban, hogy ez a meggyőződés a belépést diktálja. Az ország lakossága polarizálódik. Aki nincs velünk, az ellenünk van. Még aznap, sokadmagával, belépett. Szemináriumba járt, elment a pártnapokra, megismerkedett az ösközösseggel, a rabszolgatársadalommal, a feudalizmussal, a polgári forradalommal és a szocializmussal, belátta, hogy e fejlődési skatulyákba történelem, társadalom, művészet egyaránt elhelyezhető, nem értette ugyan, hogy Róma bukásának miért a rabszolgák az okai, amikor — bár rabszorgalázadások kétségtelenül voltak — ezekbe Róma nem pusztult bele, de belepusztult a népvándorlás fiatal népeibe, különösen a gótokba. Képezte magát, igyekezett, akkori divatos szóval élve „fejlődött”, aminthogy a felvétel alkalmával is „fejlődésképes”-nek ítélték. Elküldték csakhamar népnevelésre is. Ez azt jelentette, hogy egy fejlettebb elvtárssal, kijelölt idegen és legtöbbször reszkető családokhoz kellett bekopognia, és ismeretlenül, de meggyőzően kellett beszélnie az aktuális kérdésekről. Ebbé még belement, ha nem is húzódozás nélkül, abba azonban semmiképp sem, hogy a beszélgetésekről és a kérdezettek magatartásáról írásbeli jelentést adjon. A hangulatjelentés egyénekg hatoló „lebontás”-ához nem volt kedve, és a jelentésírást őszintén megtagadta. A pártfelettesek felháborodtak, barátai igyekeztek rábeszélgni, hogy ne számárkodjék. Fél doktor azonban továbbra

sem volt hajlandó írásban lefektetni, hogy XY családfő, Ponty utcai lakos hogyan reagál a párt törekvéseire, mi a véleménye a papok reakciós tevékenységéről a feleségének, és hisznek-e a gyerekei Istenben.

Nagyobb botrány azért ebből nem lett, sőt megszabadult az agitáció kötelezettségétől. Megindult azonban egy bizonyos felülvizsgálat, melynek keretén belül különböző bizottságok előtt a párttagoknak bizonyítaniuk kellett alkalmasságukat és fejlődésüket. Fél doktor is egy bizottság elé került, melynek elnökében az egyetemnek egy határozottan nyilas érzelmű tisztviselőjét ismerte meg. E bizottság előtt nem volt hajlandó a kérdésekre felelni. Egy nevezetes és sokáig rosszlemkű taggyűlésen végül, amelyen az elvtársakat sorra vették, az ülést vezető párttitkár az ő nevét is felolvasta azzal, hogy a pártba csak későn, hosszas fontolgtatás után lépett be, főnökétől is tanácsot kért, egyszóval húzódozott. Ideológiailag tudatlan, mert a feltett kérdésekre nem válaszolt, és kijelentette, hogy a párt volt nyilasok gyülekezete. Sötét polgári elem, attentista, individualista, idealista. Hatalmas közönség előtt ez bizony nem volt kellemes lecke, és Fél doktor sápadtan hápogott a jelzők zuhataga alatt. A pártból kizárták. Az emberi méltósággal nemigen törődtek. A kegyetlen hangú párttitkár egyébként egy Olaszországban végzett fiatal és feltűnően tudatlan orvos volt. A továbbiak gyorsan és kínosan zajlottak. Egymás után jelentkeztek hozzászólók, akik valamennyien bátran védelmükbe vették az egyébként valóban közszeretetlen álló Fél doktort, akit végül is tagjelöltként visszavettek a pártba, és ezért még boldognak is kellett lennie.

Az idők ismét változtak. Eljött a „fordulat éve”. A kitűnő betegápoló apácarendet, melynek tagjai a klinikán évtizedek óta végezték az ápoló munkát, egyik pillanatról a másikra feloszlatták, egyéb rendekkel együtt, és egy reggel, teherautókon valamennyi apácát, személyi holmijukkal együtt elszállították. Az apácák fájdalmas tekintete Fél doktort zavart megjegyzésekre készítette, ezeket csak halkán kockáztatta meg, de éppen azok hallották meg, akik ezeket megjegyezték. A kitelepítések alkalmával már nyíltan hangoztatta felháborodását. Amikor osztályára felvett egy éppen akkor kitelepítési végzést kapott középkorú asszonyt, akinek leánya medikuscsoportjának tagja volt, szívinfarktus diagnózissal, fegyelmi eljárás indult ellene, melynek hullámai egészen az Egészségügyi Minisztériumig terjedtek. A betegnek „szerencsére” valóban szívinfarktusa volt, a fegyelmi ezért nem végződött büntetéssel, de az esetből még inkább világossá vált, hogy Fél tanársegéd „reakciós”. E közvéleményt két dolog erősítette meg. Az egyik az, hogy a május elsejei kötelező kivonuláson nem volt hajlandó fehér köpenyben végigvonulni a városon, mint a hentesek, mészárosok és állattenyésztők, azt hangoztatva, hogy számára a fehér köpeny nem munkaruha, a másik még súlyosabb: a párt

nagy filozófusának elfogadott véleményével szembeszállva kijelentette, hogy Madách *Ember tragédiája* a magyar irodalom egyik legnagyobb értéke, és Madách neve akkor is ragyogni fog, amikor a filozófusét már régen mindenki elfelejtette.

A főnök szívhezszóló, baráti jellegű és hangú beszélgetésben figyelmeztette, hogy változtasson magatartásán, mert nagy bajok lesznek. Sorsát azonban két további ügy végleg megpecsételte. Az egyik egy visszautasított megtiszteltetés volt. Magyar orvoscsoporthal Koreába irányították. Ekkor már három gyermeke lévén nem óhajtotta családját egy évre családfő és anyagiak nélkül hagyni, és az elutazást megtagadta. Ekkor kerül káderlapjába több kedves jelző mellé az „önző”, a „közérdeket semmibevevő” és az „anyagias” megjelölés.

A másik ügy súlyosabb. A professzor megbízásából egy alkalommal vizsgálatokat végzett az apró panaszok miatt a klinikát felkereső Rajk László elvtáron. Őt is és feleségét is igen rokonszenvesnek találta. Kedves, tisztességes és művelt tanárembernek látta a jövőendő belügyminisztert. Amikor kezdetét vette a Rajk-per, és klinikai röpgyűléseken alázták és gyalázták Rajk Lászlót és „bandáját”, elképedve és értetlenül hallgatta a spanyol szabadságharcig és még régebbre visszautaló súlyos és lehetetlennek tűnő vádakát, amikor pedig a rádióban magának Rajknak furcsa hangú vallomását hallgatta, elámult, és naivul hangot adott hitetlenségének.

— Helyzeted reménytelen — mondta a főnök. — Mit okvetlenkedsz mindig? Legalább hallgass! Ki vagy te, hogy nem hiszed a párt és Rákosi elvtárs szavát? Rossz véged lesz. Megmondom előre.

Az orvosperek idején — már adjunktus volt a klinikán — röpgyűlést kellett összehívnia, és ismertetnie kellett az „emberi mivoltukból kivetkőzött szörnyetegek” szörnyű konspirációját Sztálin ellen. Merev arccal felolvasta az aznapi Szabad Nép erről szóló cikkét és leült. Utána számosan pocskondiázták a cionista orvosokat, mire bezárta az ülést.

Az ellenforradalom idején a klinika vezetését, minthogy a főnököt eltanácsolták, egy jelentéktelen, addig csendes emberkéből álló, most igen hangos csoport vette át, a vezető párttagokat hatalmi szóval kirúgták, nagyképpően járkáltak, intézkedtek mint forradalmi tanács, enyhén antiszemita hangokat is hallattak, a klinikát azonban csakhamar körülfolyták a harcok, és Fél doktor is otthon ragadt. Egynéhányszor kerülő utakon, biciklin még bejutott a klinikára, ahol az ottragadt betegeket, de főleg az új sebesülteket ápolták az alagsorban, aztán egészen elzáródott az út, csak telefonösszeköttetés maradt. Az események lezajlása után a klinika tagjainak szereplését alapos vizsgálatnak vetették alá. Régi emberek mentek, újak jöttek, Fél doktorra szakmai okokból szükség volt, a párt újjá alakult, de az új pártba nem lépett be, nem is

nagyon bízott a dolgok megváltozásában. A szellem a klinikán szerfelett megromlott, a főnök az ellenforradalom első napjaiban lakásában tartózkodott, szintén reménytelennek látta helyzetét, de ellenkező előjellel. Azon törte a fejét, hogy ismét az otthoni magángyakorlatból fog élni. Fél doktor vitte egy ideig a lakására a fizetését. A főnök bánatosan járt fel és alá.

— Igaz, te mindig ellenezted ezt a sok disznóságot, amelyekben én hittem. Igazad volt — mondta. — Mi lesz most?

Mi lett? A klinika ambulanciájából SZTK-szakrendelést csináltak, behozták ideiglenes megoldásként a sávrendszert és a klinikára Pest megye egyik távoli részéről kellett felvenni betegeket. Ezt az oktatás és a tudományos munka sínylette meg. Az ügyek megbeszélése céljából összehívott szűkkörű értekezleten Fél doktor kifejtette kifogásait. A főnök komolyan dühös lett. Fél doktor napjai már meg voltak számlálva. Egy oktatóintézet megürült vezető állására kellett főnöke javaslatára pályázatot beadnia. A pályázatot hamarosan visszakapta, mert az állást nem nyerte el. Az iratok közt lapozgatva egyik lapon ott látta ugyanazon főnök aláírását a következő szöveg alatt: „Az ifjúság nevelésére alkalmatlan.”

Ez a mondat megrendítette. Klinikai karrierje véget ért. Néhány évig a Felcserképző Főiskolán nevelte volt főnöke véleménye ellenére az ifjúságot. Az általános helyzet közben szelídült. Már nem kellett gyűlölni az imperialistákat, inkább üzleteket kellett velük kötni, ha veszteséggel is, de valutáért, és át kellett tőlük venni azt, ami jó. Rajk Lászlóról utcát neveztek el, a törvénytelenégeket megbélyegezték, és Rákosi elvtárs eltűnt. Az ápoló nővéreket mindenki visszasírta, mert az ápolóhiány egyre nagyobb lett, Vovszki professzort, a sztálini orvosper vádlottját rehabilitálták és tisztességben halt meg, a személyi kultusz időszakát emlékiratok és kitűnő regények tárták fel őszintén, majdnem mindenre kiterjedően. Egy sereg dologra nem derült fény, ám ebbe mindenki belenyugodott, főleg azok, akik a személyi kultusz hajdani részesei voltak.

Fél doktor, klinikai múltja alapján, kórházi főorvosi állásra pályázott. Az első állást olyan valaki kapta, akinek lényegesen nagyobb számú tudományos közleménye volt. A második állást olyan valaki, akinek nem volt tudományos munkája (nekünk nem tudósok, hanem jó gyakorló orvosok kellene!). A harmadik állást a miniszter unokaöccse kapta meg. A negyedik alkalommal benyújtott pályázat elbírálásakor Fél doktor azért nem jött szóba, mert azzal az emberrel, aki már háromszor hiába pályázott, valami nagy baj lehet.

Fél doktor ugyanis nehéz ember. Kimondja a véleményét, amikor erre semmi szükség. Gyakran oktanul szembehelyezkedik feletteseivel. Emlékezünk, mennyire sajnálta az eltávolított apácákat. Egy kitelepített egyént felvett az osztályára, hogy mentesítse

a kitelepítéstől. Nem volt hajlandó agitációs népnevelő jelentést írni, nem volt hajlandó Koreába menni, amikor ez hazafias kötelesség volt, csak erőteljes nyomásra volt hajlandó nagyobb összegű békekölcsönt jegyezni, és egy alkalommal, amikor a jövedelmet kellett statisztikai célból közölni, fizetéséből egyszerűen levonta a békekölcsönt. Sohasem tisztelte Rákosi elvtársat, mert csúnyán beszélt, nem volt hajlandó idealista fércműnek tartani az *Ember tragédiáját* és véleményét még Lukács Györggyel szemben is fenntartotta. Nem hitt Rajk bűnösségében és Sztálinnak nyelvtudományi enciklikájában, nem hitt a szovjet orvosok bűnösségében és abban, hogy az ellenforradalmat egyedül az imperialista ügynökök aknamunkája és az imperialisták uszítása váltotta ki. Tiltakozott a klinikák bevonása ellen a sávrendszerbe. Egyszóval minden tettevel gátolta a szocializmus építését, izgága, destruktív, akadékoskodó, egyénieskedő, politikailag bizonytalan, erősen polgári beállítottságú és gondolkodású egyén. Sem az ifjúság nevelésére, sem kórházi osztály ellátására nem alkalmas.

Dr. Fél Mátyás kedvelt körzeti orvos. Az egyetlen olyan orvos hazánkban, aki még az érdemes gyógyszerészi címet sem kapta meg. Nemrég nyugdíjba ment, és a *Mici mackót* olvassa Lénárd Sándor fordításában latinul.

A Vigilia Kiadó gondozásában Nagybőjtre megjelenik

Keresztutak a Colosseumban II. János pápával

Megvásárolható és megrendelhető
a Vigilia Kiadóhivatalában:

Postacím: 1364 Budapest Pf. 48.
1053 Budapest, Ferenciek tere 7-8. III. lh. II. em.
Telefon: 317-7246, Fax: 317-7682

ZIMÁNYI ÁGNES

Szendi Józseffel

Szendi József Székesfehérvárott született, 1921. október 31-én. 1944-ben Budapesten pappá szentelték. 1948-tól 1952-ig, a szeminárium feloszlatásáig, Székesfehérvárott dogmatikát tanított. 1969-1982 között Esztergomban volt a szeminárium lelki vezetője és a Hittudományi Főiskola dogmatika tanára. 1982-ben a veszprémi egyházmegye püspökévé szentelték. A püspökség 1993-ban érseki rangra emelkedett. 1997-től nyugalmazott érsekként végzi lekipásztori szolgálatát.

Püspöki jelmondata: „Jézus, Mária, József”.

Háborús években volt szeminarista és szentelték pappá. Jelentett ez Önnek valamit?

Mi még megéltünk egy szép világot, melynek egyik csúcspontja az Eucharisztikus Világkongresszus volt. Az eseményeken részt vett a későbbi XII. Piusz pápa is, akkor még mint pápai legátus. Sokak szerint ilyen eucharisztikus kongresszus, mint az 1938-as magyar, még nem volt. Páratlan szellemiségét, lelkiségét mutatta az őszinte gyónások sokasága, a szentmiséken való tömeges részvétel, és maga a megrendezés is. Emlékszem, amikor a pápai nuncius az oltári szentséget egy hajón vitte és a hívek végig a Duna két partján álltak, a Hősök terén pedig hatalmas oltárt emeltek és tribünöket a résztvevők számára. Olyan világ volt az, amelyben az egyházat becsülték, amikor a magyar iskoláknak több mint a fele egyházi iskola volt — természetesen nem csak katolikus —, s a szerzetesrendek is virultak.

Az orosz csapatok már körülzárták Budapestet, amikor engem pappá szenteltek. Akkoriban folyorsultak az események. December 10-én lettem szubdiakónus, 23-án diakónus, 24-én, Karácsony vigiliáján pedig pap. Másnap, 25-én három misét mutattam be. A szubdiakónussá szentelést még vállalta a nuncius, Angelo Rota, de idősebb ember lévén, a háborús viszonyok miatt, nem tudott többet jönni. Szerencsére Budapesten maradt Zadravetz István, ferences tábori püspök, aki a központi szeminárium kápolnájában végezte a szentelést, mivel az Egyetemi-templomban túlságosan veszélyes lett volna. Összesen tizenhárman voltunk, közöttünk Erdélyből, főleg a szatmári egyházmegyéből menekült kispapok, akkor ők is hozzánk tartoztak. Nagy elszántsággal kezdtem meg papi munkámat az ostromlott Budapest belvárosában. Három légoltalmi pince menekültjeit kellett ellátnom lekipásztori szolgálattal. Többször voltam közvetlen életveszélyben. Egyszer temetés közben kezdtek lőni bennünket, és egy ágyúgolyó a közvetlen közelemben úgy esett a hóba, hogy nem robbant fel.

1946-ban doktoráltam, Szent Pál dogmatikáját és erkölcstanát dolgoztam föl. Dogmatika tanárom az európai hírű Horváth Sándor volt, a morálist pedig Ibrányi Ferenc tanította, korszerű felfogásban. A korábbi erkölcstan a joghoz állt közelebb, sokkal inkább volt jogászkodás, mint valódi Krisztus követés. Szent Pál szerint a kereszttség révén statikusan, állapotszerűen Krisztusba oltódunk, mint a venyige a szőlőtőbe. A Szentlélek pedig, akit Krisztus a bérmlásban áraszt a lelkünkbe, maga a dinamizmus. Segít, hogy Krisztusban való újjászületésünket, kereszténységünket nemcsak vasárnap vagy rendkívüli időben, hanem minden körülmények között, állandóan megéljük. A jogászkodó megközelítés után nagy újdonság volt a perszonalisztikus szemlélet, amit azután a II. Vatikáni zsinat is jóváhagyott.

Budapestről Székesfehérvárra, egyházmegyéim püspöki székvárosába kerültem. Sok munkámat örömmel végeztem volna, de a körülmények egyre rosszabbodtak, az egyházat fokozatosan szinte minden területről kiszorították. Megbízta például, hogy az állami javítóintézetben foglalkozzam az oda bezárt fiúkkal. Eleinte normálisan lehetett tanítani. A gyerekek, akikkel az intézetben igen durván bántak, egész más hangot hallván, lelkesen jártak a hittanórákra. Rövidesen korlátozni kezdték a hitoktatást, először azzal, hogy nincs elegendő tanterem, mert új tárgyakat vezettek be. Akkor az iskola folyosóján, később az udvaron oktattam. Majd közölték, hogy a fiúknak már elegendő idejük sincs a hittanra, felkeléstől lefekvésig minden percük foglalt. Kiszorítottak, amikor látták, hogy a gyerekek szívesen vannak velem, mert szépet és jót hallanak. Úgyszintén az állami polgári iskolából is, ahol ötszáz gyereket tanítottam hittanra.

Azután sorban bezárták a papnevelő intézeteket. Az egész országban mindössze hat szemináriumot hagytak meg, többnyire békepapi előjárókkal. Székesfehérvárott 1948-tól dogmatikát tanítottam, a következő évtől prefektus is voltam. Amikor 1952-ben, elsőnek a veszprémi szemináriumot a tanév közben bezárták, már tudtuk, hogy mi is sorra kerülünk. S valóban az év végén megtörtént. Tiszti szállodává alakították a szemináriumot, átmenő katonatisztek számára.

Ott maradtam Fehérvárott, ahol püspököm, Shvoj Lajos a városban lévő megyei kórház lelkészévé nevezett ki. A kórházból korábban elűzték a szerzetes nővéreket és a bentlakó lelkészt. Évekig bujkálva, jólelkű kórházi ápolónők titkos segítségével kerestem fel és láttam el gyóntatással és más szentségekkel a beteget, a haldoklókat, egészen 1956-ig.

A forradalom után rövid időre börtönbe kerültem, mert a békepapság ellen minden erőmmel felléptem. Egyházmegyéim papságának majdnem a felét éjnek idején letartóztatták és elhurcolták. Rám pokoli dühösek voltak, mert reverendában voltam csak hajlandó bevonulni. Sosem felejttem el, harminchat évesen, harminc-

hatodmagammal voltam a harminchatos börtönszobába bezárva. Hogy enyhítsünk helyzetünkön, délelőttönként ki-ki a saját szakmájáról tartott előadást. Amikor rám került a sor, társaimnak az egyiptomi József történetéről beszéltem. Testvéreinek irigysége és egy asszony rágalmozása kellett ahhoz, hogy a tehetséges pásztorgyerek az egyiptomi börtönben, politikai foglyok közé kerülve megtanulja az állami közigazgatás szabályait, hogy amikor azután a fáraó álmát megfejtette, ne csak alkirályi kinevezést kapjon, hanem megbocsátva az igazságtalan bánásmódot, testvéreinek is megmentője lehessen.

*A börtönben mit akartak
Önöktől megtudni?*

Próbáltak belőlünk minden kihúzhatót kihúzni. Ahogy tudom, a jelenlegi bicskei plébános elhozta az Állami Egyházügyi Hivatal teljes levéltárát, azzal együtt a papokról készített kartotékokat is, és elvitték azokat Mindszenty József hercegprímás úrnak. Szerették volna az elvesztett kartotékok pótolni, a papokról új anyagot csinálni. Pár hét után látták, hogy velem nem mennek semmire, és kiengedtek. Büntetésből Csepelre, egy alakulóban lévő plébániára helyeztek, melyet a szerzetesrendek feloszlataáig lazarista atyák vezettek. Maguk is bérelt helyiségben laktak és miséztek. Távozásuk után az egyházközségnek se temploma, se plébánia-épülete nem volt. A két év alatt, amit ott töltöttem, sikerült telket és házat vennem, és templomot kezdtem építeni, melyet távozásom után, a politikai helyzet enyhülésével, tudtak befejezni. Onnan Pákozdra kerültem. Mulatságosnak találtam, hogy Csepelről azért távolítottak el, mert templomot építettem, itt meg a tanács szólított fel, hogy építsem újjá a börgöndi romos temetőkápolnát, nehogy balesetet okozzon. Nagy elképedésükre megcsináltuk. Tíz évig voltam Pákozdon, szépen beletanultam a falusi életbe, a hívekkel kölcsönösen megszerettük egymást. Nemrég meghívtak az aranymisére, amit maguk a hívek szerveztek, mert papjuk nincs már. Zsúfolásig megtelt a templom, állítólag még reformátusok is voltak. A tanácstól elismerő oklevelet kaptam, hogy munkám gyümölcse huszonöt év után is látszik. Azok is hazajöttek, akik közben elkerültek Pákozdról, a templom autókka volt körülvéve.

*1982-ben nevezték ki
püspöknek?*

Esztergomban voltam a szeminárium lelki vezetője és dogmatika tanára. Mikor Róma látta, hogy eltűrik esztergomi működésemet, Casaroli bíboros úr Magyarországra küldött munkatársai többször hívtak. Erre az állam is felfigyelt, és kijelentették, nem emelnek kifogást püspöki kinevezésem ellen, ha részt veszek a békepapi mozgalomban. Ezt én kereken megtagadtam, s végül mégiscsak hozzájárultak, hogy a Szentatya veszprémi püspökké nevezzen ki.

Elmondaná, mit jelent különleges püspöki jelmondata: „Jézus, Mária, József”?

Püspöki jelmondatomul nem szentírási idézetet, hanem Jézus, Mária és József nevét választottam. Számunkra Jézus az élet. A kereszténység lényege Jézus befogadása. Szent János evangéliumának bevezetésében elmondja, a tulajdonába jött, de övéi nem fogadták be. Azoknak azonban, akik befogadták őt, hatalmat adott, hogy Isten fiaivá legyenek. A legelső, aki Jézust befogadta, Szűz Mária, és ez az egyház kezdete. Óróluk kellett Szent Józsefnek gondoskodnia, amennyire az emberileg szükséges volt. Ugyanez a dolga minden püspöknek és minden papnak is. Püspökként többször kerültem az Állami Egyházügyi Hivatallal összeütközésbe. A Szűz Anya és Szent József, akinek a nevét a keresztségben kaptam, megóvtak a bukástól, mert munkámhoz imaháttérrel biztosítottam.

Hogyan lett a veszprémi püspökségből érsekség?

Veszprém 1993-ban, az egyházmegyei határok módosításakor lett érsekség, amikor a veszprémi egyházmegye területét három részre osztották. A keleti részt, ami politikailag is Fehér megye volt, visszacsatolták a fehérvári egyházmegyéhez. Kétszáz évvel ezelőtt a veszprémi egyházmegye két főesperesség volt: a fehérvári és a budai főesperesség. A Balaton középvezetékétől délre eső, somogyi területek a kaposvári egyházmegyéhez kerültek, mi a Balatontól északra eső rész maradtunk, tehát alaposan megkisebbedtünk. Aze-lőtt a veszprémi volt a harmadik legnagyobb egyházmegye. Fájdalomdíjként lett érsekség, ahogy Eger is, egy korábbi módosítás alkalmával. Az érseki címet egyházmegyénk papjai kérték Rómától azzal, hogy Veszprém ősi egyházmegye, Gizella alapította ezer évvel ezelőtt. Az eredeti veszprémi egyházmegye egészen Esztergom aljáig ért. A Szent István által alapított egyházmegyék mind hurka formájúak voltak, és a székhelyek mindig a hurka egyik végébe települtek. Nézze meg, Váctól tíz kilométerre északra van Esztergom, ugyanakkor a váci egyházmegye korábban majdnem Szege-dig lenyúlt. Legutóbb ezt az óriási hurkát is kettévágták. A Dunán-túlon jelenleg két érsekség van, és mindegyikhez két-két egyház-megye tartozik. A három egyházmegye létesít egy metropolitánu-mot. Ugyanez a helyzet keleten is. Eger az egyik érsekség, a másik, az ősi Kalocsa, melyet Szent István alapított. Mindegyikhez szintén két-két püspökség tartozik.

Milyen fontosabb események történtek az Ön püspöksége idején?

Lehetetlen volna mindent felsorolni. Vezetésem alatt negyvenegy új templom és kápolna épült és tíz új plébánia-épület. Itt Veszprém-ben visszakaptuk a Gizella- és a Szent György-kápolnát, továbbá önálló Gizella-múzeumot létesítettünk. A megyei múzeumtól szá-mos államosított egyházi műtárgyat visszakaptunk. Visszaszerez-tük a Szent József öregpapi otthont Hévízen, melyet idős papok még az első háború előtt, több mázsa gabonáért vásároltak, hogy amikor a hideg templomokban szerzett reumájukat Hévízen kezel-tetik, legyen hol lakniuk. Mivel nem engedték modernizálni, he-lyette új, huszonnégy egyágyas és huszonnégy kétágyas épületet

emelünk, az egyágyas szárny még ebben az évben elkészül. A veszprémi ferencesek nekünk adták rendházukat, mert nekik nincs annyi emberük, hogy gondozni tudnák. Ebből csináltunk a Szent Ferenc öregpapi nyugdíjas otthont, tizennégy személy számára. Állítólag ez az ország legmodernebb papi otthona.

Szerettük volna a régi szemináriumot is visszakapni. Kapuján, kőbe vésve ma is olvasható: Seminarium Sanctae Annae. Az Államigazgatási Főiskola egyik filiája működik az épületben, és a világért nem akart kimenni belőle. Végül belementünk, hogy helyette az üresen álló, volt pártiskolát kapjuk meg. Ebben, a nyolc hektáros területen álló épületben működik az Egyházmegyei Szeminárium és a Hittudományi Főiskola, melyen hittanári és szociális munkás képzés folyik, és Musica Sacra fakultásunk is van. Továbbá Veszprémben és Pápán katolikus óvodánk, elemi és középiskolánk működik.

A püspöki kar tagjai 1988-ban Grósz Károlynál jártak a Parlamentben, ahol Önnek volt egy emlékezetes hozzászólása. Beszélne erről?

Grósz Károly 1988. március 14-én a Parlamentben fogadta az ország összes keresztény püspökét, eszmecserére. Köztudott, hogy az ilyen gyűléseken a hozzászólók előre, írásban beadták, mit fognak mondani, esetleg meg is beszéltek Miklós Imrével, így aztán nem volt semmi meglepetés. Grósz Károly tudta, mit kell majd válaszolnia, minthogy azt is tudta, mit fognak felolvasni. Úgy éreztem, ha eszmecserére hívnak, bármily kockázatos is, nyíltan meg kell mondanom a vallásszabadság korlátozásáról vallott véleményemet. A Szűz Anya pártfogását kérve mentem a találkozóra, és amikor minden előre bejelentett beszéd elhangzott, és megkérdezték, van-e még hozzászóló, jelentkeztem, és a jelenlévők legnagyobb elképedésére felolvastam az előre megírt beszédemet. Meglepetésnek szántam, ezért nem szóltam róla előzőleg senkinek. Kértem a szabad vallásgyakorlást, a szerzetesrendek működésének engedélyezését, az egyház működésének szabadságát nemcsak a templom falain belül, hanem azon kívül is. Az ifjúság vallásos nevelését, korlátozás nélküli hitoktatással, a rádió és a televízió vallásos adásainak megindítását a lakosság számarányának megfelelően, továbbá a béképpapi mozgalom megszüntetését, a vallásgyakorlás hátrányos megkülönböztetésének abbahagyását. Óriási volt a hatás. Mindenki döbbenetben hallgatott.

S mi történt azután?

Grósz Károly megköszönte az én hozzászólásomat is, és azt mondta, majd írásban válaszol. Azután eljöttünk. Miklós Imre magához hívatott, és nekem esett, hogy ostoba voltam, megszegtem a kollegialitást a saját püspöki karommal, mivel nem közöltem velük előre, mire készülök. Nem az volt a baj — mondta —, amit felolvastam, hanem az, hogy publikáltam. Valóban, hozzászólásom úgy terjedt, mint a futótűz a nádban. Valaki Nyugatra juttatta és a Kathpress révén bejárta az egész világot. A nagy európai újságok német, francia és olasz nyelven publikálták. Nagy elismerésnek számított,

hogy az Osservatore Romano német nyelvű kiadása 1988. június 24-én közölte a teljes szöveget, éppen aznap, amikor a Szentatya Burgerlandba, Darázsfalvára látogatott, ahol magyar és horvát zarándokok is jelen voltak. De idehaza is ismertté vált. A húgom fia az egyetemen vizsgázott, amikor tanára aktatáskájából elővette az én beszédemet és az ottlévők kezébe nyomta. Nem politikusként cselekedtem, nem számígtattam, úgy éreztem, püspök vagyok és beszélnem kell, nem hallgathatok, mert azzal nagy bűnt követek el. Annnyira dühítő volt már a sok hazudozás.

A püspöki karon belül mi volt az Ön feladata?

A gazdasági bizottság elnöke voltam. Előterjesztéseket készítettünk a püspöki kar számára az éves anyagi keret és a szükségletek figyelembe vételével. Azután közösen megtárgyaltuk, mennyit fordíthatunk az intézmények fönntartására, restaurálásokra, fizetésekre, új építésekre. A szerzetesrendekkel is minden évben meg kellett állapodnunk az anyagiak tekintetében. Továbbá a teológiai bizottságot is én vezettem. Nyolc tanár is tartozott hozzánk, akiknek bizonyos esetekben kikértük a véleményét.

A püspöki kar tagjainak más kérdésekben is sok javaslatot tettem. Például 1990-ben azt vettem föl, hogy a magyar szemináriumokban neveljünk Erdélyből és a Felvidékről származó kispapokat, hogy a püspöki kar szüntesse be a békepapi mozgalmat, mert az megosztotta a magyar papságot, a püspökkari szabályzatba kerüljön bele, hogy a magyar püspöki karnak nem a mindenkori esztergomi érsek az elnöke, hanem — az új egyházi törvénykönyv előírása szerint — a püspökök által öt évre megválasztott bármelyik püspök. Szükségesnek tartottam, hogy a püspöki kar ügyeinek folyamatos intézésére létesítsünk püspökkari titkárságot, és hogy az új helyzetben a magyar egyház számára készítsünk komoly lekipásztort tervet. Akkori javaslataim nagy része azóta megvalósult.

Milyennek tartja az egyház jövőjét?

Emberileg nem valami rózsásnak, főleg a nagy paphiány miatt. De hitem és reményem szerint Isten velünk marad egyházát éltetve a világ végezetéig, még akkor is, ha kevés hitet talál eljövetelekor. A magyar egyház volt már nehezebb helyzetben is.

Hogyan él ma, nyugállományú érsekként?

Nagyon elcsodálkoztam nyugállományba helyezésemén. Igaz, hogy minden püspöknek hetvenöt éves korában be kell nyújtania a pápának nyugdíjazásának felajánlását, de azt ő nem köteles elfogadni. Mikor egyházmegyém papjai hetvenöt éves korukban benyújtották nekem nyugdíjazásuk felajánlását, a nagy paphiányra való tekintettel arra kértem őket, ameddig dolgozni tudnak, maradjanak a helyükön. Velem nem ez történt. Hívó lélekkel a gondviselést láttam nyugdíjazásomban is, és szentelési ígéretemnek megfelelően, zokszó nélkül engedelmeskedtem, akárcsak az egyiptomi és a názáreti József. Életemben nemegyszer megtapasztaltam, hogy az

engedelmesség mindig felemelkedést jelentett, még ha a felettes hatóság intézkedése, első látásra meg nem érdemelt büntetés volt is.

Nagyon jól érzem magam kis lakásomban, ahová a püspöki palotából kiköltöztem. A paphiány miatt elsősorban misézéssel vagyok a plébánosok segítségére. Minden nap három szentmisét celebrálok. A közelmúltban, meghívásra, hat helyen mutattam be ünnepi szentmisét, szentbeszéddel, kettőt Németországban. Az idei nagyböjtben Veszprémben, Budakeszin, Balatonfüreden és Zircen triduumot tartottam, valamint lelkigyakorlatokat papok és szerzetesnővérek számára. A hétvégéken rendszeresen bérnök, Budapesten egy női szerzetesrendnek kéthetenként rekollekciót tartok szentmisével és gyóntatással. Nem marad tehát időm az unatkozásra. Itthon szerzetesi napirend szerint élek. Reggel fél ötkor kelek, hat órakor házikápolnámban imával készülök a szentmisére. Dél előtt beszédeimen dolgozom, ebédemet a közeli öregpapi otthonból hozzuk. Vacsora fél hatkor, azután zsolozsma, esti imával és rózsafüzérrel. Csak a jó Isten továbbra is jó egészséget adjon, munkabírással. Egyházunk javára.

EMBEREK ÉS VALLÁSOK TALÁLKOZÓJA

Augusztus 30. és szeptember 1. között Bukarest adott otthont az Emberek és Vallások XII. Nemzetközi Találkozójának. E találkozók mozgalommá nőtt sorozatát II. János Pál pápa indította útjára 1986-ban, amikor először hívta Assisibe a keresztény felekezetek és a nagy világvallások vezető képviselőit, hogy párbeszédükkel, imádságukkal tegyenek közös tanúságot békevágyukról. A zömében világiakból álló, számos országban, így Magyarországon is működő, 1968-ban alapított római Szent Egyed Közösség a pápa áldásával azóta évente szervez hasonló alkalmakat. Az idei tanácskozás, amelyre negyven ország és harminc vallás képviselőiben érkeztek résztvevők, *A béke Isten neve* címet és az *Isten, ember, népek* alcímet viselte.

Emil Constantinescu román elnök a tavaly Páduában és Velencében rendezett tanácskozás vendégeként ajánlotta következő helyszínül a román fővárost. A meghíváshoz csatlakozott Teoktiszt pátriárka, a román ortodox egyház feje is, így a találkozóra most először kerülhetett sor egy nem katolikus többségű országban. Ezt az egész ökumenikus párbeszéd szempontjából óriási jelentőségű fejleményt mint a román egyház és nép nyitottságának tanújelét a résztvevők igen nagyra értékelték.

A néhánynapos együttlétet korábban példa nélkül álló események vezették be. Két nappal a megnyitó előtt a román pátriárka egyháza püspökeivel és metropolitáival közösen fogadta a hivatalos katolikus küldöttséget, a Szent Egyed Közösség képviselőit. Ugyancsak először volt jelen román ortodox pátriárka katolikus szentmisén, amelyet a találkozó előestéjén mutattak be a Szent József-székesegyházban. A gesztust másnap a katolikusok vizszonezták a vasárnap délelőtti ortodox liturgián való részvételükkel. Az esemény jelentőségét és a Szentszék figyelmét jelzi, hogy a szertartásokon több bíboros is jelen volt, köztük Francis Arinze, a Vallások

Közötti Párbeszéd, és Edward Idris Cassidy, a Keresztény Egység Pápai Tanácsának elnöke, utóbbi pápai legátusként is. A Róma és a keleti egyházak közötti *communio* fájdalmas hiánya miatt a magas klérus tagjai most sem járulhattak egymás miséjén szentáldozáshoz, a liturgia részeként váltott békecsókjuk azonban arról tanúskodik, hogy a szeretetben való közösségük a kánonjog szerinti egységet megelőzve már most lehetséges.

A megnyitót elnöklő VII. Petrosz alexandriai pátriárka arról szólt, hogy a szeretet és a béke Istennek adott olyan nevek, amelyek az ő leglényegesebb attribútumait fejezik ki. Gyermekeinek is hallatniuk kell azonban hangjukat: erre hív ez a találkozó. Szavaira rímelt a konstantinápolyi ökumenikus pátriárka itt felolvasott üzenete: az egyetlen háború, amit Isten megáld, a mi belső harcunk. A román államfő emlékeztetett a Kelet-Európa és az egész világ előtt álló, nemegyszer paradox kihívásokra: úgy tűnik, a demokrácia nem szünteti meg a korrupciót, a piacgazdaság nem számolja fel a szegénységet, nem előzi meg a környezeti katasztrófákat. A „rossz globalizációjára” a jó, a szolidaritás kultúrájának globalizációjával kell válaszolnunk.

Andrea Riccardi professzor, a Szent Egyed közösség alapítója számára a találkozó a szemünk elé táruló „különös, ékesszóló kép”: a legkülönbözőbb hitű, nemzetű és kultúrájú emberek békés gyűlése Isten nevében. Az új Románia vendégszeretetének, nyitottságának köszönhetően Bukarest erre a néhány napra a béke és a dialógus fővárosává változott. I. Aram, kilikiai örmény pátriárka szerint a mai ember világa *par excellence* a párbeszéd világa.

Abuna Paulos etióp ortodox pátriárka az evangéliumi példázat írástudójának bölcsességével lepte meg hallgatóságát, aki „kincseiből régít és újat hoz elő”. A Nyugat által elfeledett, a rómainál is korábbi alapítására büszke, negyvenmillió hívet számláló egyház feje számára a béke nem passzivitást, hanem azt a „dinamikus erőt” jelenti, ami az embert

Istenhez köti”, és amit „Isten megad az igazságnak, de megtagad a gonoszoktól”.

Személyes hangú, átlelkészült tanúságtétel volt Izrael Meir Lau, Izrael askenázi főrabbi-jának beszéde. A barátság lehetséges minden különbözőség, politikai ellentét ellenére is. A megnyitó muzulmán szónoka Izmail Daftar, az egyiptomi Al Azhar egyetem professzora volt. Emlékeztetett rá, hogy a Korán kimondja: Isten a béke. Így hát Isten követi az, aki a békét keresi. A muzulmán számára, aki minden imádságát a béke invokációjával fejezi be, az iszlám egyenesen kötelezővé teszi a terrorizmus elleni küzdelmet. A hívőknek tudatában kell lenniük a világban jelenlévő sokféleségnek, amely Isten akarata, amelyen azonban túlmutat „közös kozmikus sorsunk”. Hazája, Egyiptom földjén e sokféleség ápolásának ősi hagyományai vannak, kezdve azzal, hogy a muzulmán, keresztény és zsidó közösségek üdvözlétet váltanak egymás ünnepein. Ennek egyik ékes példája, hogy a Szent Egyed Közösség „mezítlábas diplomáciájának” köszönhetően sikerült véget vetni a mozambiki és a guatemalai polgárháborúnak, s a közösség részt vesz az algériai és a koszovói konfliktus rendezésére irányuló erőfeszítésekben is.

A találkozó kerekasztal-beszélgetésekkel folytatódott, amelyek az ezredvég hívő emberét foglalkoztató témáknak voltak szentelve. Néhány a címek közül: *Emberi jogok és vallások; Keresztények és muzulmánok; Van-e jövő a hívő számára?; A Mediterráneum konfliktus és együttélés között.* Békés Gellért bencés teológus személyében a *Szerzetesség Nyugaton és Keleten* című panelnek magyár résztvevője is volt.

Különösen nagy érdeklődés fogadta a *Felhívás az életért a halálbüntetés ellen* címet viselő kerekasztalt Helen Prejean nővér részvételével. Az amerikai apáca, akinek egy halálraítélttel való barátsága a nálunk *Mentsd meg, Uram!* (*Dead Man Walking*) címmel vetített filmet inspirálta, a halálbüntetés eltörlésének napjainkban legismertebb harcosává vált. Helen nővér különösen elkeserítőnek tartja, hogy a magát a szabadság és a demokráciája hazájának valló Egyesült Államokban is alkalmazzák ezt a büntetést, és feltűnően nagy ará-

nyú a szegény, színesbőrű, ügyvédet fizetni nem tudó halálraítéltek száma, és mindenkit felszólított, hogy csatlakozzon a Szent Egyed Közösség által a halálbüntetések 2000-ig megvalósuló moratóriumáért indított kampányához. A felhívást a kellő számú aláírás összegyűlte után az ENSZ elé terjesztik, amelynek állásfoglalása ha nem is jogi, de erkölcsi kötelesség erejével ható ajánlásként fogalmazhatja meg e büntetés eltörlését világszerte.

A záró ünnepségen Constantinescu elnök hazája vendégszeretetéről és nyitottságáról beszélt. Teokitszt pátriárka szerint a különböző hitűek párbeszédét segíti, ha tudnak egymástól tanulni. A nyugati kereszténységnek lelkiisége elmélyítésében, míg a keletinek a pasztoráció terén van tanulnivalója a másiktól. Andrea Riccardi a vallási vezetők találkozóját ahhoz a váratlan élményhez hasonlította, amit a bibliai Jákob fiai érezhettek, amikor a rettegett fáraó főembere váratlanul így köszöntötte őket: „József vagyok, a testvéretek!”

Különös jelentőséget adott a pápa Cassidy bíboros által felolvasott üzenetének az a körülmény, hogy a katolikus egyházfő a román állami vezetés részéről érvényes meghívással rendelkezik. A romániai görög katolikusok mindmáig rendezetlen restitúciós igényei folytán az ortodox egyházzal fennálló nézeteltérések miatt mindezidáig a román Szent Szinódus nem csatlakozott a meghíváshoz. (Mint ismeretes, a kommunista diktatúra idején a görög-katolikusok különösen sokat szenvedtek. A rendszer templomaik, iskoláik nagy részét ortodox tulajdonba adta, a klérust és a híveket pedig az ortodox egyházba való visszatérésre „buzdította”.) II. János Pál most kifejezte reményét, hogy jövőre ellátogathat Romániába. A találkozó e remény teljesülését minden eddiginél kézzelfoghatóbb közelségbe hozta.

A korábbi évekhez hasonlóan a záróaktust a vallási vezetők békefelhívásának felolvasása és ünnepélyes aláírása jelentette. A nyilatkozat megerősítette, hogy semmiféle háború nem nyerhet igazolást a vallásokban: szent háború nincs, csak a béke szent.

SZŐKE PÉTER

FRANÇOIS VARILLON: A HIT ÖRÖME AZ ÉLET ÖRÖME

Istenről alkotott képünket gyakran felkavarja, néha kérdésessé is teszi életutunk egy-egy nagyobb fordulója vagy karambolja. Varillon olvasása is ilyen karambolt okozhat: mintha szívünkben olvasná ki, mintha helyettünk mondaná el az önmagunk előtt is rejtegetett kérdéseinket Isten hatalmassága, igazságsága, bíraskodása, gondviselése, Krisztus megváltó szerepe, emberi egyénisége, a szenvedés értelme, a bűn, a pokol és több más, súlyos kérdésről, amelyekkel talán évek, talán évtizedek óta csak bújócskát merünk játszani. Szégyelljük kételyeinket, mert félünk, hogy hűtlennek bizonyulunk a kereszténység évezredek óta csiszolt-ápoltt ikonjaihoz, pedig Varillon éppen a mögöttes hagyomány, s főként a Biblia szövegei alapján festi át ezeket az ikonokat, számunkra talán túl merész, de hagyománytörténetileg is megalapozott ecsetvonásokkal.

Elsősorban teológus, lelkipásztor, művész vagy misztikus? *Teológus*, aki ráadásul a keresztény hitlételemény ősi igazságait közhelyként és vonzóan képes megfogalmazni? Vagy indíttatása éppen fordított: elsődlegesen a *lelkipásztor* gyötrelme és aggódása hajtja az ősi üzenet magvának felkutatására, hogy azután a megtalált kincset a Biblia és a teológia nyelvezetének korlátai közé szorítva tegye elfogadhatóvá? Eljátszhatunk azzal a gondolattal is, hogy Varillon elsősorban interpretáló *művész*, aki óriási irodalmi és zenei műveltségének birtokában indul el egy kalandos útra, amelyet a mai művelt közönség számára kíván az ősi hit már nehezen járható ösvényének nyomán szélesre taposni és esztétikus, új burkolattal járhatóvá tenni. — Erős a kísértésünk, hogy egyik értelmezést se tekintjük kielégítőnek. Számunkra úgy tűnik, hogy Varillon elsősorban és eredeti módon *misztikus*, originális belső tapasztalással rendelkező, bár állandóan töprengő, újra-fogalmazó ember, aki azonban — éppen a belső istentapasztalásának indításából — felelősséget érez arra, hogy hidat építsen az egyház

évezredes hagyománykincseibe zárt krisztusi örömhír és a mai történelmi-társadalmi helyzet formálta, fojtogató istenszomjúság között.

Varillon Szent János evangélista lelkéből született. Teológiája valójában egyetlen meglátásból ered: Isten *csak* szeretet. Nem beszélhetünk mindenható, igazságos, dicsőséges, fenséges Istenről, aki ezen kívül még szerető Isten is, hanem a „Szeretet” Isten szinonimája:

Isten a Szeretet! A többi tulajdonsága le származtatott. Mindenhatósága a Szeretet mindenhatósága: „...Isten minden, de olyan minden, amely lemond arról, hogy minden legyen....” Hatalma a Szeretet hatalma, amely kész a szolga szerepét betölteni a teremtményei számára. Nem uralkodó, hanem „ébereszítő hatalom.” — „*Olyan szeretet, amely uralkodik felettünk, nem létezik, ez önellentmondás...* Isten hatalma csak abból áll, hogy szeret, és elmegy a szeretet végső határáig, vagyis a halálig.” Különös módon áll ez a teremtés tényére: „A teremtés Istennek olyan aktusa, amelynek folytán a lényeknek önmagukat kell megalkotniuk”, s ahol láthatóvá válik az Istent elrejtő Alázat: „Isten az emberrel teremtőt teremtett: alázata folytán visszahúzódik, átadván az embert saját önteremtő képességének”.

Varillon a szó legnemesebb értelmében „egy-ügyű” *teológus*, s ezt az ügyet a fenti idézet sor illusztrálja. Majd háromszáz oldalas könyvének — amelyet jegyzetei és konferenciabeszédeinek hangszalagjai alapján hallgatói állítottak össze — ez a veleje, ezernyi változatban kimondott-leírt meggyőződése: Isten *Csak-Szeretet*.

Ennek az egyetlen princípiumnak segítségével, ugyanakkor meghökkentő egyszerűséggel, eleganciával, de ellenérzéseket, talán viharokat is kiváltó merészséggel tárgyalja újra a teológia és a teológiai antropológia nagy kérdéseit. Nem fél a kényes kérdésekkel szembenézni: mi a teremtés, ki az ember, az ember szabadságának mi (ki!) áll a háttérben, s milyen feladatra indítja az embert; miért léphetett be az első bűn a teremtésbe — s van-e értelme „elsőről” beszélni? Van-e előre

megadott célja az emberiség és az egyes ember létének, s ez a cél (az ember „divinizációja”) megvalósítható-e egy közönséges, mindennapi létállapot talaján? S ha az olvasó idáig eljutott, akkor már nem fogja becsukni a könyvet, amikor ilyesmit is olvas, hogy Isten teremtnékre teremt az embert (örök jelen időben!), hogy isteni természetét megossza vele. Varillon pontosan tudja, miben áll a mai átlagos keresztény hitelenségének krédója. Van-e értelme az életének? Hogyan értelmezzük a halált és a feltámadást? Miért boldog a hegyi beszéd hallgatója és követője? — Érthetővé, elfogadhatóvá teszi az eredeti bűn és a pokol fogalmát anélkül, hogy jöttányit is engedne ennek a ténynek fojtogató súlyából — ugyanakkor az ember feltámadásának tanítását új kovász segítségével dagasztja friss, ünnepi kenyérré. A rossz, a szenvedés poharát is kiönti előttünk, s új meglátásokkal gazdagítja a hit, a szabadság, az imádság fogalmait.

Ezért válik másokkal összevetve érthetőbbé és egységes szerkezetűvé krisztológiája is. Az isteni Szeretet attribútumai Jézus tanításában és életében válnak számunkra megközelíthetőkké és egyben megfordíthatókká is: amilyen Jézus az emberségében, olyan Isten az ő istenségében. Ha Krisztus feltárja, hogy ki az Isten és ki az ember, akkor vajon hogyan tükröződött mindez emberi tudatában? Miben áll a megváltás, van-e továbbra is értelme Krisztus helyettesítő áldozatáról beszélni? Tény-e, s mennyiben történelmi tény Jézus feltámadása? Mennyiben bemenetele? Ezen az információkon egy fölöttes üzenet uralkodik-e, vagy éppen ez az üzenet? Általánosabban: mi, vagy inkább ki (Ki) az evangélium üzenetének lényege? — Az olvasó újdonságként olvashatja újra hitét az egyháztól, Szűz Máriától, a Szentháromságról: a Szentháromság dogmája sem más, mint Isten szeretet-mivoltának parafrázisa, s szinte szinonim kifejezése.

Varillon nem alkotott teológiai rendszert vagy új lelkipásztori, esetleg hermeneutikai módszert. Mondanivalóját és üzenetét azonban töredékessége ellenére is egységesé formálja az a meggyőződése, hogy az ember „megistenülésre” (divinisation) hivatott, s hogy a Csak-Szeretet-Isten abszolút, visszavonhatatlan, kezdeményező és önküresítő szeretete Krisztusban már tapasztalhatóvá, bizonyítottá vált.

Aki ismeri a már magyarul is megjelent írásait (*Isten alázata és szenvedése*, Róma, 1982., és *F. Varillon önmagáról, Mai írók és gondolkodók sorozat* 4., Róma, 1900.), az is meglepődhet a kötetben megjelentetett konferenciabeszédek frissességén, szinte művészi érzékenységgel, de mérnöki pontossággal kérdésfeltevésén. Varillon a tanításban biztonságosan konzervatív, a kérdésfeltevésben és a megfogalmazásban azonban merészen mai és újszerű, üzenetében pedig szívdobogtatón friss és aktuális. Az első keresztények boldog döbbenetének anyagából készült hitének ruháját, amelyet a tegnap még halott, de mára újra élőnek tapasztalt Feltámadott öröme díszít, önmaga készítette, s nem egy konfekciós áruházban vagy színházi kelléktárban öltötte magára. Minden szava hiteles, még ha a szigorú teológusok egy-egy mondata miatt kérdőre is vonhatnák, esetleg redukcionizmussal vagy poszt-zsinati fundamentalizmussal vádolhatnák.

Ezt a kötetet a lelkigyakorlatoztató papságon kívül elsősorban az igényesen gondolkodó fiataloknak ajánljuk; olyanoknak is, akik távolodóban vagy közeledőben, de kívül állnak az egyház hivatalos keretein, s éppen a mozdíthatatlannak vélt hagyományanyag riasztja el őket a belépéstől. Varillon könyve nyitott, szélesre tárt kapunak bizonyulhat számukra (*Márton Áron Kiadó*, 1998).

ASZALÓS JÁNOS

AZ OROSZ VALLÁSBÖLCSELET VIRÁGKORA

Noha az orosz vallásfilozófia nem csupán keletről, hanem nyugatról is, nemcsak a művek révén, közvetlenül, de más nemzetek teológusainak és filozófusainak közvetítésével is eljuthatott volna Magyarországra, az elsőként a Vigiliában közölt fordítások megjelenése előtt legfeljebb csak hallani lehetett (ha lehetett) e bölcseleti irány, e gondolati áramlat virágkorának szerzőiről, de fordításban olvasni őket annál kevésbé. Kétségtelen tehát, hogy a kötetben összegyűjtött tanulmányok, s a szerkesztő, Török Endre — rövidségük ellenére is alapos — bevezetői valamifajta űrt töltöttek, tölthettek be, ma mégis úgy érezhetjük, gyorsan elhaló lelkesedés, korlátozott figyelem fogadta, valamint kíséri e keleti és nyugati szellemiség, kereszténység kapcsolatát, Isten és ember, ráció és misztika viszonyát vizsgáló gondolkodókat, az Isten országának, az emberi szabadságnak és a *bölcsesség kegyelmének*, a Krisztus egyházát megszentelő Lélek működésének kérdéseit körüljáró-megidéző bölcseletket — jóllehet az 1988-as első kiadás óta néhányuknak önálló könyve is megjelent magyarul.

Hogy a múlt század végén és e század elején, első felében kiteljesedő orosz vallásbölcselet szerzőinek többsége ma talán kevésbé (el)ismert, abban éppúgy szerepe lehet az ezredvégen meghatározóvá vált filozófiai-szellemi áramlatok *némelyikének*, e gondolkodásmódok transzcendenciát vagy immanenciát „elfedő” — nem is oly ritkán vélelmezett autoritásuk öntudatlan bizonyosságaként lelepleződő, s így a párbeszéd lehetőségét meghíúsító — hangoltságának, mint annak a történeti sajátosságának, hogy a tételezett értékek hierarchiája vagy az embert egzisztenciálisan megérintő kérdések iránya („Keleten” és „Nyugaton” is) megváltozott. Ezért a kötet írásait értelmezve nem csupán arra kell tekintettel lennünk, hogy a Tolsztojtól Bergyajevig ívelő válogatás nem ugyanannyira érdekes s nem egyazonmód elgondolkodtató tanulmányokat tár az olvasó elé, de arra is, hogy e szövegek nem azonosképp szólnak meg (és kérdeznak minket) napjainkban, mint tették azt korábban vagy keletkezésükkor: megértésük az ember lehetőségeibe vetett önhitt bizalom vagy az igazságot érintő végletes kétely híveitől egyaránt több *alázat*ot

követel. Mégis, állíthatjuk-e, hogy az igazságot csak rejtettségében tapasztaló, sőt Isten létének paradox „eldöntetlenségével” szazámot vető Szesztov nem érinti meg a „jelent”, mikor például arra jut, „csak a nagy félelmek hatására határozza el magát a lélek, hogy erőszakot tesz magán, mely nélkül sosem emelkedhet a köznapiság fölé: a halál rúttsága és kínzó volta arra indít bennünket, hogy felejtünk el mindent, még »evidens igazságainkat« is”? Nem kizárólag irracionálizmus, mindenfajta bizonyosság és tudás elvetése hallható ki ugyanis e sorokból, de — miként, más módon, Florenszkijnél — az antik szkepticizmus keresztény átfarmálásának hagyománya is: az értelem legteljesebb erőfeszítése sem oldja föl annak gyötrelmét, hogy az emberi gondolkodás végső előfeltevései a legtagabban értett hit szabadságának szférájába nyúlnak. Vagy a bűn hatalmával hadakozó, azzal meg nem békélő Szolovjov végső következtetéseinek gyermeki naivitása sem adhat okot annak elfedésére, amint műveinek (főként az utolsónak) hanghordozása, prófécia és eszkatológia sajátos egysége és viszonya az időbeliségnek — múlt, jelen és jövő egymást átjáró összefüggésének — újragondolására készített. S Bergyajev paradoxitásba hajló — belső feszültségeik és ellentmondásaik magukkal ragadó dinamizmusában zseniális — gondolatmeneteit is csak az olvashatja érdektelenül, aki nem akar őszintén (az emberi tudás, az értelem korlátok közé szorítottsága szülte kintől sem megriadva) szembenézni szabadság és személy, ártatlanság és szenvedés, bűn és felelőség vagy történelem és halál kérdéseivel.

Az orosz vallásbölcselet természetesen nem volt egységes irányzat vagy iskola, azonban a szemelvények közti ellentétek maguk is élő kérdésekként jelenhetnek meg az olvasóban. Egyben arra ösztönözve, hogy nagyobb jelentőséget tulajdonítson annak a tapasztalatnak, amelyből az írások többsége egyaránt részesedik — egy olyan gondolkodói magatartás és létmegértés szükségének, mely nem riad meg azoktól a kérdésköröktől, ahová a hit bizonyosságából fakadó következetessége vezet. Tíz év elteltével ezért is örvendetes a Török Endre szerkesztette kötet újbóli megjelentetése. (PPKE-Vigilia, 1998)

BENGI LÁSZLÓ

JOSÉ SARAMAGO NOBEL-DÍJA

José Saramago irodalmi Nobel-díja nem kellett nagyobb meglepetést, hiszen már egy ideje a jelöltek között emlegették. Igaz, többségük az is szokott maradni. Honfitársai a kitüntetést természetesen meglepéssel vették tudomásul: végre portugál íróra esett a választás. Az öröm talán mégsem volt teljes; zavart a gondolat, hogy a sikert a „nagy szomszéd” is (39 millió lakos, négy irodalmi Nobel) magáénak tekintheti, sőt egyesek aggodtak, hogy az író végül nyelvet cserélhet. Saramago ugyanis spanyol feleségével a Kanári-szigetek egyikén él, és letelepedésében szerepet játszott, hogy *Jézus Krisztus evangéliuma* című művének kiadása hazájában nehézségekbe ütközött. Mottója ez volt: „Győződjél meg magad a tanítás megbízhatóságáról, amelyre oktattak” (Lk 1,4). (A cím pontos fordítása *Az evangélium Jézus Krisztus szerint* volna a latin kifejezésnek (*secundum*) megfelelően. A magyar címetek itt rögtönözük.)

Szegény földművesek sarja, pályáját pásztorgyerekként kezdte, aztán volt lakatos, irodai alkalmazott és újságíró. Hatvanadik évét taposta, amikor elérte első, átütő sikerét *Kolostori krónika* című regényével (1982). A portugál főváros és királyi udvar 18. századi életét idézi, egy előítéletekkel teli, az egyházfők és főnemesek nyomása alatt élő társadalomét. Ezt követte *Ricardo Reis halála évében*. Hosszú távollét után hőse azzal a szándékkal tér vissza Brazíliából, hogy betöltse a nagy költő, Fernando Pessoa halálával keletkezett űrt. Itt a „valóság kérlelhetetlen megfigyelője” módot talál kora visszasságainak a kipellengérezésére. (Ricardo Reis volt Pessoa álneve. 1934-ben hunyt el.)

Saramago érett korban lépett be a Portugál Kommunista Pártba, vezető szerepet azonban sohasem vállalt. A marxizmus alapvető eszméit ma is vallja, és kudarcát annak tulajdonítja, hogy nem találtak rá a megvalósítás helyes útjára. „Szalonkommunistának” minősíteni elhamarkodott volna, inkább a marxista értelmiség késői, jószándékú képviselője. Magát „diszkrét”, nem harcos ateistának tekinti. Nem tagadja az isteni létet, s az ember szívében rejlő vallásosságot. Ellenkezőleg: ezt elemzi, vizsgálja szenvedélyesen, s azon haborodik fel az *In nomine Dei*-ben, hogy a vallás, a kereszténység nevében oly sokszor öltök, „mintha az Isten vérre szomjazna”. A vakságról című esszéiben a szeretet és a szolidaritás etikáját hirdeti, s azoknak a felelőségeről beszél, „akik látnak”.

Kiindulópontja néha különös ötlet. *A világ minden neve* című regényében minden szereplő névtelen; szűkös körülmények között élő, magányos anyakönyvvezetőségi írnokról szól, aki fellázad „a mindenkit leltározó hatóság” ellen, s így a törvénnyel is összeütközik. Legeredetibb regénye talán a *Kötutaj*.

A Pireneusi-félsziget valahogy elszakad az európai földrésztől, és úszik, forog az óceánban. Már nincsenek évszakok, de megbomlik a világ befolyási zónáinak az egyensúlya is. Ilyen körülmények között vázol fel egyéni sorsokat. A végső következtetést az író maga fogalmazta meg: a Félsziget erős egyéniségű népeinek jobban meg kell egymást érteniük és jellemvonásaikat kifejleszteniük, hogy sikeresebben álljanak ellen a francia-német-angol kulturális nyomásnak. Másként: utópikus javaslat egy „ibéri ember” kialakítására.

Mondják, Saramago légynek sem tudna ártani, az irónia fegyverével a kézben viszont félelmetes. Egy kritikus szerint „kihalásban lévő emberfajta, a ragyogó és tisztességes értelmiségi példánya”.

RÓNAI ZOLTÁN

OLVASÓNAPLÓ

Christophe Barbier: François Mitterand utolsó napjai

A volt francia elnök, François Mitterand szívesen olvasott ilyen könyveket, mint amelyet Christophe Barbier, az Express című lap politikai rovatvezetője írt az *ő utolsó napjairól* (*Les derniers jours de François Mitterand*, Grasset, Párizs, 1997). Az 1996. január 8-án áttételes rák következtében elhunyt elnök utolsó hét hónapjának részletes krónikája ez a vaskos kötet. Mitterand politikai érdeklődése egyre inkább leszűkül, végül kizárólag saját sorsa érdekli, az a szorongató kérdés, *hogyan hal meg*, és mi lesz a halál után. Az agnosztikus szocialista végiggondolja a lét alapvető kérdéseit; a Bibliát és az egyházatyákat meg Pascalt olvassa; áhítattal megéri Lisieux-i Szent Teréz erekyeit, az utolsó pillanatban kéri a betegek kenetét, és kettős katolikus temetési szertartással búcsúztatják. A párizsi Notre Dame-ban Lustiger bíboros mondja a gyászmisért, majd szülővárosában, Jarnacban szintén katolikus szertartással temetik el édesanyja mellé. A volt elnök kettős életére is fény derül. A súlyos beteg házasságon kívüli szerelméből született leánya, Marine és orvosa kíséretében Velencébe látogat. Aztán még

egy-egy fárasztó utazást tesz az Egyesült Államokba és Egyiptomba is.

Egyre inkább legyengíti az áttételes prosz-ta-ta-rák. Orvosán kívül főleg Marie de Hennezel pszichológusnő látogatja és van mellette, akivel korábban ismerkedett meg, és aki *La mort intime (Meghitt halál)* címmel könyvet írt tapasztalatairól a haldoklók segítségéről. A könyvhöz Mitterand írt előszót. Lustiger ebből idézett a Notre Dame-ban tartott gyászszertartás homíliájában. Mitterand még 1992-ben ezt mondta a pszichológusnőnek: „Erzi az ember, hogy Ön nem szavakkal segíti a betegeket, hogy megtalálja a békét, hanem jelenlétével.” Erre a jelenlétre vágyott utolsó napjaiban. Marie de Hennezel 1995. dec. 12. és 19. között szinte naponta látogatja a volt elnököt, a meghalásról, az „átmenetről” beszélnek.

Barbier könyvéből idézek néhány szakaszt: „François Mitterand a túlvilágról szóló fél évszázados reflexióit bizonyossággal akarja lezárni. Michel Charasse ezt írta róla: »Fokozatosan helyettesítette a túlvilággal kapcsolatos reflexióját az életre vonatkozó hosszas kérdéssel.« De ez tévedés. François Mitterand minél inkább elcsitítja túlzott létezeretét, annál jobban a misztikába meríti mindennapját. Assisi Szent Ferenc és Lisieux-i Szent Teréz képe díszíti szobáját, az orosz Daniel Szentföldi *zarándoklata* látható könyvtárában az egyházatyák művei mellett; még a sztoikusokat is azért olvassa, hogy a „túlvilágra” ráláthasson. 1995 végén F. Mitterand abban a helyzetben van, mint Dosztojevszkij, aki szibériai kényszermunkásként ezt írta naplójába: »A hitelesség és a kétely gyermeke vagyok. Egészen eddig, sőt egészen a sírig. Milyen rettenetes szenvedésbe kerül nekem most ez a hit utáni sóvárgás, amely annál erősebb lekemben, minél több az ellentétes érv.« Mitterand, a kételkedő szocialista, gyermekkorában a katolikus hitet vallotta...” „Idők múltával az agnoszticizmus hivatalos és kényelmes igazsággá lesz, igazi vallási 'semleges-ség'... 1977-ben kijelenti: »Körülöttem az életről, a halálról, a világ eredetéről, Isten létéről, a túlvilágról és a semmiről beszélnek. Mindkét oldalon heves a harc. Mindkét oldalon milyen magabiztosak! Bizonyítanak. Döntenek. Megoldanak. Hallgatom mindezt, és azt gondolom: szeretem azokat, akik kérdéseket tesznek fel, de bizalmatlan vagyok azokkal szemben, akik találhatnak.«...” (319-325.)

Élete végén nem ilyen nyugodt agnoszticizmusa. Keres, olvas, érdeklődik az újabb természettudományos és pszichológiai felfedezések iránt, izgatja a test és a lélek viszonya, a tibeti halottas könyv vagy az egyipto-

miak túlvilághite éppúgy érdekli, mint a katolikus Maurice Zundel könyve: *A halál meg-tapasztalása*. 1995 tavaszán már messze eltávolodott szocialista agnoszticizmusától; Így vall végső habozásáról: „Misztikus lelkem és racionalista eszem van, és mint Montaigne, képtelen vagyok választani. Nem tudom, hogy hiszek-e Istenben, de gyakran kísértésem van, hogy higgyek.”

Amikor elérkezik a tél, enged a kísértésnek. Az utolsó pillanatban nem Montaigne-hez, hanem Pascalhoz csatlakozik, aki fiatal korában elbűvölte. Pascal *Gondolataiban* Mitterand megtalálta a saját útját a rettenettől a békéig. Ezeket olvassa a *Mémorialban*: „Ábrahám, Izsák és Jákob Istene, nem a filozófusok Istene. Bizonyosság, átézés, öröm, béke.” Barbier így folytatja: „Mitterand nem megy oly messzire, és kielégítetlenül a filozófusok és tudósok Istenebe kapaszkodik, a kérdőre vont, a megkérdőjelezett Istenhez. De ha a „végtelen csillagterek örök csendje rémülettel tölt el” volt a mottója metafizikai szorongásának, most a „teljes és szelíd lemondás” lesz utolsó nyugtatója. »Végül is, van valami oda-át?« — kérdezte Laurence Saudet-től. Ha újra megtalálom a hitet, megkapom a választ kérdésemre. Nem találta meg a hitet, nem nyugtatta meg a válasz, egy válasz, de végigjárta a kérdés minden szempontját. Mitterand feloldja a kereszténységet a lélekvándorlásban, míg Pascal a kegyelemben összpontosítja azt. Logikájuk azonban ugyanaz...” (234.)

Ezután következik az az epizód, amely Mitterand különös miszticizmusára vet fényt. Lisieux-i Szent Teréz 1997-es centenáriuma készülve körülhordozzák Franciaországban a szent ereklyetartóját, egy aranyozott miniatűr szentélyt. Mitterand korábban elmélyülten olvasta Kis Teréz önéletrajzi írásait, lenyűgözte a „kis út” lelkesége. 1995. december 3-án — egy hónappal halála előtt a „zarándoklat” háza előtt halad. Mitterand kifejezi szándékát, hogy látni akarja Kis Teréz ereklyéit. Így is történik. A menet megáll. Kinyitják a kicsi ajtaját, és Mitterand hosszasan az ereklyetartón tartja kezét. Talán valami titokzatos erő kiáradását reméli attól, aki ezt mondta: „Nem halok meg, hanem átlépek az Életbe.” „Ezzel a gesztussal — fűzi hozzá Barbier — meg annyi más jellel, egészen a halál küszöbén kért utolsó kenettel, François Mitterand nagy buzgalommal a katolikus liturgiának áldozott olyan pascali fogadással (pari), amely azokhoz a radikális ateistákhoz társítja, akiket a haldokló Herriot testesít meg: külsőséges ateizmus, amelynek laikus máza lemállik a

halál karmai alatt, lemeztelenítve a kőkemény hitet, amely gyakran annyira tiszta a végső órában, amennyire szégyenlős volt a világ előtt, olyan hit, amelyet védelmezett még tagadásainak kérge is” (326). — Mitterand ezt írta korábban Jean-François Six katolikus papnak, aki Lisieux-i Szent Terézről szóló, *Lumière dans la nuit* című könyvében leírta a szenvedő kármelita „sötét éjszakáját”: „Hála az Ön könyveinek, sok mindent megtudtam Teréz életéről, aki fontos személyiség lelki életében”.

Íme — mondhatná egy agnosztikus —, Mitterand „az Istenhez hanyatló árnyék.” Mindenki értelmezheti a tényeket úgy, ahogy akarja. Amikor aprólékosan leírja Mitterand 237 utolsó napját, Barbier sem fukarkodik a csípős megjegyzésekkel, de közli a legkülönbözőbb véleményeket — tehát tárgyilagos-ságra törekszik. A vaskos kötetből csak egy szempontot emeltem ki, amely számomra a legérdekesebbnek tűnt. Talán Mitterand-ra is állnak Bernanos szavai: „A hit 24 óra kétely, mínusz egy perc reménység.”

SZABÓ FERENC

KABDEBŐ TAMÁS: DANUBIUS DANUBIA

A nyolcszáznál is több oldalra terjedő „folyamregény” harminchat fejezete három részre bomlik — e három könyv címe pedig fordított irányban képezi le a kötetcímme emelt Dunát: *Árapály, Pezsdülés, Forrás*. De e sor nem csupán a folyásiránnyal ellentétes, hanem a főhős, Dunai Szendrő József (Búbáj/búbáj adta becenevén Dé) életútjával is: a trilógia a két fiatal szerelmétől — elszakadásukon, hányattatásaikon keresztül — Dé temetéséig ível. Mégis, Szendrő halálának pillanata — igaz, túl didaktikusan, s az írói „önkény” elrendezte véletlen összejátszások erőltetettebbjei, zavaróbb példái közé sorolhatnám — unokájának fogadásával esik egybe. Így a regény szerkezete ciklikussá válik; a „torkolatvidék” és a „forrás” úgy ér össze, hogy nem pusztán a Duna folyását, de mintegy a víz természetes körforgását teszi szervezőelvvé. „Az ember lelke a törekvés és a törődés csomópontján a fennmaradást ösztönzi, és egymás boldogításában, a társulásban keresi örömét, boldogságát.”

A regény talán lesikerültebb rétegének tekinthetjük azt az összefogott és összetett mozgást, ahogyan a Duna és a Duna-táj regényében is íródo természetföldrajza, néprajza és történelme egységet, mindent magába fog-

lalóan összhangot teremt. Hiszen (a cím értelmezését követve) kezdetnek és végnek a víz archetipikus szimbolikájában gyökerező egybefonódása mellett fölsejlik a férfi és a nő, az apa és az anya közti viszony szorossága is, sőt a regénytrilógia egészére jellemző bizonyos „keverés, átváltozás, átlényegülés.” Mint ahogy a vizek „egymásból erednek és egymásba folynak”, úgy ötvözi — gyakorta szilárd határok nélkül — a mozaikszerű kompozíció az anekdotikus betéteket az értekezéstöredékekkel vagy esszéreszletekkel, az útirajzot az életrajzzal, a naplót a krónikával. Noha az eltérő műfaji utalások, a helyszín hirtelen vagy folyamatos módosulásai, az idősíkok tükörjátéka, valamint a kidolgozott részletek, a vázlatos rajzok és az általában jól követhető kihagyások változtatása sajátos ritmust eredményez, ennek ellenére is hosszadalmassá válik néha az az enciklopédikus jellegű ismertetés/leírás, mely a regényben szintén kultúra és műveltség Duna-menti egységét lenne hivatott kifejezni. Természetesen olyan egységét, amely nem fordul egysíkúságra: a múlt — parafrázálhatjuk a *Krónika* című fejezet Koestlertől származó mottóját — folyamatosan újramezkeződik és újraértékelődik, újjáteremtődik a jelen számára. S ha az események hálózatának kialakítása, véletlen és szükség-szerű megítélése mindenkor nézőpontunk függvénye is, nem meglepő, hogy a helyszellemeként meghatározott „Titkos Krónikásnak” és a regényben többször szereplőként is megjelenő — ezáltal a kitalált és a valós határát szintén elhomályosító — „írónak” a véleménye néhol eltérő. Ám az előbbi — korlátozottan érvényesülő, de létező — „mindentudása”, valamint az utóbbi helyenként kifogásolhatóan nyílt, nem irodalmi műbe illő kommentárjai, véleményem szerint, ahhoz vezetnek, hogy a sokszínűség és az egységes távlat egyensúlyának méltánylandó kísérlete éppúgy hagy még hiányérzetet az olvasóban, mint ahogy egy gondosabb szerkesztés sem ártott volna.

Mindazonáltal annak, aki végigolvassa a *Danubius Danubia* három egybebekötött regényét, egy gazdag és sokrétű epikai világ nyílik meg, egy szövevényes, de — a főbb szereplők függelékként közölt családáinak segítségével nélkül is — követhető történet bontakozik ki, helyszínek, kultúrák, korok és népek olyan gazdagságával, amely minden zökkenő ellenére is érdekessé teheti e könyv hol szemlélődőbb, hol lendületesebb olvasói (utazói?) magatartásra ösztönző „folyását”. (*Argumentum*)

BENGI LÁSZLÓ

SOMMAIRE

Siècles chrétiens — Le 14e siècle

IVÁN BERTÉNYI:	L'Europe du 14 ^e siècle
IMRE VARGA:	La crise de la vie monastique
KORNÉL SZOVÁK:	La potestas papae et la potestas regia
ISTVÁN LÉNÁRD MAGYAR:	Des mouvements des spirituels à l'observance franciscaine
LÁSZLÓ SZENDE:	Elisabeth Lokietek, mère du roi Louis le Grand
GÁBOR DRESKA:	L'ordre des Templiers en Hongrie
LAJOS VARGA:	Les courants spirituels dans l'Europe du 14 ^e siècle

INHALT

Christliche Jahrhunderte — Das 14. Jahrhundert

IVÁN BERTÉNYI:	Europe des 14. Jahrhunderts
IMRE VARGA:	Die Krise des Ordenslebens
KORNÉL SZOVÁK:	Die potestas papae und die potestas regia
ISTVÁN LÉNÁRD MAGYAR:	Von den Bewegungen der Spiritualen bis zur franziskanischen Observanz
LÁSZLÓ SZENDE:	Elisabeth Lokietek, die Mutter des König Ludwigs des Großen
GÁBOR DRESKA:	Der Orden der Templer in Ungarn
LAJOS VARGA:	Die geistigen Bewegungen im Europa des 14. Jahrhunderts

CONTENTS

Christian Centuries — 14th Century

IVÁN BERTÉNYI:	The Europe of the 14 th Century
IMRE VARGA:	Crisis of Monastic Life
KORNÉL SZOVÁK:	„Potestas papae” and „Potestas regia”
ISTVÁN LÉNÁRD MAGYAR:	From the Spiritualist's Movement to Franciscan Observance
LÁSZLÓ SZENDE:	Elisabeth Lokietek — The Mother of King Louis the Great
GÁBOR DRESKA:	The Order of Templar's in Hungary
LAJOS VARGA:	Spiritual Movements in the 14 th Century Europe

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, MORVAY EDIT

Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE,

POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Alap

és a Soros Alapítvány támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 317-7246; telefax: 317-7682. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámla száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1200, — Ft, fél évre 600, — Ft, negyed évre 300, — Ft egy szám ára 115, — Ft. — Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.) vezetett 1971941404 sz. számláján. Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 115 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- Az orosz vallásbölcselet virágkora
 - José Saramago Nobel-díja
 - Christophe Barbier:
François Mitterrand utolsó napjai
- Danubius Danubia

KABDEBÓ TAMÁS

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Bengi László, Rónai Zoltán és Szabó Ferenc

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Keresztény századok – a 16. század
(Szakály Ferenc összeállítása)
- Az ezredvég reménye
- A szolidaritás esélyei és kihívásai
- Megújuló egyházmegye,
megújuló plébánia
- Atya és atyaság egy apátlan korban

ISSN 004260242-4

9 770042 602425